

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı
Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi Bilim Dalı

SOSYAL DİYALOG VE İŞÇİ SENDİKALARI (TÜRKİYE ÖRNEĞİ)

Fatma Tuğba ÇIKLAÇIFTÇI

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Nevzat GÜLDİKEN

Sivas
Kasım 2010

SOSYAL DİYALOG VE İŞÇİ SENDİKALARI (TÜRKİYE ÖRNEĞİ)

Fatma Tuğba ÇIKLAÇIFTÇI

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Çalışma Ekonomisi ve
Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi Bilim Dalı İçin
Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak hazırlanmıştır.

Sivas
Kasım 2010

KABUL VE ONAY

Fatma Tuğba ÇIKLAÇIFTÇİ'nin hazırlamış olduğu “Sosyal Diyalog ve İşçi Sendikaları (Türkiye Örneği)” başlıklı bu çalışma, 06/07/2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yönetim ve Çalışma Sosyolojisi Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nevzat GÜLDİKEN(Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ASLAN (Üye)

Yrd. Doç. Dr. Halis BAŞEL (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2010

Prof. Dr. Mehmet ARSLAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

ÇIKLAÇIFTÇİ, Fatma Tuğba,. Sosyal Diyalog ve İşçi Sendikaları (Türkiye örneği), Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2010.

Küreselleşme süreci, 1980 sonrasında daha da hız kazanarak, her alanda köklü değişimlere neden olmuştur. Endüstri ilişkileri sistemi de bu değişimden büyük ölçüde etkilenmiş, bu sistemin aktörleri olan işçi, işveren ve hükümet temsilcileri arasındaki işbirliği ve uyum, her geçen gün çok daha önemli hale gelmiştir. Sosyal ve ekonomik politikalar belirlenirken, taraflar arasındaki uzlaşmanın sağlanması gereksinimi, sosyal diyalog kavramını gündeme getirmiş; bu, barışçıl bir endüstri ilişkileri sisteminin oluşturulabilmesi için yeni bir mekanizma ve araç olarak ortaya konulmuştur.

Bu çalışmada, sosyal diyalog kavramı açıklandıktan sonra, özellikle bu diyalogun bir tarafı olarak işçi sendikalarının gücüne nasıl bir kazanımda bulunacağı konusunda odaklanılmıştır, çünkü küreselleşme sürecinde dünyada işçi sendikalarının gücünün azaldığı bilinen bir gerçektir. İşte bu noktada, sosyal diyalogu, işçi sendikaları açısından değerlendirme ihtiyacı duyulmuştur.

Sosyal politika araçlarından biri olarak ortaya konulan sosyal diyalogun, işçi sendikalarının azalan gücüne yarar sağlayıp sağlayamayacağının araştırılmasının amaçlandığı bu çalışmada; öncelikle Türkiye’de sosyal diyalog kavramı ve bunun gelişimi incelenmiş, genel olarak Avrupa Birliği’ndeki durumuna da kısaca değinilmiştir. Diğer taraftan, işçi sendikalarının gücündeki düşüş ortaya konularak, bunun sosyal diyalog ile güçlendirilip güçlendirilemeyeceği konusunda öngörülerde bulunulmuştur.

Yerli ve yabancı kitaplardan, makalelerden, yapılan araştırmalardan, ayrıca literatür taramasında internetteki ilgili sitelerden sağlanan bilgiler ışığında, teorik olarak hazırlanan bu çalışmanın sonucunda, sosyal diyalogun işçi sendikalarının güç kazanması açısından önemli, fakat tek başına yeterli olamayacak sözde bir sosyal politika ve demokrasi aracı olduğu kanaatine varılmıştır.

Anahtar Sözcükler:

Küreselleşme, Sosyal politika, Sosyal diyalog, İşçi sendikaları

ABSTRACT

ÇIKLAÇIFTÇİ, Fatma Tuğba,. Social Dialogue and Labour Unions (Turkey Sample), Master's Thesis, Sivas, 2010.

Rapidly accelerated after 1980, process of globalisation has caused fundamental changes in every field. Industrial relations system has also been affected by this change, and cooperation and consistency among the actors of this system, - employer, employee and government agents- has gained importance day by day. When social and economic strategies were determined, the need of arranging a settlement between the sides brought about the concept of social dialogue; it has been introduced as a new mechanism and way of forming a peaceful industrial relations system.

After explaining the concept social dialogue, it has been focused on how it can contribute to the power of labour unions in this study. Because it is a well known fact that power of labour unions has lessened in the process of globalisation. In that point, evaluating social dialogue in the aspect of labour unions is needed in the study.

In this study, in which whether or not social dialogue –which is introduced as one of the means of social policy- can contribute to lessening power of labour unions, primarily, concept of social dialogue in Turkey is examined; and shortly, it is its general state in European Union is mentioned. On the other hand, the decline of power of labour unions is stated and provisions are made on improvement of this power decline.

In the end of this study, which is theoretically prepared in the light of foreign and domestic books, articles, researches and other related internet sites, it is concluded that social dialogue is important in terms of gaining power by the labour unions, but it is a so called social policy and means of democracy which can not be adequate individually.

Key words:

Globalization, Social Policy, Social Dialogue, Labour Unions

İÇİNDEKİLER

Sayfa no

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	v
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM:	
KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE SOSYAL POLİTİKA	
1.1.Küreselleşme.....	4
1.1.1. Küreselleşme Olgusunun Kavramsal Niteliği.....	4
1.1.1.1. Ekonomik Faktörler.....	6
1.1.1.2. Politik Faktörler.....	8
1.1.2. Küresel Ekonomi.....	10
1.2. Sosyal Politika.....	11
1.2.1. Tarihsel Gelişimi İle Sosyal Devlet Olgusu.....	11
1.2.2. Sosyal Politika.....	17
1.2.3. Küresel Ekonomi ve Sosyal Politika.....	19
1.3. Günümüzde Sosyal Devlet ve Politikayı Etkileyen Unsurlar.....	25
1.3.1. Yeni Sağ ve Yeni Kamu Yönetimi Modeli	25
1.3.1.1. 1929 Ekonomik Kriz Öncesi ve Keynesyen Dönem.....	25
1.3.1.2. 1980 Sonrası Dönem.....	26
1.3.2. Yeni Sağ Akım Küreselleşmesi ve Sosyal Haklar.....	30
İKİNCİ BÖLÜM:	
SOSYAL DİYALOG VE DÜNYADAKİ UYGULANIŞI	
2.1. Sosyal Diyalog Kavramı.....	35
2.1.1 Sosyal Diyalogun Tarihsel Kökeni ve Neo-korporatizm.....	40

Sayfa no

2.1.2 Sosyal Diyalogun Amacı.....	46
2.1.3 Sosyal Diyalogun Koşulları.....	47
2.1.3.1 Temel Koşullar.....	47
2.1.3.2 Destekleyici Koşullar.....	48
2.2. İşçi Sendikaları.....	49
2.2.1. Dünyadaki Gelişimi.....	49
2.2.2. Türkiye’deki Gelişimi.....	53
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:	
KÜRESEL EKONOMİK VE TOPLUMSAL SİSTEM İÇİNDE SOSYAL DİYALOG VE İŞÇİ SENDİKALARI	
3.1. Türk Siyasal Kültürünün Yapısı ve Çalışma Hayatı İçinde Sendikalar ve Sosyal Diyalog.....	57
3.1.1. 1946-1960 Arası Sendikalar.....	60
3.1.2. 1960-1980 Arası Sendikalar.....	61
3.1.3. 1980 Sonrası Dönem ve Türk Çalışma Yaşamı.....	62
3.2. İşçilerin Sendikal Hakları ve Sosyal Diyalog.....	65
3.2.1. Sendikaların Faaliyetleri İle İlgili Yasaklar.....	66
3.2.2. Sendikal Yasakların Sosyal Diyalog Şartları Açısından Değerlendirmesi.....	68
3.3. Küreselleşme Sürecinde Kazanan ve Kaybedenler Bağlamında Sosyal Diyalog.....	72
SONUÇ.....	80
KAYNAKÇA.....	84

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABA	Avrupa Birliği Antlaşması
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ACAS	Danışma, Uzlaştırma, Hakem ve Arabuluculuk Servisi
AELE	Serbest Mübadele Avrupa Derneği
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AFL	Amerikan İşçi Sendikaları Konfederasyonu
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
ASF	Avrupa Sosyal Fonu
ASİKB	Avrupa Sanayi ve İşveren Konfederasyonları Birliği
ASK	Avrupa Sendikalar Konfederasyonu
AT	Avrupa Topluluğu
ATAD	Avrupa Toplulukları Adalet Divanı
ATS	Avrupa Tek Senedi
Bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
C.	Cilt
CAP	Portekiz Tarım Konfederasyonu
CCE	Merkezi Ekonomik Konsey
CCOO	Confederacion Sindical de Commisiones Obreras
CDP	Portekiz Ticaret Konfederasyonu
CEE	Communauté Economique Européenne
CEEP	Centre Européen des Entreprises Publiques
CEOE	İspanya İşveren Sendikaları
CES	Confederation Européenne des Syndicats
CGT	Fransız Genel Emek Konfederasyonu
CGTP	Portekiz İşçileri Genel Konfederasyonu
CIP	Portekiz Sanayi Konfederasyonu
COPA	Comite des Organisations Professionnelles Agricoles

ÇUŞ	Çok Uluslu Şirketler
DA	Danimarka İşverenler Konfederasyonu
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DYP	Doğru Yol Partisi
EDC	Economic Development Committees
ESK	Ekonomik Sosyal Konsey
ETUC	European Trade Union Confederation
FEMCA	Union General de Trabajadores
FICOMA	Confederacion Sindical de Comisiones Obreras
GATT	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSEE	Yunan İşçi Konfederasyonu
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
HAK-İŞ	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
ICFTU	The International Confederation of Free Trade Union
ILO	International Labour Organization
IMF	International Monetary Fund
ISIC	Uluslararası Standart Sanayi Tasnifi ve Endeksleri
İSG	İş Sağlığı ve Güvenliği
İSGK	İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulu
İSGKHT	İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Kurulları Hakkında Tüzük
İSGKHY	İş Sağlığı ve Güvenliği Kurulları Hakkında Yönetmelik
İSK	İstihdam Sürekli Komitesi
JCC	Ortak İşbirliği Komitesi
KESK	Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu
KİAM	Kamu İşletmeleri Avrupa Merkezi
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
LO	Danimarka İşçi Sendikaları Konfederasyonu
m.	Madde
MESS	Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası
MPM	Milli Prodüktivite Merkezi
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü

s.	Sayfa No
SAF	İsveç İşverenleri Federasyonu
SEB	Yunan Sanayileri Konfederasyonu
SEWA	Bağımsız Kadın Çalışanlar Örgütü
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SPA	Sosyal Politika Anlaşması
SPP	Sosyal Politika Protokolü
SWOT	Güçlü ve Zayıf Yönler; Fırsat ve Tehditler Analizi
TESK	Türkiye Esnaf ve Sanatkarları Konfederasyonu
TİSGLK	Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TUC	İngiltere İşçi Sendikaları Kongresi
TÜGİAD	Türkiye Genç İşadamları Derneği
TÜSİAD	Türk Sanayici ve İşadamları Derneği
TÜRK-İŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TZOB	Türkiye Ziraat Odaları Birliği
UÇB	Uluslararası Çalışma Bürosu
UÇK	Uluslararası Çalışma Konferansı
UEAPME	Esnaf, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Avrupa Birliği
UGT	Union General de Trabajadores

GİRİŞ

Sosyal devlet ilkesi kapitalist ekonomi içinde yaşanan en önemli aşamalardan biridir. Bu süreç, kapitalist ekonominin ulus devlet olgusu ile neredeyse paralel ilerlemesi ile başlatılabilir. Batı Avrupa’da yaşanan teknolojik gelişmeler, oluşan burjuva sınıfı ve onun sermayesinin ürünü olan işçi sınıfının oluşumu ve gelişimi çeşitli evrelerden geçerek günümüze ulaşmıştır. Adam Smith ve David Ricardo’nun üretim fazlası için uğraşları, neo-klasik iktisatta bireyi öne çıkaran bir süreç kendisini bırakmıştır. Ancak asıl dönüşüm 1929 ekonomik bunalımı ile olmuştur. Sömürge yarışının neticesi olan Birinci Dünya Savaşı sonrasında, kendisini toparlayamayan dünya ekonomisi, 1929 ekonomik bunalımını yaşamış ve o döneme kadar devletin ekonomiye müdahalesinin temel sorun olduğu piyasa sistemi içinde, konuya bir çözüm aramıştır.

Bu dönemde güçlenen işçi sınıfının artan talepleri ile birlikte, ekonominin işleyişi piyasa aktörlerine bırakıldığında oluşabilecek sıkıntılar, J. M. Keynes’in iktisadi görüşlerini ön plana çıkarmış ve yeni bir paradigma değişimi yaşanmıştır. Keynes, belli ölçüde devletin ekonomiye müdahalesini benimseyerek, sosyal devlet ilkesinin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu dönemde çalışanlar için sendikal haklar konusunda önemli gelişmeler yaşanmıştır. Ancak 1970’li yıllara gelindiğinde, kapitalist ekonominin yaşadığı kriz, yeni bir paradigma değişimini gerekli kılmıştır. Neo-liberalizm olarak tanımlanan bu olgu, aynı zamanda, küreselleşme sürecinin tüm dünyaya teknoloji sayesinde yayılmasıyla paralellik göstermiştir. Bu noktada, neo-liberalizmin, günümüzde içinden geçilen küresel ekonominin kuramsal alt yapısını hazırladığından söz edilebilmektedir.

Neo-liberalizm, asıl olarak piyasanın adaletini ön plana çıkarmakta, refah devleti ve sosyal vatandaşlık kavramlarını, piyasanın düzgün işleyişini bozduğu gerekçesiyle eleştirmektedir. Bu eleştiride; kamu müdahalesi, piyasanın düzgün işleyişini ve rekabet koşullarını garanti edecek şekilde eşitlenmesi için gerekli olup olmadığı tartışılmıştır. Ayrıca sosyal tercihlerin siyasete tahvil edilmesi, kamu müdahalesini ileri boyutlara taşıdığı için, siyaset ile ekonomi arasındaki ilişkinin kopartılması gerektiği görüşü, neo-liberalizmde özellikle dile getirilmiştir.

Neo-liberalizmin birçok açıdan kısıkaca aldığı unsurlardan biri de işçi sendikaları olmuştur. Tarihsel bir birikimi olan ve neredeyse kazanılması yüzyıllar alan hakların savunulması ve sermaye-devlet ve işçi sınıfı arasında köprü görevi üstlenen işçi sendikaları da bu süreçten olumsuz olarak etkilenmiştir.

Neo-liberal ekonomi politikalarını 1980’li yıllardan itibaren uygulayan ya da uygulamak zorunda kalan ülkelerde, istihdam yaratmada görece başarı kazanıldığı için, refah devletlerinin esnek olmayan işgücü piyasaları ve kişilerin çalışma isteğini azaltan sosyal yardımları sıkça eleştirilmiştir. İşsizlik ve işsizlik yardımları, yaşlanan nüfus ve artan emekli harcamaları da dikkate alındığında, kamunun vergi tabanını daraltması ve harcamalarını artırması bakımından da büyük bir sorun teşkil etmektedir. İşsizliğe yönelik getirilen çözüm önerileri, esneklik ile güvence arasında bir denge arayışında somutlaşmakta, pek çok ülkede sosyal taraflar arasındaki anlaşmalara konu olmaktadır.

Bu anlaşmalar ya da uzlaşma arayışları içinde sosyal diyalog kavramı ayrı bir önem kazanmıştır. Özellikle Avrupa Birliği sosyal modeli içinde ön plana çıkan bu olgu, sosyal haklar konusunda farklı tarafları diyalog yolu ile bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Tarafların birbirini anlaması ve belli bir uzlaşının sağlanması için, özellikle 1980’li yıllardan itibaren, son derece popüler olan bu kavram, çalışmanın ana tartışma konularından biridir.

1980 sonrasında, hızla tüm dünyayı etkisi altına alan küreselleşme ortamında yaşanan çok yönlü değişimler ve dönüşümler, hem genel olarak endüstri ilişkileri sistemini, hem bu sistemin taraflarını, hem de bu sistemin işleyişinde etkili olan sosyal politika araçlarını baş döndürücü şekilde etkilemiştir.

Çalışmanın diğer bir tartışma konusu olan ve endüstri ilişkileri sisteminin en önemli taraf olarak değerlendirilen işçi sendikaları ise, ekonomik, toplumsal ve siyasal ortamın değişimiyle, rolleri ve stratejileri üzerinde yeniden düşünmeleri gerekliliği ile karşı karşıya kalmışlardır. Yoğun üretim çağının sona ermesiyle, sendikalar küçük işçi gruplarını örgütlemeye ve temsil etmeye başlamışlardır. Toplu pazarlık dağınıklaşmış, bu nedenle sendikalar çok sayıda yerel temsilciyi örgütlemek, eğitmek ve desteklemek zorunda kalarak, sendikal hizmet giderlerini arttırmışlardır.

Küreselleşmenin, bütün ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de, sendikaları olumsuz anlamda nasıl yıpratmış ve dolayısıyla sendikacılığın nasıl güç kaybettiği

belirgin bir gerçek olmakla beraber, buna çözüm arayışlarında ortaya sunulan, sosyal politika araçlarından biri olan sosyal diyalogun da, çok kısıtlı katkıda bulunabileceği savı bu çalışmada ispatlanmaya çalışılacaktır.

Bu bağlamda, çalışmanın birinci bölümünde, günümüzdeki çalışma hayatını etkileyen, küreselleşme, neo-liberalizm, sosyal devlet ilkesinin ve sosyal hakların dönüşümü gibi konulara değinilmiştir.

İkinci bölümde ise, çalışmanın ana eksenini oluşturan sosyal diyalog olgusuna, bu olgunun niteliklerine ve gelişimine yer verilmiştir. Ayrıca, dünyada ve Türkiye’de işçi sendikacılığının gelişimi ve durumu incelenerek, çalışmanın iki ana eksenini ortaya konulmuştur.

Son bölümde ise, sosyal diyalog olgusu, küreselleşme sürecinde Türkiye’deki uygulamalarına paralel olarak, işçi sendikaları açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca, sosyal diyalog sürecinin, 1980 sonrası dönemde sosyal hakları ve sosyal devlet uygulamalarını baskı altına alan küreselleşmenin ve neo-liberal uygulamaların yarattığı sorunlara ne derece çözüm getirebileceği konusu tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE SOSYAL POLİTİKA VE SOSYAL DİYALOG

1.1. KÜRESELLEŞME

1.1.1. Küreselleşme Olgusunun Kavramsal Niteliği

Küreselleşme, pek çok kavramı içerisine alan bir olgu olduğundan, ekonomik, siyasal, çevresel, kültürel ve hukuksal boyutlar tek başına değerlendirilmemelidir. Küreselleşme temelde, ekonomik (üretimin uluslararasılaşması), siyasal (ulus devlet üzerindeki olumsuz etkileri), kültürel (toplumlararası etkileşim), teknolojik (özellikle iletişim alanındaki gelişmeler) alanlarda yaşanan bir süreci ifade etmektedir. Görüldüğü üzere birbirinden bağımsız olmayan bu olgular, hem küreselleşmenin kurallarını hem de bireyler, gruplar, firmalar, devletler ve uluslar arası kuruluşları doğrudan ve dolaylı yoldan etkilemektedir.

Bu bağlamda, Küreselleşme, bütün bu sayılanları içermekle birlikte, bunların herhangi birisine indirgenemeyecek, fakat bu süreçler arasındaki çok boyutlu, çok nedenselli ve çelişkiler içeren ilişkiler tarafından kurulmuş tarihsel bir süreç olarak değerlendirilmelidir.¹ Küreselleşme sürecinde şirketlerin uyguladıkları işbirliklerinin nedenlerini anlayabilmek için küreselleşmenin farklı boyutlarının incelenmesi faydalı olacaktır. Bunlardan ilki ise, küreselleşmenin siyasal boyutudur.²

En geniş anlatımıyla küreselleşme bir üretim tarzı ve ona bağlı üretim ilişkilerinin etki alanının, ekonomi içi ve ekonomi dışı süreçler eliyle genişletilmesi eğilimi olarak ele alınabilecektir. Ekonomik açıdan ise küreselleşme; “sermaye ve meta hareketlerinin nüfuzunu, dünya düzlemine artan yoğunlukta yayması” olarak tanımlanabilir.³

Küreselleşme, ülke ekonomileri üzerinde yarattığı olumlu ve olumsuz sonuçlarıyla günümüzde işletme ve iktisat alanında en çok tartışılan kavramların

¹E. Fuat Keyman, Ali Yaşar Sarıbay, **Global-Yerel Eksende Türkiye**, Alfa Basım Yatım Dağıtım, İstanbul, 2000, s.25.

² Gülten Kutsal, “Çok Uluslu Şirketlerin Ulusal Devletler ve Uluslar arası Kuruluşlar Tarafından Sosyal Politika Alanında Denetimi Sorunu”, Prof. Dr Nusret Ekin’e Armağan, TÜHİŞ, Ankara, 2000.

³Uğur Kara, **Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü**, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2004 s. 110.

başında gelmektedir. Malların, hizmetlerin, sermayenin, bilgi ve teknolojinin serbest dolaşımını ifade eden bu kavram bir anlamda neo-liberal iktisadın dünyada uygulanma biçimidir. 1980'li ve 1990'lı yıllarda uluslararası ekonomik bütünleşme giderek hızlanmış ve dünya ülkeleri sınırları kaldırarak daha etkin üretim, yatırım, ticaret bedelini benimsemişlerdir. Küreselleşme sadece kar amaçlayan piyasa ekonomisine dayalı, ekonomiden ibaret bir sistem değil, aynı zamanda siyasi ve sosyo-kültürel alanları da içeren büyük bir değişim projesidir.⁴

Bauman, küreselleşme fikrinden çıkan en derin anlamın, dünya meselelerinin belirsiz, kuralsız ve kendi başına buyruk doğası, bir kontrol merkezinin yokluğu olduğunu belirtmektedir, başka bir ifadeyle küreselleşme “yenidünya düzensizliğidir”.⁵ Modern düşüncenin, gelişme, uygarlık, evrenselleşme gibi temel kavramlarının içerdiği düzen kurma umudu ve niyetinden farklı olarak, küreselleşme kavramında belirsizlik ve planlanamamazlık vurgusu öne çıkmaktadır.

Bir görüşe göre de, küreselleşmeye, kapitalizmin ileri bir aşaması olarak, uluslararası sermaye ve çok uluslu şirketleri devreye sokması ve temelde devletin ekonomik yaşamdan çekilmesini öngören bir süreç olarak sosyal devletin hazırladığı toplumsal uzlaşmaları gözden geçiren, bu çerçevede devletin sosyal niteliğini zayıflatan veya ortadan kaldırmaya yönelik bir olgu olarak bakılabilir.⁶

Bu görüşlerin yanı sıra, küreselleşme sürecinde, en çok tartışılan konulardan biri, küreselleşmenin yarattığı eşitsizlik, diğer bir ifade ile küreselleşmenin nimetlerinin adil paylaştırılmamasıdır. Sürecin getirdiği teknolojik gelişmeler yadsınmamakla birlikte, madalyonun iki yüzü vardır: küreselleşmeyle birlikte keskinlesen yoksulluk sorunu, beraberinde şiddet, suç, küresel göç gibi potansiyel sonuçları da getirmektedir. Bu durum küreselleşme sürecine olan değerlendirmelere de yansımaktadır; bir grup bu gelişmeleri yerlere göklere sıgdıramamakta, diğer grup ise egemenlerce kurulan bir düzen olduğunu kabul ederek, sömürgeci anlayışta işleyen bu sürece direniş göstermektedir.

⁴ Ayşe Çelikel Danışoğlu, “Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkisi”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi**, Yıl. 3, Sayı. 5, 2004, s. 215–216.

⁵ Zygmunt Bauman, **Küreselleşme**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999, s. 69.

⁶ Nihat Bulut, “Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu Mu?”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Yıl. 2003, Cilt. 52, Sayı. 2, s. 185.

1.1.1.1. Ekonomik Faktörler

Tarihsel süreçte, her dönem kendisini tanımlayan bir düşünce ile anılmaktadır. İçinde bulunulan dönem ise, “globalleşme veya küreselleşme” kavramıyla temsil edilmektedir. Küreselleşme; içinde değerlerin, düşüncelerin ve bilginin hem farklılaştığı hem özneleştiği hem de standartlaştığı bir dünyayı çağrıştıran oldukça tartışmalı bir kavramdır.⁷ Küreselleşme kavramı; ekonomik, siyasal, kültürel, teknolojik farklı ve iç içe geçmiş alt yapıları bulunan günümüz fenomenlerinin en temelini ifade etmektedir. Küresel sistem olarak tanımlanan süreçte; güçlü uluslar üstü firmalar, kurumlar ve kapitalist dünyanın kültürel egemenleri tarafından yönlendirilen; ama, bunlara benzemeyen bir görüntü mevcuttur.⁸

Öncelikle belirtmek gerekir ki küreselleşme, dünyada hemen her alanda yaşanan dönüşüm veya değişimleri ifade etmektedir. Bu bağlamda küreselleşmeyi bir tür süreç olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. İlgili süreç bazen belirli kurum, kural ya da olguları dönüştürürken bazen yeni olanları ortaya çıkarmaktadır. Tüm bu değerlendirmeler ışığında, küreselleşme ile oluşan süreç, bilginin anında paylaşımı, ilişkilerin eşzamanlılığı, finansal hareketlerin sınırlar aşırı serbest hareketliliği, firmaların uluslar aşırı nitelik kazanması ve neo-liberal ideolojinin genelleşmesi şeklinde birkaç örnekle somutlaştırılabilir.⁹

Küreselleşme olgusu kapsadığı politik, iktisadi, teknolojik, ve kültürel boyutlarıyla birlikte günümüzde moda bir fenomen niteliğindedir. Bu nitelik, küreselleşmenin herkes tarafından üzerinde uzlaşılabilir olası tanımlarını zorlaştırmaktadır. Küreselleşme, mevcut zarar ve yarar sağlama durumlarına göre insanların ve toplumların zihinlerinde kendine yer bulmaktadır. “Kimileri için modern zamanların mitosu, çok uluslu şirketlerin kendilerini ve faaliyetlerini meşrulaştırma aracı”, kimilerine göre ise “dünyadaki sınırları ortadan kaldıran ve

⁷ Hülya Ekşi, “Kamu Yönetiminde Değişim Dinamikleri ve Değişimin Yönü”, **2004 Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Sunuşları: Kamuda İyi Yönetişim**, DPT, İzmir, 2004, s.94.

⁸ R. Funda Barbaros, “Küreselleşme Sürecinde Devletin Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, **2004 Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Sunuşları Kitapçığı**, DPT, İzmir, 2004, s.17

⁹ A.Zeynep Düren, **2000’li Yıllarda Yönetim**, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti, 2. Baskı, İstanbul, Kasım 2002, s.52.

uzun vadede eşitsizlikleri ortadan kaldıracak bir süreç”¹⁰ olarak küreselleşmenin farklı algılanış biçimleri bulunmaktadır.

Küreselleşme, özellikle 1990’lı yıllardan itibaren, tüm dünya genelinde farklı ancak birbirine bağlı boyutları olan bir süreci ifade ettiği ölçüde tanımsal ya da açıklamaya ilişkin farklı görüşleri de beraberinde getirmektedir. Küreselleşme hakkında yapılan tartışmaların tümüne burada yer vermek çalışmanın amaç ve kapsamını fazlasıyla aşacak niteliktedir. Ancak küreselleşmeye ilişkin temel tartışmalara ya da farklı görüşlere değinmek, çalışmanın bundan sonraki konularına uygun bir zemin oluşturacak olması nedeniyle faydalı olacaktır.

Dünya ekonomisini bir entegrasyon içerisine sokan küreselleşmenin; malları, sermayeyi ve işgücünü eskisi ile kıyaslanmayacak bir düzeyde mobil hale getirdiği söylenebilir. Buna göre, başta dünya ticareti olmak üzere, uluslararası arenada var olan bütün unsurlar küresel yönelimlerden etkilenmiştir. Bu etkileşimler sonucu, uluslararası ticaret nitelik ve nicelik olarak önemli ölçüde değişmiştir. Bunun yanı sıra, küreselleşmenin önemli unsurlarından biri olan teknoloji, yabancı sermaye yatırımlarının en önemli aracı olan çok uluslu şirketlerin gelişmesini sağlamış, söz konusu şirketleri ulus ötesi şirketler haline getirmiştir.¹¹

Küreselleşme sürecini doğuran ve sürecin temel dinamiği olan sanayi toplumundan bilgi toplumuna, işgücü ağırlıklı teknolojiden yüksek teknolojiye, ulusal ekonomiden dünya ekonomisine, merkezi yönetimden yerel yönetime, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye, hiyerarşiden şebeke organizasyon yapılarına geçiş gibi eğilimlerin, yönetsel ve örgütsel faaliyetlerinde çeşitli gelişmeler yaşanmaktadır.

Teknolojinin küresel faaliyetlere etkisinin yanı sıra, aralarındaki ilişki tek yönlü de değildir; küreselleşme de, doğal olarak dünyadaki sisteme ve teknolojiadaki gelişmelere ivme kazandıran bir faktör olmuştur.¹² Kapitalist gelişme sürecinde önemli rol oynamış belli başlı teknolojik buluşların Dünya geneline yaygınlaşması için geçen süreler Tablo 1’de yer almaktadır.

¹⁰ “Küreselleşme”, *Asomedy*, Dosya Yay, 1998 Nisan, s.3-11

¹¹ Hasan Tutar, *Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi*, Hayat Yayınları, İstanbul, 2000. s.26.

¹² DPT, “*Küreselleşme Özel İhtisas Komisyon Raporu, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı*”, Yayın No:DPT: 2544-ÖİK: 560, Ankara, 2000, s.96.

Tablo 1: Keşfedilişinden Ekonomik Seviyede Kullanım Yaygınlığına Ulaşana Kadar Teknolojiler İçin Gerekli Tahmini Süre

BULUŞ	YAYILMA SÜRESİ (Yıl)
Buhar Makinesi	150-200
Televizyon	55
Otomobil	40-55
Vakum Tüpleri / Supaplar	25-30
Transistor	15
Fotokopi	15
Mikroişlemciler	5-10

Kaynak: Augnles, S.B. ve Parker, S.R., Work, **Organizational and Change**, Sydney: Allen and Unwin, 1988, s.107.

Tabloda görüldüğü gibi mega-teknolojiler süratle yayılma özelliğine sahiptir. Günümüzde, en yeni cep telefonu modellerinin birkaç ay içinde Afrika'daki ilkel kabilelerde veya internetin çok kısa sürede siyasal rejimleri farklı olan hemen hemen her ülkede kullanılmaya başlanması gibi örnekler, yeni teknolojilerin yayılmasının ne kadar hızlı olduğunu göstermektedir¹³.

1.1.1.2. Politik Faktörler

Günümüz dünyasının temel niteliğini yansıtan küreselleşme olgusu, ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda son dönemlerde yaşanan hızlı bütünleşme ve benzeşme sürecini ifade ettiği ölçüde, farklı alanlarda bazı tartışmaları beraberinde getirmektedir. Küreselleşmenin siyasal boyutuna ilişkin oldukça fazla tartışma konusu bulunmakla birlikte, temelde ulus devlet, uluslar arası entegrasyonların ulus devletlere etkisi, devletlerarası işbirliğinin yeni boyutları ekseninde sürdürülmektedir.

¹³ Bülent Günsoy, **Küreselleşme Bir Var oluş Çözümlemesi**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006. s.56.

Küreselleşmenin siyasal boyutunu anlamak, özellikle şirketlerin uluslar arası faaliyetlerinin netleştirilmesi bakımından önemlidir. Küreselleşme her ne kadar uluslararasılaşmayı ve küresel pazarları yaratsa da, netice de şirketler uluslar arası faaliyetlerini belirli bir ulus devletin sınırları içinde ve onun siyasal dinamiklerini dikkate alarak yapmaktadır. Aynı zamanda, küreselleşmenin siyasal olarak devlet olgusuna ve uluslar arası siyasal sistemin kurallarına etkisi, şirketlerin uluslar arası alandaki işbirliklerinin avantaj ve dezavantajlarını belirlemektedir.

Küreselleşme ile birlikte demokrasi, insan hakları, özgürlük, çevrenin korunması gibi temel değerler evrensel nitelik kazanırken, her düzeydeki yönetim aygıtı gibi ulus-devlet de demokratikleşme, yerelleşme, saydamlık, katılım, esneklik, hesap verilebilirlik gibi güçlü eğilimlerin yoğun baskısı altında yeniden şekillenmeye zorlanmaktadır. Bu çerçevede devletin küçülmesi, özelleştirme, siyasal reformlar, sosyo-ekonomik politikaların dönüşümü gibi stratejiler, ülkelerin temel politikaları haline gelmiştir.¹⁴ Yukarıdaki yorumlar özellikle neo-liberal politikalara vurgu yapmaktadır. Ulus devletlerin yaşanan yeni sürece uyum sağlamaları, ekonomik ve siyasal yapılarını küresel sisteme uyumlaştırmaları beklenmektedir. Bu durum ise, realist paradigma gibi ulus devleti temel aktör olarak gören uluslar arası ilişkilerin temel teorisini ve devletin egemenliğini sorgular niteliktedir¹⁵.

Küreselleşme sürecinde en çok tartışılan konulardan biri uluslar-üstü yapılanmalar ve ulus-devletin yönetim erkine ve egemenliğine dairdir. Başta sermaye olmak üzere, üretim ve iş gücünün ulusal sınırları aşıp uluslararası bir nitelik kazanması sonucunda ortaya çıkan gelişmelerin, ulus devletin müdahale gücünü zayıflatmış olduğu söylenebilir. Buna bağlı olarak ulus devletin ekonomik gücünün zayıflamış olması gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, küreselleşme süreci devletlerin refah devleti olma fonksiyonlarını azaltmaktadır¹⁶.

Ulus devletlerin egemenlik sorunu ya da uluslar arası ekonomik ve siyasal ilişkileri yönlendirme tekeli, çok uluslu şirketler gibi diğer aktörlerle paylaşması, özellikle uluslar arası alanda işbirliği ya da entegrasyon süreçleri ile ilgilidir. Küresel

¹⁴ Ömer Köse, “Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü”, Sayıştay Dergisi, Sayı:49, Nisan-Haziran, 2003, s.3.

¹⁵ Bernard Badie, “Realism under Praise, or a Requiem? The Praradigmatic Debate in International Relations”, International Political Science Review, Vo:22, No:3,2001

¹⁶Habib Yıldız, **Küreselleşmenin Vergileme Üzerine Etkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005, s.38.

ekonomideki uluslar arası sermaye hareketleri ve şirketlerin uluslar arası yatırımları devletler (özellikle gelişmekte olan ülkeler için) için cazip hale geldikçe, devletlerin ulusal ve uluslar arası politikalarını küreselleşmenin eğilimlerine göre biçimlendirmesi dikkat çekmektedir. Devletlerin küresel rekabet amacıyla küreselleşmenin siyasal boyutundan etkilenmeleri yanında, sürecin sosyal boyutu da aynı şekilde önemlidir.

1.1.2. Küresel Ekonomi

"Küresel ekonomi" kavramı başta ABD olmak üzere dünyanın genelinde gerek kamuoyu ve gerekse akademik alanda yaygın olarak kullanılan bir kavram haline gelmektedir. Ancak küresel ekonomi kavramı sıklıkla kullanılmakla birlikte, yeni tartışmalar da gündeme gelmektedir. Bu konudaki tartışmaların en çok yoğunlaştığı noktalar şunlardır: Ekonomide son zamanlarda ortaya çıkan eğilimin özel bir önemi var mıdır? Ekonomik ahlak açısından küresel ekonominin sonuçları ne olacaktır? Temel sosyal değerlerin durumu ne olacaktır? Küresel ekonominin sunduğu tüm modeller eşitsizliğin artmasına mı neden olacak yoksa toplumun bazı kesimlerini dışlayarak faydaların sosyal politika alanında ortadan kalkmasına mı neden olacaktır? Bunların yanı sıra, son dönemdeki tartışmalar ise, iletişim teknolojisinin gelişiminin dezavantajlarının incelenmesine gerektiği üzerine yoğunlaşmıştır.¹⁷

Kapitalist bir ekonomide, sistemin yaşaması için iki sorunun çözümü kavuşması gerekir. Bunlardan birincisi, fiyatı belirleyen piyasaların anarşik doğasıdır. ikincisi ise, üretimde değer katılmasını dolayısıyla mümkün olduğunca çok kapitalistin kar elde etmesini güvence altına almak için emek gücünün kullanımı üzerinde yeterli bir kontrol sağlanmasıdır. Kapitalist ekonominin dış ticaret teorisi ise, ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Dış ticaretin gelişmesi ve desteklenmesi temeline dayanan klasik teori açısından uluslararası ticaretin önünde önemli engeller vardır. Bağımlılık oluşturan bu engeller önemli maliyet yaratmaktadırlar. Eğer maliyetler düşerse, uluslararası mal ve hizmetlerin, ulusal mal ve hizmetlerden

¹⁷ Abdülkadir Şenkal, **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, Alfa Yayınları, 2005, s.224-225.

daha ucuz olması sağlanabilir. Ayrıca, piyasa da, uluslararası bir nitelik kazanarak, emeğin mobilizasyonu gerçekleşir ve teknoloji üretimi açısından derinleşir.

Ticari sistemin işleyişi açısından her ülke, kendine en yararlı olacak sektöre sermaye ve emeğini yatırır. Bireysel avantaj sağlayan bu durum, bütün olarak evrensel faydayla bağlantılandırılabilir. Sanayileşmeyi teşvik ederek, yeteneği ödüllendirerek ve doğal kaynakları en etkin biçimde kullanarak, emeği en etkili ve en ekonomik olarak dağıtarak, seri üretimi artırarak genel faydalar arttırılabilir. Böylece dünyadaki bütün ülkeleri tek bir ortak çıkar ve fayda bağıyla birbirine bağlar. Şarabın sadece Fransa ve Portekiz'de yapılacağı, Mısır'ın sadece Amerika ve Polonya'da üretileceği bir süreci ifade etmektedir.¹⁸

1.2. SOSYAL POLİTİKA

1.2.1. Tarihsel Gelişimi İle Sosyal Devlet Olgusu

Sosyal devletin ortaya çıkışıyla ilgili olarak farklı görüşler bulunmakla birlikte, devletin değişen niteliğini sosyal sınıfların mücadeleleri üzerinden anlamaya çalışan yaklaşımların, açıklama gücü daha yüksek görünmektedir. Bu perspektiften bakılınca, batıda 17. ve 18. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan burjuvazinin siyasal taleplerinin gittikçe devletin niteliğini belirlediği görülmektedir. Sosyal devlet, 19. yüzyıl.'da Avrupa'yı etkileyen iki temel olayın getirilerine verilen, sosyal tepkinin bir sonucudur. Bu iki olay 1789 Fransız Devrimi ve yine yakın dönemlerde meydana gelen Sanayi Devrimi'dir. Bu iki olayın ilki siyasal özgürlük talebini, ikincisi ekonomik özgürlük talebini ortaya koymuştur.¹⁹

Burjuvazinin egemenliğindeki yeni düzende, eşitlik ve özgürlük temel kavramlar haline gelmiş, feodal dönemin ayrıcalıkları ortadan kaldırılmıştır. Ancak, buradaki eşitlik ancak şekilsel bir hukuki eşitliktir. Eşitlik hakkı serbest rekabeti koruyan, sadece burjuvazinin ekonomik haklarını güvenceye alan nitelikteydi, yani fiilen belli bir sınıf için geçerliydi. Burjuvazinin ideolojik hegemonyası altında gelişen, bu dönemin liberal bireyci devlet sisteminde, siyasal alanda kurulan demokratik düzene paralel olarak, sosyal ekonomik alanlarda da demokrasinin

¹⁸ Şenkal, a.g.e., s.224-225.

¹⁹ Refik Tiryaki, **Ekonomik Özgürlükler ve Anayasa**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008 s. 188.

gerçekleşeceğine inanılmıştır. Bu bakış açısında, endüstri toplumunda devlet müdahalesini gerekli kılmıştır. Sosyal devlet, endüstri çağının gerektirdiği sosyal müdahaleler devletidir.²⁰

İktisadi liberalizm her bireye, başkalarının hak ve özgürlüklerine saygılı olmak kaydıyla tam bir hareket serbestisi tanımıştır. Herkes mali kaynaklarını, yetenek ve olanaklarını dilediği biçimde kullanmakta tam bir özgürlüğe sahiptir. Devlet ise, bireylerin ekonomik faaliyetlerine karışmayacak, yalnızca toplumda güvenliği ve düzeni sağlayan ve koruyan zabıta ve polis görevi yapacaktır.²¹

Liberal sistemin ana felsefesi de; “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” veciz sözünde ifade bulunmaktadır. Liberal yaklaşımda, devlet öncelikle edilgen bir roldedir, sadece çıkarlarını korumak isteyen grup ve kişilerin baskılarına karşı reaksiyon gösterir. İkinci olarak, devlet tarafsızdır, yani birbirleriyle rekabet halinde olan bireysel çıkarlar karşısında yan tutmaz ve bu rekabetten ortak bir fayda çıkarmaya çalışır. Devletin hiçbir görüşü, sosyal içeriği, çıkarı ya da kendine özgü bir karakteri olamaz. Üçüncüsü, devlet sınırlanmalıdır, çünkü bireyler kendi çıkarlarının ne olduğunu bilir ve onların çıkarlarının devlet tarafından tanımlanmasına ihtiyacı yoktur.²²

Genel hatlarıyla ele aldığımız bu sistemin doğal sonucu ise, önceki dönemde siyasi alanda soya dayalı olarak yapılaşmış olan ayrıcalıkların, bu kez iktisadi alanda sınıf ayrımları olarak tezahür etmesi olmuştur. Liberal bireyci devlet düşüncesinin kendiliğinden gerçekleşeceğine inandığı sosyal ekonomik demokrasi, uygulamada tarihsel gelişme içinde gerçekleşmemiştir. 18. yüzyılda gelişmeye başlayan ve 19. yüzyılda iyice yoğunlaşan kapitalizmin gelişimi bütün toplumsal yapıları altüst ederken, sosyal farklılıklarında daha da artmasına sebep olmuştur. Bu noktada, sosyal devlet, 18.yy. liberal devlet yaklaşımının dağıtıcı adalet idesine tepki sonucu, sosyal adalet idesini esas alan bir devlet yaklaşımını önermektedir.²³

Sermayenin belli ellerde toplanması, orta sınıfları iflasa sürüklemiş ve köylerden kopup kentlere yığılanlar büyük bir işsiz nüfus oluşturmuştur. Gelişen

²⁰ Ernst Rudolf Huber, “**Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet**”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl. 1970, Cilt. 27, Sayı. 3–4, s. 35.

²¹ Ayferi Göze, **Sosyal Devlet Sistemi**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976, s. 15.

²² Terry Caslin, “**Devlet ve Ekonomi**”, Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler, Kemali Saybaşı (drl.), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 292.

²³ Tiryaki, a.g.e., s. 191–192.

sanayide, iş bulanların ise, çalışma koşulları son derece ağırdır. Ortaya çıkan bu tablo emekçi sınıfların burjuvaziye karşı mücadelesini de arttırmış ve geniş kitlelerin yaşam koşullarının düzeltilmesi için devletin sosyal bir karakter kazanması gerektiği yönündeki düşünceler giderek güç kazanmıştır. Sosyal ekonomik bir demokrasinin kendiliğinden oluşmayacağı, kurulması gerektiği bilinci oluşmuştur. İşte sosyal devlet sistemi de bunu gerçekleştirme amacına yönelmiştir.²⁴

19. yüzyılın ortalarına doğru, sanayi devrimiyle başlayan yaygın sefalet, yoksullukla aşırı sermaye birikimi arasında oluşan ekonomik dengesizlikler, işsizlik ve ağır çalışma koşulları, kadın ve çocuk işçilerin sanayide acımasızca çalıştırılması ile bozulan aile birliği ve düzeni, fabrikalarda yaşanan çatışmalar toplumları çökme noktasına getirmiştir.

Kapitalist düzen içerisinde olumsuz koşullara karşı işçiler, hak ve çıkarlarını, ekonomik yönden güçlü olan işveren karşısında ayrı ayrı değil, birleşip örgütlü biçimde savunarak koruyabileceklerini anlamışlardır. Giderek gelişen sınıf bilinci ile örgütlenmeye ve mücadele etmeye başlamışlardır. İşte sosyal politika ve sosyal Avrupa'nın temelleri bu sosyal mücadele ve kazanımlara dayanmaktadır.

Sosyal devletin, ya da batılı gelişmiş ülkeler için aynı anlama gelmek üzere, refah devletinin gelişimi, uzun ve çeşitli evrelere ayrılan, her ülkede farklılıklar gösteren bir süreçtir. Refah devleti kavramı ilk kez Almanya'da 19. yüzyıl sonunda, sosyal güvenlik alanında alınan önlemlerle ilgili olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak kavramın gerek gelişimi gerekse yaygın anlamda kullanımı 2. Dünya Savaşı sonrasındadır. Bununla beraber, kapitalist sistemin yeniden yapılandığı dönem olmuştur. Bu dönemin en temel ve belirgin özelliği devletin ekonomik ve sosyal yaşamda düzenleyici rol üstlenmesidir. Devlet, ekonomide refah politikalarıyla şekillenen bu rol bağlamında; bir yanda üretim ve fiyat politikalarıyla, diğer yanda vergi politikalarıyla sermaye birikimini ve gelir dağılımını düzenleme yoluna gitmiştir.

Başlangıçta daha sınırlı bir hedefi ve kapsamı olan refah devleti, sosyal politikanın genişlemesine paralel olarak zamanla yaygınlaşıp genişlemiştir. Refah devletinin gelişiminde başlıca dört aşamadan söz edilebilir. 1870'lerde başlayan

²⁴ Tiryaki, a.g.e., s. 191-192.

dönem, başlangıç, deneyim kazanma dönemidir. Bu dönemde büyüyen ve gelişen işçi hareketinin baskısı ve bu bağlamda siyasal haklar alanındaki talepleri belirleyicidir. Ayrıca, bu dönemde asgari düzeyde sosyal güvenlik programları da hayata geçmeye başlamıştır.²⁵

Sosyal yardımlar konusunda sistematik düzenlemelerin ilk örneklerinin ise, 19.yüzyılın son çeyreğinde, Almanya’da, Bismarck yasalarında ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Daha sonraları ise, sosyal yardıma ve devletin sorumluluğuna ilişkin düzenlemeler Avrupa’nın genelinde hukuk metinlerine girmeye başlamıştır.²⁶ Bu öncülüğün başlıca nedeni, o dönemde Almanya’nın sanayileşme düzeyinin diğer Avrupa ülkelerinin çok üzerinde olmasıdır.

Yukarıda ifade edilen durumlarda, hem yükselen sosyalist akımların etkisini zayıflatmak hem de işçileri sistemle bütünleştirebilmek için Bismarck’ın ünlü sosyal reformları yaşama geçirilmiştir. Bu reformların arkasındaki anlayış, şu şekilde özetlenmektedir: “Devlet, yalnızca var olan hakları koruyucu bir işleve değil, aynı zamanda elverişli kurumları oluşturmak ve sahip olduğu toplumsal araçları da kullanarak vatandaşların ve özellikle yoksulların yaşamlarını iyileştirmek yükümlülüğü altındadır.”

1930’lardan 1940’lı yılların sonlarına uzanan ikinci evrede, geliştirilen sosyal devlet uygulamaları pekiştirme ve sağlamlaştırma işlevi görmüştür. Bu dönemde yaşanan iki dünya savaşı, ekonomik sorunları ağırlaştırmış ve toplumsal güçler arasında bir uzlaşma ve dayanışmanın gerekliliği öne çıkmıştır. Bu dönemde, hükümetler toplumsal uzlaşma yönünde politikalar uygulamaya başlamıştır.

Örneğin 1935’te ABD’de çıkartılan sosyal güvenlik yasası çağdaş anlamdaki sosyal güvenliğin ilk ortaya çıkış ve hukuk düzeni tarafından benimsenişinin simgesi olarak değerlendirilir. Bu gelişmenin arkasında; 1932 yılında iktidara gelen Roosevelt’in, devletin ekonomik ve sosyal alana müdahalesini engelleyen, kutsal sayılan ekonomik liberalizm ilkesini terk etmesi, ve böylece jandarma devlet anlayışının yerini, refah devleti anlayışına terk etmesi yatmaktadır.²⁷

²⁵ Meryem Koray, **Sosyal Politika**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s.85–86.

²⁶ Tiriyaki, s. 189.

²⁷ Ali Güzel ve Ali Rıza Okur, **Sosyal Güvenlik Hukuku**, 4.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1994, s. 19-24.

Sosyal devlet/refah devletinin gelişiminde üçüncü aşama, 1950’lerden 1960 sonlarına veya 1970 ortalarına kadar uzanan büyüme ve yayılma dönemidir. Bu dönem ekonomik büyüme ve Keynesyen politikalarla refah devletinin gelişmesi için uygun koşullar taşıyan bir dönemdir. “Refah Devletinin Altın Çağı” olarak adlandırılan bu dönem, birçok ülkede istihdamın artış gösterdiği, sosyal hakların geliştiği ve refah devleti anlayışının kurumsallaştığı yıllar olmuştur. Ancak 1973 sonrası birinci ve ikinci petrol krizleriyle birlikte refah devletinin temelini oluşturan ekonomik, siyasi ve sosyal temeller hızlı bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır.²⁸

Ancak bir yandan ekonomik duraklama, öte yandan ulaşılan refah düzeyinin getirdiği rahatlık sonucu, hem sosyal politika uygulamalarında az da olsa bazı kısıtlamalar ortaya çıkmış hem de refah devleti konusunda tartışmalar gündeme gelmiştir. Refah devletinin gelişiminde dördüncü aşama olarak görünen bu sorgulanma ve yeniden biçimlenme dönemi hala sürmektedir. Bu son döneme ilişkin ayrıntılı değerlendirmeler ilerleyen bölümlerde yapılacaktır.

Ulus devletlerin görev ve sorumluluk alanları, kendi gelişim çizgilerine paralel olarak, zaman içinde belli bir değişim yaşamış ya da etki alanını genişletmiştir. Bu süreç içinde en belirleyici olan devletin yurttaşlar ya da genel anlamıyla bireylerle ilişkisidir. Bu ilişkinin ise devletin siyasi ve idari yapısına göre, ekonomik, siyasal ve hukuksal bir yönü de söz konusudur. Bu bağlamda, özellikle Birinci Dünya Savaşını takip eden dönemlerden itibaren, ön plana çıkan ve 1970’li yıllardan itibaren neo-liberal politikalarla gerileme sürecine giren sosyal devlet ilkesi, devletin önemli niteliklerinden biridir.

Temel düzeyde, sosyal devletin izleri, özellikle Batı Avrupa’nın tarihsel gelişim çizgisi içinde, sosyalizm ve liberalizm gibi iki güçlü ideolojinin rekabetinde de aranabilir. Bir bakıma sosyal devlet anlayışı, 19. ve 20. yüzyıllarda sosyalizm ve liberalizmin uzlaşma noktası olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁹

Özellikle kapitalist ekonominin bazı olumsuz nitelikleri, nüfusun artmasına paralel yaşam kalitesinin de devletler tarafından arttırılmaya çalışılması, ayrıca işçi sınıfının giderek güçlenmesi ve taleplerinin artması neticesinde modern devlet

²⁸ Ramazan Gökbukar, Harun Özdemir ve Alparslan Uğur, “Küreselleşme Kısacasındaki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları”, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt. 9, Sayı. 2, 2008, s. 158.

²⁹ Mehmet Akad, *Teori ve Uygulamada Sosyal Güvenlik Hakkı*, İstanbul, 1992, s.5.

mevcut taleplere daha fazla cevap verme ihtiyacı duymuştur. Geline süreçte, kişilerin yaşam, özgürlük ve mülklerinin korunması zaman içinde bir tür gereklilik haline dönüşmüş ve bu sosyal devletin asli yükümlülüklerinden biri olmuştur.

Modern devletin ve onun demokratik ve sosyal yapısının bir gereği olarak bireyler, insan onuruna yaraşır bir yaşamı talep etmektedir. Bu talepler arasında, sadece maddi anlamda bazı olanakların sağlanması değil, aynı zamanda insanın onurlu bir yaşam sürmesi idealinden kaynaklanan istekler de bulunmaktadır. Bu nedenle, sosyal devlet yapılanmasında amaç, koruyucu devlet vasfı gereği insanın korunması ve güvence altına alınmasıdır.

Sosyal devlet ilkesinde anayasal ya da hukuksal alanda yaşanan gelişmeler, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında önemli bir sistem içinde ilerlemiştir. Savaşın yıkıcı etkileri, birçok kişinin maddi ve manevi (ve bedensel) zarara uğraması bu süreçte önemli bir rol oynamıştır.

Ekonomik yaşamda da, özellikle Keynesyen iktisadi yapılanmanın devletler tarafından benimsenmesi ve devletin ya da kamunun ekonomide yeniden ağırlıklı rol oynaması ile birlikte, sosyal devlet anlayışı, sosyal adalet ve sosyal güvenlik sistemleri bağlamında daha fazla tartışılır ve uygulanır olmuştur³⁰.

Kapitalist sistemin aslında birbiriyle çelişen iki seçenek arasında sıkıştığı görülmektedir: Bir tarafta egemenlik, bağımsızlık gibi kavramların modasının geçtiği ve dönemle uyummadığı savlarını ileri sürmekte, diğer tarafta ise ulusların içsel çelişkileri ve etnik farklılıklarının -demode olduğu ileri sürülen kavramlar kullanılarak- kışkırtılmasıyla her bir üniter devlet yapısından, çok sayıda yeni küçük devletçikler yaratılmaktadır. Başka bir deyişle, ya yeni devletçikler oluşturulacak ya da ekonomik ve siyasi işbirliği (gerçekte bağımlılık) karşılığında, merkez devlete, bağımsız grubun ayrılmasında garantisi verilecek. Bu durum, Bill Clinton'ın Bosna savaşı ertesinde ülkeyi ziyareti sırasında yaptığı konuşmadaki temel saptamaları da doğrulamaktadır: "Küreselleşme gevşek sınırlar ister ve üniter devlet yapıları bu sürece uygun değildir". Yani küreselleşme ile hedeflenen aslında sınırsız bir dünya

³⁰ Akad, a.g.e., s.6-7-8.

değildir; bu sınırlar olacaktır, fakat devletler üniter yapılarından arındırılacağı için, sınırlar "gevşek" hale getirilmiş olacaktır.³¹

Günümüzde, toplumun birçok kesimini farklı şekillerde kapsamına alan sosyal güvenlik sistemi ve onun kurumları, özellikle 1945 sonrası dönemde önemli gelişmeler göstermiştir.³² Sosyal devlet ve sosyal güvenlik sisteminin tarihsel gelişimi bu çalışmanın kapsamı içinde olmasa da, sürecin bugünkü durumunu tartışabilmek için sosyal devlet ve sosyal güvenlik olgusunun ana hatlarının çizilmesi yararlı olacaktır. Bu bağlamda, yukarıda sosyal devlet ilkesine ilişkin yapılan değerlendirmeler yanında sosyal güvenlik olgusunun da ana hatlarının çizilmesi gerekmektedir.

1.2.2. Sosyal Politika

Sınai kapitalizmin ortaya çıkardığı ağır sosyal sorunları çözmede iki ana akım gündeme gelmiştir. Bunlar, sosyalizm ve sosyal politika akımlarıdır. Bunlardan sosyalizm akımı, kapitalist iktisat düzeninin değiştirilmesini, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin kaldırılarak, kollektif mülkiyetin ve yeni çalışma sisteminin getirilmesini içeren devrimci bir harekettir. Sosyalizm, iktisaden sömürülmekten kurtarılmış yeni bir sosyo-ekonomik düzeni hedef almakta ve sadece emek gelirini tanımakta ve öteki mülkiyet gelirlerini yadsımaktadır.

Buna karşılık, sosyal politika akımı, sanayi kapitalizmin ortaya çıkardığı sorunları, demokrasiye dayanan, özel mülkiyet ve özel teşebbüse yer veren -yerleşik düzen içinde- ve demokratik kurumları koruyarak çözmeyi hedef almakta ve devrimci bir yaklaşımı değil, "sosyal reformcu" bir yönelimi benimsemektedir. Kapitalist toplum düzeninin temel kurumunu oluşturan özel mülkiyet rejiminin özüne dokunmadan, sosyal reformlar yoluyla sosyal adaleti, sosyal güvenliği, sosyal barışı gerçekleştirmeyi, sosyal demokrasiye ve giderek de ekonomik demokrasiye ulaşmayı hedef almaktadır. Sosyal reformlar yoluyla, sosyal gelişmeyi sağlamaya ve sosyal refaha ulaşmaya çalışmaktadır.

³¹ Birleşik Metal İşçileri Sendikası, **Küreselleşme Sürecinde Devletler, Şirketler ve Emekçilerin Konumu**, DİSK, İstanbul, 2002, s.54.

³² Ali Nazım Sözer, **Türkiye’de Sosyal Hukuk**, Barış Yayınları, 2. Basım, İzmir, 1998, s.5-7.

Sosyal politika akımı, sosyalist akımdan farklı olarak sosyalist toplum düzenine geçmeyi kendisine hedef seçmediği gibi, soyut kuramsal yaklaşımların ötesinde, gerçek yaşamla yakından bağlantılı olan, iktisadi gerçekler üzerine kurulan dinamik ve uygulayıcı önlem ve politikaları içermektedir. Sosyal ve ekonomik demokrasi uygulamaları, sosyal politikanın ilgi odağını oluşturmakta ve bu alandaki sosyal reformlar, sosyal gelişmenin itici gücünü belirlemektedir. Kısacası, sosyal politika bir sosyal reformlar bütünüdür.

Özetle, sosyal politika, çoğulcu demokratik düzeni esas almakta ve sanayi kapitalizminin ortaya çıkardığı sorunları sosyal reformlar yoluyla çözmeyi amaçlamaktadır. Ekonomik baskıya konu olan alt sınıfların kalkındırılmasına, yaşam biçimindeki gerginliklerin hafifletilmesine, çalışanların sosyal refahtan daha fazla pay almasına olanak tanıyarak, bu yolla sosyal sınıflar arasındaki uçurumları azaltmayı ve sınıf çelişkilerini ortadan kaldırmayı kendisine hedef almaktadır. Sosyal politikanın niteliğinde ve doğasında statükonun değiştirilmesinin bulunduğu unutulmamalıdır. Gelir dağılımının iyileştirilmesi ve sosyal refahın yaygınlaştırılması, sosyal politikanın reformcu niteliğini vurgulamaktadır. Önce de belirtildiği gibi, sosyal politikanın doğuşunda ve gelişiminde, sosyal reformcu düşünürler en büyük katkıyı yapmışlardır.

Geniş kapsamıyla ele alındığında, sosyal politikanın hedefleri, toplumun en üst düzeydeki amaçlarıyla çakışmaktadır. Bu hedefler, sosyal gelişme, sosyal adalet, sosyal bütünleşme, sosyal barış, sosyal denge, gibi başlıklar altında sıralanabilir. Tüm bu hedefler, bir toplumun denge içinde varlığını sürdürmesinin, toplumsal bunalımları ve çatışmaları aşarak, sağlıklı bir toplum düzeni oluşturmasının ana unsurlarını belirlemektedir. Sosyal politikanın bu hedeflerini (ya da amaçlarını) burada daha ayrıntılı biçimde açıklamakta yarar vardır.

Kalkınma olgusu, ekonomik ve sosyal gelişmeyi birlikte içeren bütünsel bir süreçtir. Sosyal gelişme hedefi, kalkınmanın dengeli olmasını, ekonomik gelişme (büyüme) sağlanırken, bu gelişmenin sosyal sorunları da çözecek şekilde yönlendirilmesini ifade etmektedir. Bunun anlamı, ekonomik refahı, sosyal refaha dönüştürecek, ekonomideki üretim artışını, sosyal refah artışına çevirecek politikaların uygulanmaya konulmasıdır. Serbest piyasa mekanizmasına dayanan

kapitalist iktisat düzeni, ekonomik gelişmeye önem vermekte, sosyal gelişmeyi savunmaktadır.

Sosyal politika, ekonomik refah artışını geniş toplum kesimlerine yaygınlaştırdığı ölçüde sosyal gelişme hedefine ulaşabilecektir. Sosyal gelişme hedefi, sosyal refah hedefiyle özdeşleşmekte ve refahın geniş kitlelere yaygınlaştırılmasını içermektedir. Burada sosyal refah, bireylerin kişisel gelişmelerini sağlayacak en başat etmendir. Bireylerin özgürlüğünü, çalışma hakkını, eğitimini ve sosyal güvenliğini kapsayan geniş bir bağlamda temellenmekte ve bireylerin "toplumsal kalkınma haklarıyla" özdeşleşmektedir.

Toplumu oluşturan kişiler ve sosyal gruplar arasındaki, yaşam düzeyleri, toplumsal hizmetlerden yararlanma ve ekonomik olanaklara ulaşabilmede doğmuş bulunan farkları azaltmak, sosyal politikanın genel kalkınma içindeki başlıca hedeflerindendir.

1.2.3. Küresel Ekonomi ve Sosyal Politika

Sosyal politikanın temel tarafını devlet oluşturmaktadır. Sosyal politika halkın ve devletin varlığını ve geleceğini güvence altına almayı amaçladığı için, bu konuda ilk sorumluk devlete aittir. Devlet, bir taraftan çıkardığı yasalarla diğer taraftan oluşturduğu kurumlarla sosyal gelişme, sosyal denge, sosyal barış ve sosyal bütünleşmeyi sağlamaya çalışmakta, yasalarla düzenlenen konuların uygulanmasını ve denetimini yapmaktadır. Sosyal politika, önlemlerin gerektirdiği giderleri karşılamaktadır. Devlet ayrıca birçok ülkede işveren fonksiyonu da üstlenerek bu yolla da çalışma yaşamının şekillenmesine katkıda bulunmaktadır. Ancak, devletin sosyal politika oluşturmadaki rolü, özellikle 1980 sonrası tartışılmaya başlanmıştır.³³

Son yıllarda ekonomik, siyasî ve teknolojik alandaki değişimler baş döndürücü bir hıza ulaşmıştır. Son 30 yıl içerisinde ortaya çıkan yeni dünyada, insan ihtiyaçlarından hayat tarzına, düşünce yapısından ülke siyasetine kadar birçok konu, insanlık tarihinde hiç olmadığı kadar hızlı ve yoğun bir değişim yaşamıştır. Dolayısıyla, ülkeler de bu değişimden nasibini almış, uyguladıkları politikaları

³³ Ayşe Tokol, **Sosyal Politika**, Vipaş Yayınları, Bursa, 2000, s.23.

değiştirme yoluna gitmişlerdir. Bu dönüşüm sürecinde en önemli konu ise, iktisadî hayatta devletin küçülmesi ve sosyal devletten kaçış olmuştur.

Özellikle teknolojiye yaşanan ilerlemeye bağlı olarak, geleneksel üretim şekillerinden vazgeçilmiştir. Adına küreselleşme denilen bu değişim ve dönüşüm süreci, bütün hızıyla bugün de yaşanmaya devam etmektedir. İkinci Dünya Savaşından sonra ağırlık kazanan güçlü, korumacı, düzenleyici, denetleyici devlet modelinin küreselleşmenin etkisiyle, yerini güçlü sermaye ve düzenleyici devlete bırakması sonucunda iş piyasasında da büyük değişimler yaşanmıştır. Bu dönüşüm süreci öncesinde, yüksek ücret, hızlı büyüme ve yüksek devlet harcamaları aslî ekonomik politikalar idi. Bu süreçte sendikalar, ülkelerin iktisadî ve siyasî hayatlarında önemli ve etkin roller üstlendiler. Geride bıraktığımız dönemin en önemli özellikleri, tam zamanlı çalışma, yaygın sendikalaşma ve toplu pazarlık, güçlü bir sosyal yardım sistemi, iş güvencesi, göreceli yüksek ücretler ve gelişmiş bir sosyal güvenlik sistemiydi. Ancak bu dönemden sonra, ortaya çıkan yeni liberal ekonomik politikalar, iletişim, ulaşım, bilişim gibi alanlardaki teknolojik gelişmelerle birlikte, toplumsal yaşam, insan ihtiyaçları ve iç piyasalarda büyük değişiklikler oldu. Küreselleşme, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkileri, her bir ulusal ekonominin diğerlerine bağlı olduğu bir dünya ekonomisi yaratma noktasına getirmiştir.³⁴

Bu süreçler ve bunlarla ilintili olaylar, ekonomik etkinliklerin daha da küreselleşmesine ve aynı zamanda ortak bir politik ve kültürel görüşü paylaşan küresel bir sivil toplumun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ancak, küresel politik kurumlar bu gelişmelerin gerisinde kalmış ve önceki tarihsel dönemdeki hükümetlerin arasına sıkışmışlardır. Geçmiş on yılların, liberalleştiren küreselleşmenin, bir dizi istenmeyen küresel ve sosyal sonucu da içinde taşıdığı açığa çıkarılmıştır. Bunlar; hem ülke içinde hem ülkeler arasında eşitsizliğin ve yoksulluğun artması, halkın işsizlik ve suç gibi sosyal risklere karşı savunmasızlığının artması, bireylerin, cemaatlerin, ülkelerin ve bölgelerin, küreselleşmenin nimetlerinden dışlanma olasılığının artmasını içerir.³⁵

³⁴ Bircan Akyıldız, “Küreselleşmenin Olumsuz Etkisi Sendikal Hareketi Krize Sokmuştur”, Sendikal Kriz Yaklaşımları, (der) Fikret Sazak, Epos Yayınları, 2008, s.74-75.

³⁵ Bob Deacon, “Küreselleşme ve Sosyal Politika: Hakkaniyetli Refaha Tehdit”, Sosyal Politika Yazıları, (der) Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, İletişim Yayınları, 2006, s.102.

Liberalleşiren küreselleşme süreçleri, hükümetlerin sosyal anlamda telafi edici şekilde davranma kapasitelerine de zarar vermiş olduğu düşünülebilir. Geçmişte ülkeler, kendi ulusal politikalarını uygulama ve bunlardan faydalanma alışkanlığı içindeydiler. Daha dışa açık ve bağımlı ekonomiler bile, kendi kaderlerini yönlendirebileceklerini hissederdiler. Küreselleşme ise bu durumu, bütçe açığı yaratan harcamalar içeren makro ekonomik politikalar uygulayan ülkeler, para spekülörleri tarafından ve sermaye kaçıışı ile cezalandırılmakta veya vergi rekabeti, vergi cennetleri ve çok uluslu şirketlerin transfer fiyat mekanizmaları, ülkelerin vergilendirme kabiliyetlerine ciddi biçimde meydan okumakta gibi şekillerde değiştirmektedir.

Hükümetler, sanayi stratejisi gibi mikro ekonomik politikaları takip etme konusunda güçlüklerle karşılaşmaktadır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi kurumlar, hükümetlere bu alandaki özerkliğin sınırlarını ivedilikle hatırlatmaktadır. Güçlü uluslar üstü şirketler, iş yaptıkları ülkeye, hiçbir hesap verebilirlikleri olmadan sermaye, teknoloji ve yönetim getirmektedir. Tüm bunlar gerçekleşirken, küreselleşmenin toplumsal sonuçları, sosyal koruma önlemlerine -daha az değil- daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Eşitsizlik ve savunmasızlık sosyal haklardan, yararlanabilme konumlarının (entitlement) ve sosyal koruma sistemlerinin güçlendirilmesini; sosyal dışlanma ise, güçlenme stratejilerini gerektirir.

Küreselleşmenin, ulusal düzeyde sosyal politikalar vasıtasıyla, “açlık” ile başa çıkma kapasitesini, nasıl etkilediğini incelemenin yollarından biri; Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) içindeki, farklı düzeydeki refah devletleri üzerindeki etkilerine bakmaktır. Bu etkiler şu şekilde değerlendirilebilir.³⁶

Küreselleşme, refah devletlerini birbirleriyle rekabet içine sokar. Bu durum, sosyal damping, düzenleyici önlemlerin sınırlanması ve refah durumlarında dibe doğru bir yarış tehlikesi yaratır. Bunlara rağmen, refah devleti için daha geçerli ve uygun politik çözümler mevcuttur. Harcamaları azaltıp, emekle ve diğer sosyal düzenlemeler ile ilgili gelişmeleri gevşetip, sosyal refahta dibe doğru gidişi mi teşvik edecekler? Yatırımı cazip hale getirmek için, üretkenlik gibi politik ve toplumsal istikrarı artıran, sosyal refahın çeşitli yönlerine mi harcama yapacaklar? Yoksa

³⁶ Deacon, a.g.e., s. 103.

üçüncü bir yola yönelip, bütün sosyal refah harcamalarını, rekabetçiliği en az zedeleyecek yollara mı başvuracaklar?

Küreselleşme, sosyal dağıtım, sosyal düzenleme ve sosyal güçlendirme konularını bölgesel ve küresel bir seviyeye taşır. Yeni ulus üstü aktörler, ulus devletlerin refah politikalarını karmaşıktırarak devreye girerler. Bunlar; Bretton Woods Kurumları, Birleşmiş Milletler (UN) Kurumları ve OECD, Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları, Ulus aşırı Şirketler, Küresel Toplumsal Hareketler, Ulus aşırı Politika Ağları, (kalkınma araştırmaları alanında çalışan akademisyenler ve uluslararası sosyal güvenlik uzmanları gibi) epistemik cemaatler ve danışmanlık şirketleri gibi devletlerarası örgütleri içerir. Bu arada, bazı küresel aktörlerin rollerini yeniden düzenleme ve diğerlerinin de küresel sosyal yönetişime katkısını reforme etme yönünde çağrılar yapılmaktadır.

Küreselleşme, ulusal ve ulus üstü sosyal politikanın geleceği üzerine küresel aktörler içinde ve arasında küresel bir söylem yaratır. Ulusal ve ulus üstü düzeyde sosyal politikanın geleceği, ulus üstü örgütler arasında politikayı şekillendirmeye katılma hakkı ve ulus üstü örgütlerin içinde ve arasında sosyal politikaların içeriği için verilen mücadele tarafından şekillendirilmektedir. Örneğin Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın savunduğu ve istediği sosyal politikalara dair, sosyal güvenliğin sadece en muhtaçlara yönelik hale gelmesi ve özelleştirilmesi gibi, bazı varsayımlar ülkeler arasında gereksiz bir benzeşmeye yol açmıştır.³⁷

Küreselleşme, refah sağlayıcılarına küresel bir piyasa yaratır. Küreselleşme, özel refah hizmeti sağlayıcılarına, birçok ülkede iş olanağı sağlayabilmesi için, ki bunlar; ulusal sosyal hizmetin sunumunu ve düzenleyici politikaları zedeleyecek şekilde olmasına rağmen, artan olanaklar yaratmaktadır. Örneğin, büyük sigorta şirketleri, bordro vergileri üzerindeki baskılar ile kamu emekliliğine inancın zayıflaması yönünde, oluşabilmesi muhtemel siyasî ittifakları dikkatle izlemekte, ürünlerini satmak için atmaca gibi beklemektedir.

Uluslararası özel sağlık hizmeti sunan uluslararası kurumlar, sosyal yardım ve sosyal destek sağlayanlar ve eğitim hizmetleri sunanlar, Avrupa'daki müşteriler ve tüketiciler için, bir yandan rekabet ederken, diğer taraftan Çok Taraflı Yatırım

³⁷ Deacon, a.g.e., s. 104.

Anlaşması (MAI) (OECD gözetiminde taslağı çıkarıldı.) gibi anlaşmalarla, potansiyel anlamda, kamu refah sunumlarının zedelenmesini, böylece yeni piyasalara ve ülkelere yayılmayı beklemektedirler.

Bu bağlamda küreselleşmenin, gelişmiş ülkelerde sosyal politikalar üzerindeki etkisine ilişkin projeksiyonlar, bir mahşer gününü kehanet edenlerin halinden memnun olanlara kadar değişiklik göstermektedir. Bir uçta Martin ve Schumann'ın yazdıkları gibi “Küresel bir Kıskaç” hareketinde, sermayenin yeni enternasyoneli tüm ülkeleri ve toplumsal düzenleri tepetaklak etmektedir. Bir cephede, o anın koşullarına göre tümüyle geri çekilmekle tehdit edip, büyük çaplı vergi indirimlerine ve teşviklere veya bedelsiz altyapı sunumuna zorlamaktadır. Sermayeye sahip olanlar kamu harcamalarının finansmanına gittikçe daha az katkıda bulunmaktadır. Öte cephede ise, sermayenin küresel akışını yönetenler, vergi ödeyen çalışanlarının ücret seviyelerini aşağı çekmektedirler. Ulusal zenginliğin bir parçası olan ücretler, tüm dünyada azalmakta, hiçbir ulus, tek başına bu baskıya karşı koymamaktadır.

Küresel rekabetin etkisiyle, hükümetlerin mali kurumlarının temelinde aralıksız, derinden derine çalışan zararlıların olduğu tespitinde bulunmaktadır. Zarar veren bu unsurlar; e-ticaretin büyümesi, transfer fiyat mekanizmalarının kullanımı, vergi cennetlerinin ve rizikolu girişimlere yatırım yapmak için yaratılan fonların (hedge funds) yaygınlaşması ile sermaye ve emeğin hareketliliğini içermekteydi. Sonuç olarak, ulus devletlerin, kendisini, vergi düzeylerinde önemli düşüşlere hazırlaması gerektiği olarak değerlendirilmektedir.

Avrupa'nın gelişmiş refah devletleri, küreselleşmeden farklı şekillerde etkilenmişlerdir: bazıları daha ciddi biçimde meydan okumayla karşı karşıya kalmış, bazıları (ilkede) sürdürülebilirliğini daha fazla korumuş ve bazıları da sosyal hakkaniyet bedeline karşın, kendini akışa bırakmıştır. Burdaki unsurlar, para spekülasyonu ve bununla birlikte gelen sermaye akımları; artan serbest ticaret; uluslararası üretim sistemindeki yerleşiklik ve (özellikle post-komünist gelişmiş ülkeler için) küresel finansal kurumların borç koşulluluğu aracılığıyla sosyal koruma modelini şekillendirmedeki rolleridir. Burada iddia edilen; sadece en muhtaçları kollama, bireyselleştirme ve özelleştirmeyi kapsayan sosyal politikalar (kuzey

Amerika'daki sistemlerde olduğu gibi), liberalleştiren küreselleşmenin bugünkü evresi ile uyumludurlar, fakat ödenen bedel hakkaniyetsizliktir.³⁸

Eski sosyalist ülkelerin, işyeri temelli refah rejimleri ve bir grup Batı Avrupa ülkesinin "Bismarkçı" sosyal sigorta sistemleri, küresel rekabetçi baskılara karşı dayanıksız olan yüksek bordro vergileri üzerine kurulmuşlardır. Buna karşın, tüketim vergileriyle fonlanan (İskandinav modelindeki gibi) vatandaşlık temelli sosyal demokrat refah rejimleri, siyasî iradeye bağlı olarak küresel baskılar karşısında şaşırtıcı biçimde sürdürülebilirliklerini korumuşlardır. Bu nedenle, Avrupa'da küreselleşme çerçevesinde, bordro vergileri ve işyeri temelli düzenlemelerden, yurttaşlara ve ikamet edenlere uygulanan vergilere ve yardımlara dönülmesi mantığının üzerinde, bir miktar uzlaşmaya varılmıştır. Finlandiya'nın Avrupa Birliği (AB) dönem başkanlığının nezaretinde 1999 Kasım'ında düzenlenen "Avrupa'da Toplumsal Korumayı Finanse Etme" konulu seminerdeki birçok tebliğ, bu çıkarımı ortaya koymuştur. Aynı zamanda işyeri refah vergilendirmesinin temelini oluşturan, üçlü politik yapıların bu tip fonlanma değişikliklerini güçleştirdiğine dikkat çekilmiştir.

Üzerinde bir miktar uzlaşma olan ikinci konu ise ekonominin uluslararasılaşmasının hem Kuzey hem Güney'deki emek piyasası üzerinde bir etkisinin olduğudur. Özellikle uluslararası ticaret ve teknolojik değişimler uluslararası rekabete maruz kalan sektörlerde zaten düşük ücretli olan vasıfsız işgücünün maliyetini aşağı çekmeye katkıda bulunmaktadır. Bunun sonucu olarak, iyi ve kötü düzeydeki maaşlılar arasındaki uçurumun açılmasıdır. Nitelikli işgücü piyasalarında bile, daha fazla esneklik yönünde güçlü baskılar mevcut hale gelmektedir.

³⁸ Deacon, a.g.e., s. 104-106.

1.3. GÜNÜMÜZDE SOSYAL DEVLET VE SOSYAL POLİTİKAYI ETKİLEYEN UNSURLAR

1.3.1. Yeni Sağ ve Yeni Kamu Yönetimi Modeli

1.3.1.1. 1929 Ekonomik Kriz Öncesi ve Keynesyen Dönem

Düzgün işleyen piyasa mekanizmasının, temel ekonomik sorunları en uygun şekilde çözebileceği görüşü (Klasik Liberalizm), karşı görüş ve eleştirilere rağmen, 1929 Dünya Ekonomik Krizine kadar kabul görmüştür.³⁹ Klasik liberalizmin en çok tanınan ve üzerinde en çok durulan liberal düşünürleri John Locke ve Adam Smith olarak bilinmektedir. Ancak Batı dünyasını kasıp kavuran, üretimin düşmesine ve binlerce kişinin işsiz kalmasına neden olan 1929 Krizinin sorumlusunun, ekonomiyi düzenleme görevi üstlenen piyasa mekanizması olduğu sonucuna varılmıştır. İngiliz iktisatçı J.M.Keynes, 1936 yılında yayınlanan “İstihdam Faiz ve Paranın Genel Teorisi” adlı eserinde, piyasa ekonomisine ilişkin klasik liberal görüşlerin zayıflıklarını ortaya koymuştur. Keynes’e göre, piyasa mekanizması, tam istihdamın sağlanmasını daima kendi başına gerçekleştirememektedir ve eğer bir ülkede eksik istihdam varsa, devlet ekonomiye müdahale ederek tam istihdamı sağlayıcı iktisat ve maliye politikaları izlemelidir.⁴⁰

Görüldüğü gibi, Keynes’le birlikte, piyasa mekanizmasının tam istihdamı sağlayacağı tezine olan güven sarsılmış ve devletler ekonomiye, özellikle II.Dünya Savaşını izleyen yıllarda, önemli ölçüde müdahalelere başlamışlardır. Bu müdahaleler, refah devleti anlayışıyla, piyasa mekanizmasının olumsuzluklarını düzeltmek amacıyla daha da yoğunlaşmıştır. Refah devleti anlayışıyla, liberal kapitalist sistemin meşrulaştırılmasına yönelik önlemler, tam istihdamın sağlanmasıyla sınırlı değildir. Bu önlemler aynı zamanda, piyasa mekanizmasının işleyişi sonucunda ortaya çıkan gelir ve servet dağılımını düzeltmeyi de kapsamaktadır.

³⁹ Kemali Saybaşı, **Liberalizm, Refah Devleti ve Eleştiriler**, Ankara: Bağlam Yayıncılık, 1993, s.7.

⁴⁰ Atilla Yayla, **Liberalizm**, Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları Bilimsel Eserler Dizisi: 20, 1992, s.25.

1.3.1.2 1980 Sonrası Dönem

Batıda refah devleti anlayışıyla ekonomiye müdahale edilirken, aynı yıllarda Türkiye’de de devlet, ekonomik gelişmeyi sağlamak ve hızlandırmak amacıyla ekonomiye müdahale etmeye başlamıştır. 1970’lere gelindiğinde ise, gelişmiş Batı ülkelerinde o zamana dek görülmemiş bir kriz yaşanmaya başlanmış, krizin etkisiyle, bir yandan fiyatlar yükselirken öte yandan işsizlik artmıştır. Bu bunalıma, durgunluk içinde enflasyon anlamına gelen “stagflasyon” denilmiştir.⁴¹

Bu gelişme karşısında, Keynesyen politikalarla giderilmesi mümkün olmayan, yeni bir bunalım türü ile karşı karşıya olunduğu kanısı ortaya çıkmıştır. Bu süreçle birlikte, arz yanlı iktisat olarak literatürde yer bulan ve sosyolojik, siyasal ve ekonomik anlamda daha geniş bir alanı etkileyerek neo liberal ideoloji olarak kendini gösteren bir olgu söz konusu olmuştur. 1970’li yıllardan itibaren neo liberalizm birçok alanda etkili olduğu gibi, sendikalar üzerinde de etkili olmuştur.

II. Dünya Savaşının sonundan, 1970’li yıllara kadar en parlak dönemini yaşayan dünya kapitalizmi 1970’lerden itibaren ekonomik ve toplumsal yapıyı derinden etkileyen bir buhrana girmiştir. Bu buhran sonucunda, 1980’lerde İngiltere’de Thatcher ve ABD’de Reagan hükümetleri, ekonomik alanda devlete yeni roller belirlemiştir. Bu rolü de meşrulaştırmak için “Devletin ekonomiye müdahalesi, piyasa dengelerini bozar, yoksul kitlelere yapılan yardımlar bu kitleleri rehavete götürür, onları rekabet ortamından uzaklaştırır ekonomiye katılmaları engellenir ve dengeler bozulur.” söylemlerini kullanmışlardır. Bunun yanında, yeni görüşe göre, devletin elindeki tekeller ekonomik dengeyi bozmakta olduğu fikriyle, özelleştirme politikalarının başlamasına işaret edilmiştir, ayrıca devletin, sosyal devlet rolünü bir kenara bırakması gerektiği belirtilmiştir.⁴²

Bu söylemler ışığında, 1945–1980 döneminde devletin işlevleri ile konumu, bir önceki döneme göre nasıl sorgulanmışsa, 1980 sonrası yeni dünya düzeni çerçevesinde bu unsurlar bir kez daha sorgulanarak yeniden tanımlanmıştır. Yeni düzen, kamu yönetimi disiplinine her şeyi bir işletme olarak görme önerisinde

⁴¹ Gosta Esping-Andersen, “Altın Çağ Sonrası? Küresel Bir Ekonomide Refah Devleti İkilemleri”, Sosyal Politika Yazıları, (Der: Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder), İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s.56.

⁴²Hülya Ekşi, “Kamu Yönetiminde Değişim Dinamikleri ve Değişimin Yönü”, 2004 Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Sunuşları: Kamuda İyi Yönetişim, DTP Yayını, İzmir, 2004.

bulunmuştur. Bu yeni düzende alternatif isim kamu işletmeciliği disiplini olarak sunulmuştur⁴³.

Böylece bu bunalım, neo-liberal ideolojiyi doğurmuş, gelişmiş ülkelerde Keynesçi ekonomik politikalara, az gelişmiş ülkelerde ise ulusal kalkınmacı devlet politikalarına ve bunları uygulayan kurumlara yeni bir cephe açılmıştır. Bu dönemle birlikte, neo-liberalizm yeni bir ideolojik ve siyasal hegemonyanın kuruluşuna yönelmiştir.

Yaşanan krize çözüm olarak geliştirilen çabalar; özelleştirme, de-regülasyon, liberalizasyon ve piyasalaştırma gibi süreçleri içine almıştır. Bu süreçler kamu yönetimini ve örgütlerini de etkilemiş “reform” adı altında girilen çalışmalarla 1980’lerden bu yana çok hızlı bir değişim rüzgarı yaşanmaya başlanmıştır. 1980 sonrası değişimin en önemli sonuçları geleneksel kamu yönetimi yaklaşımından, yeni kamu işletmeciliği yaklaşımına, bürokratik devlet örgütlenmesinden, girişimci devlet örgütlenmesine geçmiştir.⁴⁴

Yeni sağ politikaları; ekonomik, siyasal, yönetsel ve sosyal boyutları olan kapsamlı bir dönüşümü içine alır. Yeni-sağ anlayışının devlet-kamu yönetimi örgütlenmesine ve işleyişine yansımaları olarak, “devletin/kamu yönetiminin ve kamu faaliyet alanının, özellikle ekonomik nitelikli olanlardan başlayarak, küçültülmesi, daraltılması”; “daraltılan bu alanda kamu faaliyetlerinin ve kamu örgütlerinin kamu işletmeciliği anlayışı etrafında yapılandırılması ve işletilmesi” olarak iki temel nokta etrafında toplanabilir.

Keynesyen politikaların stagflasyon krizini aşmakta yetersiz kalışı, liberalizmi savunan iktisatçıların tekrar ön plana çıkmasına ve krizin atlatılması için liberal reçetelere yeniden başvurulmasına neden olmuştur. Kısaca “Yeni Liberalizm” de denilen bu görüşleri savunan iktisatçıların başında Amerikalı Milton Friedman ve Avusturyalı Friedrich A.Hayek gelmektedir. Yeni liberal politikalar, İngiltere’de Thatcher’ın, ABD’de Reagan’ın, Almanya’da Kohl’ün ve Türkiye’de Özal’ın iktidara gelmeleriyle resmen uygulanmaya başlanmıştır.

⁴³ Funda Barbaros, “Küreselleşme Sürecinde Devletin Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, 2004 Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Sunuşları, DPT, İzmir, s. 17-19.

⁴⁴ Ekşi, a.g.e.67-68; Barbaros, a.g.e., s. 17-19.

Erdoğan’a göre, batıda yeni liberalizme dönüşümü sembolize eden olay, 1974’te F.A.Hayek’in, ardından 1976’da M.Friedman’ın Nobel Ekonomi Ödülü’nü kazanmaları olmuştur. Daha sonraları, James Buchanan’ın 1986, Gary Becker’in 1992 ve Vernon Smith’in 2002 yılında aynı ödülü kazanmaları iktisadi alanda yeni liberal görüşlere olan ilginin canlı kalmasını sağlamıştır. Aynı zamanda, John Rawls’ın A Theory of Justice (1971), Ronald Dworkin’in Taking Rights Seriously (1977) ve Loren E.Lomasky’nin Persons, Rights and The Moral Community (1987) adlı kitapları, yeni liberalizme ilgiyi iyice kuvvetlendirmiştir.⁴⁵

Erdoğan’a göre, Yeni Liberalizm, ismi gibi yeni bir olgu değil, uzun yıllar denenmiş ve ardında acılı bir dünya bırakmış aynı zamanda vahşi kapitalizm olarak da anılmış, 19.yüzyıl liberalizminin yeniden hayata geçirilmesidir. Bu bağlamda, liberalizmin tarihi gelişimini incelendiğinde, önce Klasik Liberallerin, sonra Neo-Klasiklerin, daha sonra Keynesyenlerin ve son olarak da liberal düşüncenin başka bir tarihsel dönemde ve farklı olanaklarla hayata geçirilmesi sonucu Neo-Liberallerin ya da Yeni Liberallerin sisteme egemen hale geldiği görülmektedir.

1980’li yıllar yeni sömürgeci dönemin bittiği ve “yeni bir dünya düzeninin” kendini hissettirdiği yıllardır. Bu yıllarla birlikte, kamu yönetim disiplini var olan prestijini yitirmeye başlamıştır. Yeni değişim rüzgarı, 1980 öncesi kalkınmanın taşıyıcısı olarak görülen devlet ve kamu yönetimini, kalkınma önündeki engeller olarak görmeye başlamıştır. Devlet müdahalesi, kaynak israfına yol açmış, hızla büyüyen bürokrasi girişimcilik ruhunu zedelemiştir. Kalkınmada hedef, devlet dışı toplumsal güçler tarafından ulaşılabilecek bir hedef olarak görülmüştür.⁴⁶

1980’li yılların kamu yönetimi uygulamasındaki etkileri daha şiddetli olmuştur. Özelleştirme ve devletin küçültülmesi, düzenleme dışı bırakma (deragulation), kamu hizmeti alanındaki değişim, kamu yönetiminde işletmecilik anlayışı, pazar türü düzenekler, sonuca yönelik yönetim ve başarıya göre ödeme düzenleri, dikkat çeken ve üzerinde tartışılan en temel konuları oluşturmuştur. Bu gelişim, kamu yönetiminin “kamusal” olma niteliğinin kaybolmaya başladığını, yapı ve işlevlere yönelik anlayışın bu alanda da ağırlık kazandığını ortaya koymuştur.

⁴⁵ Mustafa Erdoğan, “**Liberalizm ve Türkiye’deki Serüveni**”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce : Liberalizm, 7.Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.36.

⁴⁶ Hamza Al, “**Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı**”, <http://www.liberaldt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&art=135>

Küresel ekonomik sistem içinde uluslararası arenada rekabet eden devlet, kendi egemenlik alanında da küreselleşmenin ulusal ekonomi ve toplum yapısında yarattığı etkilerle kendisini uyumlaştırma çabasındadır. Bu nedenle, kamu sektöründe, hizmetleri daha az maliyetle ve daha kaliteli sunabilmenin yeniden yapılanmayla mümkün olabileceği görülmüştür.

Bu anlayış ve değişim; kamu hizmeti sunmadan işletme niteliğine, örgüt ve yönetim anlayışından demokratikleşmeye, etkin ve verimli hizmet sunma ilkelerinden modern yönetim tekniklerine, teknolojik etkileşimden işbirliği çabalarına, alternatif hizmet sunma yöntemlerinden sosyal sorumluluk ve ahlak anlayışına kadar 2000’li yıllarda belediyelerin görünümünü belirleyen birçok alanda kendini göstermekte, ağırlığını duyurmaktadır.

Gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan toplumlarda kamu yönetimindeki yeni bakış açısı; coğrafi, sosyo-ekonomik, yönetsel faktörler, hizmetlerin topluma sunuluş biçimlerini etkilemekte ve farklılık oluşturmaktadır. Kalkınma amaçlarına ulaşmada temel unsur olan kamu yönetimi yapısının değişen toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel koşullara uyumlu kılınması önem taşımaktadır.

Bu bağlamda, toplumun içinde bulunduğu koşulların çözülmesi, ülkenin temel sorunlarının belirlenmesi gerekmektedir. İşgücü, fiziksel, örgütsel kaynaklar, yönetim modeli, kültürel değerler, siyasal yapı vb. etmenler yönetsel etkililiği olumlu ya da olumsuz biçimde etkileyebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, kamu kesiminin rolü daha karmaşık hale gelmekte, kalkınma önceliklerinin seçiminde zorunluluklar ortaya çıkmaktadır.

Kamu sektöründeki değişikliğe, özel sektörde yaşanan hızlı değişimin de önemli etkisi olmuştur. Ulusal ve uluslar arası düzeydeki rekabet, özel sektörün yönetim ve personel politikalarını değiştirme yönünde sürekli bir baskı unsuru oluşturmuştur. Örgütler, otoritelerini desantralize etmişler, hiyerarşik yapılarını gevşetmişler, dikkatlerini kaliteye, yeniliğe ve müşterilerin taleplerine daha çok yönlendirmişlerdir. Küreselleşme, bu değişikliğe daha da hız kazandırmıştır.

1.3.2. Yeni Sağ Akım Küreselleşmesi ve Sosyal Haklar

İnsanların varlığını sürdürebilmesi ve yaşama ayak uydurabilmesi zorunluluğu, üretimi yaşamsal biçimde önemli kılan temel gerçekliktir. Üretimin; insan ihtiyaçları açısından doğada hazır bulunmayan, saklı durumda olan kaynakların, kullanılabilir hale getirilmesi için gösterilen çabaya verilen ad olarak değerlendirildiğinde; bu bilinçli çaba ise, “emek” olarak görülecektir.⁴⁷ Zaten, bu çaba, emeğin üretimini değerli kılmaktadır. Günümüze kadar her ne kadar yeterince gelişmemiş olsa da, sosyal hakların gelişiminde de bu bilinçli emek sürecinin gerçek değerinin verilmesi bulunmaktadır.

Küreselleşmenin bir söylem olmanın ötesinde bir gerçeklik olup olmadığı ya da nasıl bir gerçekliği tarif ettiği üzerine oldukça geniş ve zengin bir literatür bulunmaktadır. Ancak bu çalışma için gerekli olan kavramın çok boyutlu sorgulanması değil, kullanıldığında neyi anlatmak istediğini belirlemektir.

Küreselleşme söylemi gerçeği yansıtsa da yansıtmasa da, kuşkusuz ki kendisi büyük bir gerçektir. Kaçılamayacak, ezici bir eğilimle karşı karşıya kalındığı ve bu haliyle küreselleşmenin, yapılamayacak olanla yapılması kaçınılmaz olanı belirlediği duygusu, farklı yerelliklere tümüyle egemen olmuştur.⁴⁸ Küreselleşme, ayrıca ülkeler arasında sosyal yaşam standartları bakımından önemli farklılıklar yaratmıştır. Artık birçok ülkede sosyal politikaların belirlenmesinde uluslararası düzenleme ve standartlar etkili olmaktadır. Bu standartların oluşturulmasına yönelik faaliyetler de gün geçtikçe artmaktadır. Ancak, gerek ulusal ve gerekse uluslar üstü düzeyde bu standartlar oluşturulurken sosyal politika tercihlerinin nasıl yapılacağı konusu da gittikçe önem kazanmaktadır. Küreselleşmenin sosyal hakları ne şekilde etkilediği konusunda üç temel eğilim ortaya çıkmıştır. Bunlar özetle:⁴⁹

1. Küreselleşmenin kapitalist ekonomilerde dönüşüme neden olacağını savunan görüş. Buna göre uluslararası rekabet, refah devletinin geleceğine ve etkinliğine zarar verebilir. Dolayısıyla, ulusal ekonomiler uluslararası piyasalara

⁴⁷ Birleşik Metal İş Sendikası, **Temel Sendikal Dersler**, Birleşik Metal İş Yay, Ankara, 2002, s.22.

⁴⁸ Hakan Arslan, “Küreselleşmenin Emek Üzerindeki İdeolojik Etkileri ve Seçenek Sorunu”, E.Ahmet Tonak (der), **Küreselleşme**, Ankara: İmge Kitabevi, 2000, s. 160.

⁴⁹ Abdülkadir Şenkal, “Sosyal Politika ve Uluslararası Sosyal Standartlar (sosyal Politika Açısından Eleştirel Bir Yaklaşım)”, **Kamu İş Dergisi**, Cilt. 7, sayı 2, 2003, s. 6-7.

açılınca, refah devletleri küresel rekabete uyum sağlamada zorlanabilir, sosyal refah harcamalarında kısıntıya gitmek zorunda kalabilirler.

2. Şüphe duyan görüş. Küreselleşmenin refah devletini olumsuz olarak etkilediğine inanmamakta; uluslar arası ekonomik bağımlılığın artmasının ulusal politikaları sınırlandırdığına dair bir kanıtın olmadığını savunan görüş.

Revizyonistlere göre ise, sorununun kaynağı küreselleşme değil refah devletinin kendisindedir. Küreselleşme, refah devletlerinde oluşan sorunların sonucu ve aynı zamanda çözümün bir parçasıdır. Nitekim uluslararası piyasalar, hükümetlere refah dinamiklerini kontrol etme olanağı sağlar. Küreselleşme refah devletlerinde sıkıntıya neden olmaz, aksine bu sorunların çözümüne yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Kavrama olumlu ya da olumsuz anlam yükleyenlerin pek çoğu küreselleşmenin geri dönülemez, yeni ve farklı bir süreç olduğunu belirtse de, giderek artan sayıda eleştiri, tersi yönde sağlam argümanlar geliştirmektedir. Daha önce “emperyalizm” kavramı çerçevesinde tartışılanlar bugün küreselleşme başlığına taşınmış görünmektedir. Boratav, bu terminolojik değişimin aynı olgulara iki farklı biçimde bakmak anlamına geldiğini belirterek, küreselleşme terminolojisini kullananların başlıca üç noktada ayrıştığını saptamaktadır. Bunlara göre: yapısal bağımlılığın yerini karşılıklı bağımlılık almıştır, piyasa ilişkilerinin genişlemesiyle sağlanan etkinlik artışından herkes yararlanacaktır ve sosyo-ekonomik gelişimin hızı ile niteliğinin devletçe belirlenebileceği kabul edilmemeli, piyasalara güven duyulmalıdır.⁵⁰

Küreselleşme ile birlikte uluslararası sermaye ulusal bağımlılığını yitirmiş ve ekonomik açıdan avantajlı bölgelere yönelmektedir. Uluslararası şirketler, giderek, belli bir ulusal devlette yerleşik çok uluslu şirketlerden, hiçbir devlete bağlılık duymayan ulus ötesi şirketlere dönüşmektedir. Bu süreçte, ulus devletlerin ve şirketlerin politikaları çatışmaya başlamakta ve bu çatışmanın yanı sıra, ulus devletler, kendi ülkelerinde yerleşik uluslar arası ekonomik güçlerin çıkarlarını savunma olanakları bakımından dezavantajlı duruma düşmektedirler. Böylece, kapitalizmin gelişmesi ile birlikte uluslararası ilişkilerin baş aktörü haline gelen ulus

⁵⁰ Korkut Boratav, “Emperyalizm mi? Küreselleşme mi?”, E.Ahmet Tonak (der.), Küreselleşme, Ankara: İmge Kitabevi, 2000, s. 22–23.

devletin, küreselleşmenin bugünkü aşamasında, uluslararası sermayenin gözünde, ekonominin gelişmesi için uygun bir ekonomik ölçek olmaktan çıktığını ve dolayısıyla eski gücünü yitirdiğini göstermektedir.

Küreselleşme ile devletler yoğun bir rekabet içine itilmiş; süreç, devletleri uluslararası sermayenin ön plana çıkardığı ilkeler doğrultusunda davranmak zorunda bırakmıştır. Bu süreçte, rekabet içindeki devletlerin, ama özellikle de gelişmekte olan ülkelerin, en kolay vazgeçebilecekleri şey, sosyal politikaya yönelik harcamalar olmaktadır. Bu nedenle böyle bir gelişmenin en önemli yanı, refah devletinin yerine, neo-liberal devletin ikame edilmesidir.⁵¹

Gerçekte küreselleşme ile sosyal politikaların varlığını sürdürdüğü ekonomik yapı değişmektedir. Uygun'a göre ulus devleti zayıflatan süreçler, onun sosyal amaçlı politikalar izlemesini engellemektedir. Küreselleşmeden zarar gören kesimlerin, çözüm olarak ulus devlete sarılması sonuçsuz kalmaya mahkûmdur. Devletler, sosyal politikalar izlemek amacıyla sermayeden daha fazla vergi alma olanağını tümüyle yitirmiş durumdadır. Sermayenin giderek ulusal kimliğini yitirmeye başlamasıyla, devletler, ulusal sermayenin başka ülkelere göç etmesini önlemek ve yabancı sermayenin gelmesini sağlamak için vergi yükünü azaltacak politikalar izlemek zorundadır.⁵²

Emperyalizm teorilerinin yenilenmesi gerekmele birlikte, özellikle son yıllarda gelişen süreçlerin yeni olduğuna dair düşünce sorgulanmalıdır. Aslında 1970 sonrasındaki küreselleşme sürecinin, kapitalizmin 19. yüzyıl boyunca içinde bulunduğu genel küreselleşme dalgasının bir devamı niteliğinde olduğunu vurgulamak gerekmektedir.⁵³ Çağdaş küreselleşme, daha önceki küreselleşme dönemlerinin birçok özelliğini içinde barındırır: itici güçler, emperyal devlet ve uluslararası finans kurumları tarafından desteklenen çok uluslu şirket ve bankalarda yoğunlaşmaktadır. Bugün önemli ölçüde farklı olan şey, sermaye ve metaların, özellikle de finans sektörünün gelişmesinin ayırt edici özelliğidir.

⁵¹ Bulut, s. 186-191.

⁵² Oktay Uygun, “Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi”, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg20/uygun.pdf>,

⁵³ James Petras, **Küreselleşme ve Direniş**, çev.Ali Ekber vd., İstanbul: Cosmopolitik Kitaplığı, 2002, s. 10.

Bir süreci niteleyen küreselleşme sözcüğünün barındırdığı çok anlamlılık, çok sayıda şeyi sözde açıklar gibi görünürken, belirsizleştiren çoklu anlamlar yumağına dönüşmüştür.⁵⁴ Nedenler ve sonuçlar karışmış, kapitalizme ilişkin kimi eğilimlerin güç kazanması, yeniden öne çıkması çok da derin araştırmalara dayanmaksızın yepyeni bir dönem olarak tanımlanmıştır.

Ayrıca küreselleşme kavramı çoğu kez öznesiz bir kendiliğinden süreç, bir tür zorunlu ve doğal akış olarak tasvir edilmektedir. Oysa hem yeni olandan çok eski olanın yeniden ortaya çıkması söz konusudur hem de söz konusu süreç siyasi, ideolojik hatta askeri planda bilinçli yönlendirme ve zorlamalarla ilerlemektedir. Bu durumda küreselleşme adı verilen ve emperyalizm dönemini de aşan bir sürecin tarif edilmeye çalışılması yerine, çalışmanın özelliği de düşünülerek, artan, güçlenen küresel düzeydeki eğilimlerin ele alınması daha yerinde olacaktır. Dolayısıyla, yeni bir dönem olarak “küreselleşmenin” getirdikleri yerine, küresel düzeyde belirleyicilik ve yoğunluk kazanan kapitalist dinamiklerin çalışma açısından belirtilmesi ve bunların sosyal haklar açısından yarattığı doğrudan ve dolaylı etkilerin saptanması üzerinde durulacaktır.

Önceki bölümlerde ifade edildiği gibi, devletin sosyal karakterinin gelişiminin en üst noktasını temsil eden refah devleti modelleri, Avrupa’da yaygınlık kazanmıştır. Bu çağdaş refah devleti modeli, geçmişteki sosyal düzene hitap etmektedir; evrenselcilik ve adalet ilkeleri görece olarak homojen bir sanayi işçisi sınıfına yönelik olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi sonrası, toplumun iş ve hayat döngüsü bağlamında çok daha fazla farklılık içermesi, daha heterojen ihtiyaçlar ve beklentilere işaret etmektedir.⁵⁵

Yeni liberalizmin öngördüğü politikalar, 1980 yılından itibaren yoğunlaşmış ve gelişmekte olan ülkelerde yaygın bir biçimde uygulanmaya başlanmıştır. Bunun sonucu olarak devletler, refah devleti olma hedeflerinden vazgeçmişler ve kamusal hizmet veren uygulamalardan hızla uzaklaşmaya başlamışlardır. Öte yandan, gelişmekte olan ülkelerde uygulanan ithal ikameci kalkınma politikaları yerini,

⁵⁴ Aykut Çoban, “Küreselleşmeye Karşı Olmak: Olanaklar ve Sınırlılıklar” **Praksis**, Yaz 2002, s.120.

⁵⁵ Esping Andersen, “Altın Çağ Sonrası? Küresel Bir Ekonomide Refah Devleti İkilemleri”, Ayşe Buğra-Çağlar Keyder (der), **Sosyal Politika Yazıları** içinde (53–100), İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 68.

ihracata dayalı dışa açık büyüme politikalarına bırakmış ve bu ülkelerdeki koruma duvarları kaldırılmıştır.

Kazgan'a göre, yeni liberal ekonomik düzen, küresel düzeyde bütünleşmiş serbest bir piyasanın oluşumunu amaçlamaktadır. Bu çerçevede, ithalat ve ihracata yönelik korumacı politikaların azaltılması, desteklemelerin kaldırılması, paraların konvertibilitelelerinin sağlanması, devlet tekellerinin kaldırılması ve bunların özelleştirilmesi, mal, hizmet ve sermayenin uluslararası dolaşımına engel oluşturacak her türlü kamusal düzenlemelerin kaldırılması, kısa dönemli sermaye hareketlerinin ve doğrudan yabancı yatırımların her türlü denetimden uzak tutulması ve mali piyasaların bütünleşmesi bu politikaların araçlarıdır.⁵⁶

Bu politikalar, 1980'lerden itibaren "yapısal uyum politikaları" adı altında tüm dünyada uygulanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda, IMF ve Dünya Bankası'nın da yapısal uyum programlarının uygulanması için belirli bir işbirliğine gittikleri gözlenmektedir. Dünya Bankası, 1980 yılında "yapısal uyum ödücüsü" mekanizmasını yaratmış ve "yapısal uyum kredileri" vermeye başlamıştır. Bu borçlardan yararlanmak için gerekli olan uyum programları ulusal devletler tarafından harfiyen uygulanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, Dünya Bankasının IMF'nin programlarına katkısı, korumacılığın azaltılması, sektörel fiyatlar, yatırımlar ve KİT'lerin yönetimi konularında somutlaşmaktadır. Örneğin, tipik az gelişmiş ülke özelliği gösteren Ortadoğu ekonomilerine, Dünya Bankası ve IMF, özelleştirme formalitelerinin azaltılması ve açık pazar oluşturulması konusunda yükümlölükler getirmiştir.

⁵⁶ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, 3.Baskı, İstanbul: Bilgi Üniv. Yayınları, 2004, s.95-96.

İKİNCİ BÖLÜM

SOSYAL DİYALOG VE DÜNYADAKİ UYGULANIŞI

2.1. Sosyal Diyalog Kavramı

Sosyal diyalog; en genel tanımıyla, demokratik siyasal rejimi benimsemiş ülkelerde sosyal taraf olarak nitelendirilen işçi ve işveren örgütlerinin toplumda yer alan diğer organize olmuş çıkar grupları ile birlikte, temel ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesi ve uygulanmasına katılmaları süreci olarak ifade edilmektedir.⁵⁷

Herkesin benimsediği bir tanımı bulunmayan sosyal diyalog, kimilerince ikili yada üçlü taraflı diyalog biçimleri, hangi düzeyde olursa olsun hükümetler ile işverenler yada örgütlerinin ve çalışan örgütlerinin katıldıkları, sosyal sorunlara ilişkin görüşmeler, pazarlıklar ve danışmalar olarak anlaşılmaktadır. Kimileri de, sosyal diyalogu, işyeri dışında, ulusal, bölgesel ve işkolu gibi göreceli yüksek düzeyde gerçekleşen bir süreç olarak görmektedirler. Bu kavramı, taraflar arasındaki bir işbirliği ilişkisiyle sınırlandıranlar olduğu gibi, çatışmasal ilişkileri de kapsadığını düşünenler bulunmaktadır. Sosyal diyalog terimi, geleneksel sosyal ortaklardan daha çok aktörün katıldığı bir diyalog biçimini anlatmak, için de kullanılmaktadır.

Sosyal diyalogun, "devlet ve partnerler arasında 1970'lerde başlayan Neo-korporatizmin günümüzde anlam bulmuş şekli olarak da tanımlanabileceği" ve bu kavramın, "sosyal partnerlerin sosyo-ekonomik sorunların tespit ve çözümüne katılımlarını sağlayan demokratik işbirliği yönteminin kurumsallaştırılmış hali" anlamına geldiği belirtilmiştir.⁵⁸

Kısaca sosyal diyalog kavramı sosyal tarafların gönüllülük ilkesi ile bir araya geldikleri demokratik bir tartışma ve karar alma süreci olarak tanımlanabilir.

Diğer taraftan bazı yazarlara göre sosyal diyalog, Avrupa geleneğinin ve "Avrupa Toplum Modeli'nin" bir özelliği olarak ortaya çıkmakta ve bu koşullar çerçevesinde şekillenmektedir. Bu bağlamda, sosyal diyalogun, özellikle Avrupa'da öne çıkan anlamı ise, bir taraftan emek ve sermaye gibi temel toplumsal tarafların

⁵⁷ Özlem Işığçık, **Sosyal Diyalog**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 2002.

⁵⁸ Mesut Gülmez, **Avrupa Birliği ve Sosyal Politika**, Hatiboğlu Yay, İstanbul, 2008, s.298-299.

kendi aralarında ve hükümetle geliştirdikleri danışma, bilgi alışverişi ve karar verme süreçlerinin bütününe kapsayan kurumsallaşmış ilişkiler; diğer taraftan bu ilişkiler aracılığıyla farklı çıkarlar arasında belirli bir uzlaşma sağlamaya yönelik ve özünde karşılıklı bilgi alışverişine dayalı geniş kapsamlı görüşme ve pazarlık yönetimi gibi çok boyutlu süreçlerin bütününe tanımlamaktadır.

Bu nedenle sosyal diyalog tanımlanırken; gerçekte siyasal/ekonomik sisteme ilişkin özelliklerden, demokrasi ve yönetim anlayışına, taraflar arasında kurumsallaşmamış ilişkilerden, bu ilişkilerden sonuç almak için gereken temel bir uzlaşmaya kadar uzanan çok boyutlu bir kavram olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Bu bakımdan Avrupa’da sosyal diyalogun basit bir süreci ifade etmenin çok ötesinde, kendisinden daha bir çok anlam çıkarabilecek jenerik bir kavram olarak kullanıldığı söylenebilir.⁵⁹

1. İlk olarak emek ve sermaye arasında veya bunlarla hükümet arasında kurumsallaşmış ilişkiler ifade edilmektedir, bu anlamda sosyal diyalog, ancak sosyal ortaklık, üç taraflı ilişkiler, politikaların uyumlaştırılması, müzakereci demokrasi ve sosyal korporatizm gibi birçok kavram ile birlikte düşünülmektedir.

2. İkinci olarak, sosyal diyalogu, sosyal diyalog sürecinde ele alınan konuları ekonomi politikalarından ayırt etmek pek mümkün olmadığı için ekonomik ve sosyal politikalar arasında bir uyumlaştırma aracı veya süreci olarak da düşünmek ve tanımlamak mümkündür.

3. Son olarak da, sosyal diyalog, siyasal ekonominin bir aracı olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda diyalogun varlık kazanabilmesi ve işlev görmesi için de devlete, demokrasiye, ekonomiye ve tarafların kurumsallaşmasına ilişkin birçok özelliğin ve ya koşulun varlığı gerekmektedir.

Diğer taraftan bu süreç ilkeden, ülkeye her ülkenin endüstri ilişkileri sistemine bağlı olarak değişmekle birlikte; ikili, üçlü ya da çok taraflı bir görünüm arz etmektedir. Bir başka deyişle; sosyal diyalog, bazen sadece sosyal taraflar yani işçi ve işveren örgütleri arasında yürütülerek “ikili”; bazen ülke hükümetleri ile sosyal taraflar arasında olmak üzere “üçlü” gerçekleşebildiği gibi; çoğu zamanda köklü demokrasi ve katılımcılık anlayışının yerleştiği çok gelişmiş ülkede görüldüğü

⁵⁹ Işığışık, a.g.e., s.4.

gibi, sosyal taraflara toplumda yer alan diğer organize olmuş çıkar gruplarının da katılımıyla, “çok taraflı” olarak yürütülmektedir.

Dolayısıyla, sosyal diyalogu, bu diyaloga katılan tarafların birleşimine göre, başlıca:

- İkili,
- Üçlü ve
- Çok taraflı

olmak üzere, üç grup altında toplamak mümkündür. Yine, ülkeden ülkeye değişmekle, birlikte, sosyal diyaloga işlerlik kazandırılmasında belli, başlı üç farklı kesimin etkisi söz konusu olmaktadır. Bunlar:

- Hükümetlerin talebi ya da girişimi,
- İşçi veya işveren örgütlerinden birinin ya da her iki örgütünde karşılıklı talebi ve
- Kamuoyunun baskısıdır.

Gerçekten, kimi ülke hükümetleri geçmişte olduğu gibi günümüzde de, çeşitli nedenlerle ikili, üçlü ya da çok taraflı diyalogun geliştirilmesini talep etmekte ya da bu yönde girişimde bulunmaktadır. Hükümetlerin, sosyal diyaloga başvurma nedenleri de ülkeden ülkeye değişmektedir. Bununla birlikte; hükümetlerin sosyal diyaloga ilişkin talep ya da girişimlerinin temelinde, dengeli ve sağlıklı bir kalkınmanın sağlanabilmesi için, barışçıl bir endüstri ilişkileri sisteminin yaratılması ya da mevcut sistemin değişen koşullar altında korunabilmesi amacı yatmaktadır.

Geçmişte, II. Dünya Savaşı sonrası, batılı ülkelerde görüldüğü gibi, hükümetler savaş ya da ekonomik, sosyal ve/veya siyasal nedenlerden kaynaklanan bunalımların ortadan kaldırılması amacıyla işçi ve işveren örgütlerinin işbirliğine ihtiyaç duymuşlardır. Günümüzde ise; özellikle daha önce değinildiği gibi, küreselleşme sürecinin beraberinde getirdiği değişim, ülke hükümetlerini, karşılaşılan sorunların aşılmasında, pek çok alternatiften biri olan sosyal taraflar arası ya da sosyal taraflarla, birlikte işbirliğine yöneltmektedir.

Gerçekten bu değişen şartlar altında, bu şartlara uyumlu etkin politikaların üretilmesi ve karşılaşılan sorunların aşılabilmesi için, gelişmiş batılı ülkelerde hükümetler aynı zamanda bir koordinasyon aracı olarak da adlandırılan sosyal diyaloga başvurmaktadır. Bugün, gerek Avrupa Birliği, gerekse Avrupa Birliği’ne

aday üye ülkelerde giderek önem kazanan sosyal diyalog, bunun en önemli örneğini oluşturmaktadır.⁶⁰

Önceden de ifade edildiği üzere, bir kavram olarak sosyal diyalog, sosyal tarafların sorunlarını karşılıklı görüşmeler yoluyla çözmelerini ifade etmektedir. Dolayısıyla bu kavramın iki tane ön kabulü vardır: Birincisi, birbirlerinden farklı çıkarlara sahip sosyal tarafların var olduğu kabul edilmektedir. İkincisi de, bu sosyal taraflar arasındaki ilişkilerde sorunlar yaşandığı kabul edilmektedir. Bu aynı zamanda bir üçüncü varsayımı da beraberinde getirmektedir. Sosyal taraflar arasındaki sorunların çözümü için başka yollar da mümkündür ve sosyal diyalog, bu yollardan sadece bir tanesidir. Diğer taraftan, sosyal diyalog kavramıyla ifade edilen sosyal taraflara sadece işçi ve işverenler değil, kamu yani devlet de dahildir. Bu anlamda, sosyal diyalog sadece tarafların kendi aralarındaki sorunları çözdükleri bir mekanizma olmaktan öte, kamunun kaynakları ve olanaklarını da kullanabildikleri bir zemindir. Aynı zamanda devletin tüm sosyal taraflara eşit uzaklıkta bulunması da söz konusudur.

Ayrıca, hiçbir diyalog, toplumsal, siyasal, ekonomik koşullardan kopuk bir biçimde gerçekleşemez. Tam tersine, bu koşullar diyalogu belirleyici özelliğe sahiptirler. Sosyal diyalog, ancak örgütlü bir toplum yapısında gerçek işlevlerini üstlenebilir. Eğer, işyerlerinde sendikal örgütlenme, toplu sözleşme imzalama konularında yeterli zemin oluşmamış ise, üst düzeyde yürütülen görüşmeler, ne sosyal özellik taşıyabilirler, ne diyalog özelliğine sahip olabilirler.⁶¹

Sosyal diyaloga işlerlik kazandırılmasında etki eden kesimlerden bir diğerini oluşturan işçi ve işveren örgütleri içinde, yukarıda değinilen hükümet girişimlerinin gerekçelerine benzer durumlar söz konusudur. İlerde de değinileceği gibi, geçmişte işçi ve işveren örgütleri, hem II. Dünya Savaşı yıllarında, hem de bu yılların ardından, karşılaşılan sorunların ortadan kaldırılması amacıyla ülke hükümetleri ile işbirliğine yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Günümüzde ise, küreselleşme sürecinin yarattığı değişim, üyelerinin hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla faaliyet gösteren işçi ve işveren

⁶⁰ Işığışık, a.g.e.,s.4-6.

⁶¹ Birleşik Metal İşçileri Sendikası, **Avrupa-Türkiye Sosyal Diyalog Sendikal Çözümler**, Birleşik Metal-İş Yay, İstanbul, 2003, s.7.

örgütlerini giderek artan bir şekilde etkisi altına almış bulunmaktadır. Bu nedenle, işçi ve işveren örgütleri de geleceklerini tehdit eden bu gelişmelere karşı çeşitli stratejiler geliştirmek durumunda kalmışlardır. İşçi ve işveren örgütlerinin bu sorunlarını aşmak için seçtikleri stratejilerden birini de sosyal diyalog oluşturmaktadır. Gerçekten bu nedenle, ülke hükümetlerinden gelen talepler gibi, işçi ve işveren örgütleri de, değişen şartlar altında varlıklarını sürdürerek, çağın gereklerine uyum sağlayabilmek için bir alternatif olarak işbirliğine yönelerek, bu yöndeki taleplerini dile getirmektedirler. Özellikle, ülkemiz açısından bu durum, çok belirgin bir örnek niteliği taşımaktadır. 1990'lı yılların başından itibaren, ülkemizdeki belli başlı işçi ve işveren örgütleri sosyal diyalogun yasal ve kurumsal bir niteliğe kavuşturularak, sürekliliğinin sağlanması için yoğun bir şekilde taleplerini dile getirmektedirler.⁶²

UÇÖ, 2000-2001 çalışma programında, sosyal diyalogun üye devletler arasında güçlendirilmesinin, erişilecek dört stratejik hedeften biri olduğunu belirtmiş ve sosyal diyalog kavramı için de, "ortak bir yarar sunan ekonomik ve sosyal politikaya ilişkin sorunlar konusunda hükümetlerin, işverenlerin ve çalışanların temsilcileri arasındaki tüm görüşme, pazarlık (negociation), danışma (consultation) yada yalnızca bilgi değişimi (echange d'information) tiplerini kapsayan bir tanımda bulunmuş, açıklama yapmıştır. UÇÖ, sosyal diyalogun temel koşullarını dört maddede sıralamıştır.⁶³

1. Güçlü ve bağımsız çalışan ve işveren örgütlerinin bulunması (sosyal diyaloga katılmalarına olanak veren uygun bilgilere erişen ve teknik kapasitesi bulunan sendikal örgütlerin varlığı);
2. Tüm taraflarda sosyal diyalog için siyasal iradenin varlığı;
3. Sendika özgürlüğü ve toplu pazarlık hakkının oluşturduğu temel haklara saygı gösterilmesi;
4. Uygun kurumsal destek sağlanması.

Bu dört koşul, sosyal politika alanında sendikal örgütler ile resmi temsilciler (hükümetler ile Birlik kurumları temsilcileri) arasında çeşitli düzeylerde ve

⁶² Işığık, a.g.e.,s.7.

⁶³ Gülmez, a.g.e., s.298-299.

biçimlerde gerçekleştirilen ve çok değişik niteliklerde belgelerin imzalanmasıyla sonuçlanan sosyal diyaloglar için bir temel çerçeve oluşturabilir.

Sosyal diyalogun "onsuz olmaz" koşulları; ortaklarının güçlü ve her yönden bağımsız olmaları, bu konudaki siyasal istençlerini açıkça ve içtenlikle ortaya koymaları, sendikal hakların özgürlük ve gönüllülük ilkeleri temelinde hukuksal güvenceye bağlanması ve sosyal diyalogu özendirici ve sonuçlarının uygulanmasını sağlayıcı yasal/ kurumsal önlemlerin alınmasıdır.

Nihayet, sosyal diyaloga işlerlik kazandırılmasında etki eden kesimlerden üçüncüsünü ise, kamuoyu oluşturmaktadır. Bilindiği kamuoyu siyasal iktidarlar üzerinde giderek önem kazanan çok etkin bir baskı unsurudur.

Günümüzde, çeşitli ülkelerde de görüldüğü gibi kamuoyu, iletişim teknolojisinde sağlanan gelişmelerinde bir sonucu olarak, taleplerini daha sağlıklı ve etkin bir şekilde dile getirebilmektedir. Böylece kamuoyunun ülkelerin gerek mevcut sorunlarının gündeme getirilerek tartışılması, gerekse geleceğe ilişkin alınacak kararların şekillenmesinde giderek daha büyük bir rol oynadığı görülmektedir.

Sosyal diyalog açısından konuya yaklaşıldığında da kamuoyunun bu belirgin özelliği gündeme gelmektedir. Nitekim, günümüzün pek çok gelişmiş ülkesinde kamuoyunun etkin ve kurumsal bir sosyal diyalogun işlerliğinde önemli bir rol oynadığı bilinmektedir.

Bütün bu açıklamalar, sosyal diyalogun ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, bazen hükümetlerin girişimi bazen işçi veya işveren örgütlerinin talebi, bazen de kamuoyunun baskısı ile başvurulmuş önemli bir araç olduğunu göstermektedir.⁶⁴

2.1.1. Sosyal Diyalogun Tarihsel Kökeni ve Neokorporatizm

Sosyal diyalog olarak adlandırılan ve küreselleşme sürecinin endüstri ilişkileri sistemleri üzerinde yarattığı değişimin yeni bir boyutu olarak algılanan bu olgu; tarihsel süreç açısından teorik olarak incelendiğinde, siyaset bilimi ve endüstri ilişkileri literatüründe “neo-korporatist model” olarak adlandırılan bir modele dayandığı görülmektedir.

⁶⁴ Gülmez, a.g.e., s.299.

Bir başka deyişle; günümüzde, özellikle 1980’li yıllardan itibaren yaşanan değişim ile yeni bir anlam ve önem kazanan sosyal diyalog, teorik olarak, geçmişte II. Dünya Savaşı’nı takip eden dönem ile 1970’li yıllarda uygulanan neo-korporatist modelin günümüzdeki bir yansıma ve uzantısını oluşturmaktadır. Bu nedenle sosyal diyalog ile ilgili günümüzdeki uygulama ve tartışmalara değinmeden önce, neo-korporatizme ilişkin teorik çerçeve tarihsel süreç içerisinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Bunun temel amacı ise; hem sosyal diyaloga ilişkin tarihsel geçmişin teorik olarak incelenmesi, hem de günümüzdeki gelişmelerin değerlendirilerek, geleceğe ilişkin sağlıklı öngörülerde bulunabilmesi için geçmiş deneyimlerin açıklığa kavuşturulmasıdır.⁶⁵

Neo-korporatizm modeli, geniş anlamda toplum-devlet ilişkilerini, dar anlamda ise; endüstri ilişkileri sisteminin aktörlerini oluşturan işçi ve işveren örgütlerinin hem birbirleriyle, hem de hükümetlerle olan ilişkilerini konu almakta ve incelemektedir. Neo-korporatizm, ilk kez 1920’li yıllarda ortaya çıkmıştır. Ancak, II. Dünya Savaşı sonrası ve özellikle 1960’lı ve 1970’li yıllar neo-korporatizmin en yoğun ve popüler olarak uygulandığı dönemlerdir.

Neo-korporatizmin ilk uygulandığı yıllar olan 1920’li yıllarda, siyasi rejimin istikrarının korunması kaygısı ve toplumda yer alan çıkar grupları üzerinde bir sosyal kontrolün gerçekleştirilmesi düşüncesiyle otoriter bir karakter taşıdığı görülmektedir. Buna karşılık, 1970’li yıllarda yeniden gündeme gelen neo-korporatist model; geniş olarak devlet-toplum, dar olarak ise endüstri ilişkileri sisteminin aktörleri arasında işbirliği ve uzlaşma sağlanarak yaşanan ekonomik bunalıma çözüm yolu arayan liberal düşüncelerin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Bu nedenle de, kavram, 1920’li yıllarda ön ek kullanılmadan korporatizm olarak adlandırılırken, 1970’li yıllardan itibaren, 1920’li yılların otoriter uygulamalarından ayırt edici olması amacıyla, “neo”, “liberal” ya da “çoğulcu” ve “demokratik” gibi ön eklerle kullanılmaya başlanmıştır. Neo-korporatist model, bu dönemden itibaren, pek çok bilim adamının dikkati çekerek, çalışmalarına konu olmuştur. Philippe C. Schmitter, Gerhard Lehmbruch, Leo Panitch, Bob Jessop ve Colin Crouch bu söz konusu bilim adamlarına en önemli örnekler olarak

⁶⁵ Işığık, a.g.e.,8.

gösterilebilir. Gerçekten neo-korporatist modeli, 1920’li yıllardaki uygulamalardan sonra yeniden tanımlayarak, kavramsallaştırma çabası, ilk kez 1974 yılında Philippe C. Schmitter tarafından başlatılmıştır. Schmitter, neo-korporatizmi, “... devlet tarafından tanınan veya tescil edilen (eğer devlet tarafından yaratılmadıysa), lider seçimi ile talep ve desteklerin ifadesinde belirli denetimlere uyma karşılığında kendi alanlarının sınırları içinde tekelci temsil hakkı bağışlanan sınırlı sayıda merkezileşmiş, zorunlu üyelik temeline dayanan, rekabetçi olmayan, hiyerarşik ve işlevsel açıdan farklılaşmış kurucu birimlere sahip bir çıkar temsil sistemi” olarak tanımlanmaktadır.

Bu tanımlamada da görüldüğü gibi, Schmitter neo-korporatizmi çıkarların temsilinin kurumsallaştırılması olarak açıklamakta, neo-korporatizmin ortaya çıkış nedenini ise, sınıfsal bir temel dayandırılarak, kapitalizmin belirli bir aşamasına karşılık geldiğini ileri sürmektedir. Bir başka deyişle, Schmitter, korporatizmi tanımlarken çoklu çıkarların temsili ve uzlaştırılmasını dikkate alarak, 20. yüzyılın hala neo-korporatizm çağı olduğunu savunmaktadır.⁶⁶

Neo-korporatist modeli açıklamaya yönelik çalışmalar yapan bir diğer bilim adamı; Gerhard Lehmbruch’tur. Lehmbruch ise, Schmitter’den farklı olarak, neo-korporatizmin sadece çıkarların temsili ve uzlaştırılmasıyla sınırlı olmadığını ifade ederken, bir adım daha atarak neo-korporatizmi, bir çıkar grubu olan işçi ve işveren örgütlerinin kamu politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında birbirleriyle ve devletle işbirliği yapmaları olarak tanımlamıştır.

Bir başka deyişle, Lehmbruch’a göre neo-korporatizm, devletle çıkar grupları arasında, kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanmasını da içeren üst düzeyde bir işbirliği ve uzlaşmanın sağlanmasıdır. Hatta Lehmbruch, bu üst düzeydeki işbirliği ve uzlaşmanın sağlanmasını sosyalist ve kapitalist ülkeler açısından ayrı ayrı inceleyerek neo-korporatizmin otoriter ve liberal uygulamalarına dikkat çekmiştir.

Neo-korporatist modeli tanımlamaya yönelik çalışmalar yapan bir diğer bilim adamı ise, Leo Panitch’dır. Panitch’e göre neo-korporatizm, “... gelişmiş kapitalist toplumlarda örgütlenmiş sosyo-ekonomik grupların temsilini liderlik düzeyinde devletle işbirlikçi ilişkilere dönüştürür, toplumsal kontrolünü kitleler düzeyinde

⁶⁶ Işığışık, a.g.e.,10

sağlar.” Tanımda da vurgulandığı gibi, Panitch’e göre modelin uygulanmasındaki temel amaç, toplumda yer alan çıkar gruplarının özellikle işçi sendikalarının kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanması aşamalarına dahil edilerek, mevcut düzeni bozacak taleplerde bulunmalarını önlemektir. Bir başka deyişle neo-korporatist model, söz konusu çıkar grupları üzerinde bir sosyal kontrol aracı olarak kullanılmaktadır.

Neo-korporatist model üzerinde çalışan bir başka bilim adamı olan Bob Jessop ise; neokorporatizmi bir devlet biçimi olarak tanımlarken, modelin çıkar grupları olan işçi ve işveren örgütlerinin siyasi temsillerinin gerçekleştirildiği bir müdahale aracı olarak değerlendirmektedir.

Yine neo-korporatist modele ilişkin çalışmalar yapan bir başka bilim adamı olarak Colin Crouch ise; neokorporatizmi endüstri ilişkileri sisteminde ortaya çıkan bir sınıf egemenliği sistemi olarak tanımlayarak, işçi sınıfının sistemle ve piyasa süreçleriyle bütünleştirilemediği durumlarda başvurulan ve liberal toplu pazarlık modelini de içeren pazarlıkçı bir neo-korporatizmden söz etmektedir.⁶⁷

Yukarıda çeşitli bilim adamlarının neokorporatizme ilişkin görüşlerinde de görüldüğü gibi, her bir bilim adamı konuya farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Bu nedenle konuya ilişkin tanımlamalarında da farklı noktaları vurguladıkları görülmektedir.

Gerçekten, Schmitter neo-korporatizmi tanımlarken, çıkarların temsili üzerinde dururken, Lehmbruch işçi ve işveren örgütlerinin kamu politikalarının oluşumu ve uygulamasına katılımı üzerinde durmakta, Panitch ise, modelin çıkar grupları üzerinde uygulanan bir sosyal kontrol aracı olduğundan söz etmektedir. Buna karşılık, Jossep neo-korporatizmin bir devlet biçimi olduğunu vurgularken, Crouch ise pazarlıkçı, neo-korporatizme dikkat çekmektedir.

Yukarıda adı geçen bilim adamlarının da görüşleri dikkate alınarak neo-korporatizme yönelik genel bir tanımlama yapılacak olursa, neo-korporatizmi başlıca çıkar gruplarının, yani işçi ve işveren örgütlerinin hükümetlerle birlikte, karşılıklı görüş alışverişi içinde kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanmasına katıldıkları bir işbirliği modeli olarak tanımlamak mümkündür. Bu model, Batı Avrupa ülkelerinin pek çoğunda, özellikle II. Dünya Savaşı sonrası ile 1960’lı yıllar

⁶⁷ Işığışık, a.g.e.,s.11

ve 1970’li yılların ilk yarısında uygulanmıştır. Modelin ortaya çıkışında rol oynayan en önemli faktörler, ekonomik, sosyal ya da siyasal nedenlerden kaynaklanan bunalımlar ile savaş ve savaşın yarattığı olumsuz koşullar olmuştur. Bir başka deyişle, model, bu bunalım ve savaş koşullarının ortadan kaldırılması amacıyla ortaya çıkmıştır. Nitekim, modelin yaygın olarak uygulandığı dönemler dikkatle incelendiğinde bu durum açıkça görülmektedir.

Gerçekten, örneğin II. Dünya Savaşı yıllarında, savaş ekonomisinin yönetimi açısından, birçok batılı ülkede hükümetler, işçi ve işveren örgütleriyle işbirliği içinde faaliyet göstermiştir. Daha sonra bu işbirliğine süreklilik kazandırmak amacıyla da söz konusu tarafların temsilcilerinden oluşan kurumlar oluşturulmuştur. Keza, 1970’li yılların ilk yarısında da, birbiri ardına gelen petrol şokları ve hammadde fiyatlarındaki artışla ekonomik bunalımlar yaşanmıştır. Bu bunalımların aşılmasında pek çok Batı Avrupa ülkesinde hükümetler, işçi ve işveren örgütleriyle işbirliğine yönelmiştir.

Bu nedenle, korporatist modelin ortaya çıkışında ve uygulanmasında rol oynayan en önemli faktörleri ekonomik, sosyal, siyasal bunalımlarla, savaş ve savaşın yarattığı olumsuz koşullar oluşturmaktadır. Bir başka deyişle model, ekonomik, sosyal ve siyasal alanlardan birinde veya tümünde meydana gelen değişimin ortaya çıkardığı bunalımlara tepki ve uyumun doğal bir sonucu olarak gelişmiştir.⁶⁸

Modelin en önemli özelliği başlıca iki noktada odaklaşmaktadır:

Bunlardan birincisi taraflar arasındaki görüş alışverişi ve diyalogu sürekli hale getirecek ve düzenleyecek kurumsal danışma organlarının varlığıdır. Gerçekten neo-korporatist modelin uygulandığı pek çok batılı ülkede, farklı tarihlerde, işçi-işveren-hükümet üçlüsü ya da işçi-işveren ikilisinden oluşan temsilcilerin yer aldığı, danışma (istişare) niteliğinde kararlar alan “ekonomik konsey”, “ekonomik ve sosyal konsey”, “çalışma konseyi”, “danışma konseyi” gibi ülkeden ülkeye değişen farklı adlar taşıyan çeşitli kurumlar oluşturulmuştur.

İkincisi ise, taraflar arasında gerçekleştirilen görüş alışverişi sonucunda varılan ulusal düzeydeki anlaşmalardır. “Toplumsal anlaşma”, “temel anlaşma”,

⁶⁸ Işığışok, a.g.e.,s.12-13.

“endüstri ilişkileri anlaşması” gibi ülkeden ülkeye değişen adlarla anılan bu anlaşmaların temel amacı ise, sosyal taraflar arasında barış ve istikrarın sağlanarak, ülke kalkınmasının gerçekleştirilmesidir. Ancak, neo-korporatist modelin varlığı için yukarıda değinilen iki özellikten sadece birinin tek başına varlığı yeterli olmamaktadır.⁶⁹

Günümüzde, küreselleşme sürecinin yarattığı değişime karşı, yapısal bir uyum süreci olarak başvurulmuş sosyal diyalogun ayırt edici özelliklerinin açık ve net bir biçimde ortaya konulabilmesi amacıyla, sosyal diyaloga özgü temel niteliklerin ayrıntılı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle de, sosyal diyalogun amacı, işlevleri ve araçları bakımından incelenmesi yararlı olacaktır.

Avrupa Birliği ise, sosyal diyalog kavramının gelişiminde önemli aşamalar kaydeden ve deyim yerinde ise bu süreçte öncü olan bir yapıdır. Roma Antlaşması’nın 118 / B maddesine göre, Komisyon, çalışanlarla işverenler arasında Avrupa düzeyinde sosyal diyalogun geliştirilmesinden sorumludur. Sosyal diyalogun en etkin aracı ise, işçi ve işveren örgütleridir. Bunlar arasındaki görüşmeler ve sağlanacak görüş birliği, sosyal Avrupa’nın oluşmasına büyük ölçüde katkıda bulunacaktır. Avrupa düzeyindeki bir sosyal diyalogun, sosyal damping’le mücadele açısından da yararlı olacağı kuşkusuzdur.

Avrupa Birliği’nde sosyal tarafların katıldığı çok sayıda komite vardır.⁷⁰ İstihdam İçin Komite, Mesleki Eğitimle İlgili Danışma Komiteleri, İşçilerin Serbest Dolaşımı İle İlgili Danışma Komitesi, Ekonomik ve Sosyal Komite, Tüketicilerin Danışma Komitesi, bunlardan bazılarıdır. Bunlardan biri olan Ekonomik ve Sosyal Komite, çok sayıda üyeden oluşmaktadır. Amaç, ekonomik faaliyete katılanların tümünün temsil edilmesidir. Üreticiler, çiftçiler, işçiler, işverenler, zanaatkarlar, serbest meslek sahipleri, tüketiciler gibi. Komisyon, bu Komite’ye hemen her konuda başvurmuştur. Ekonomik ve Sosyal Komite’nin danışma niteliğindeki kararları, Avrupa Topluluğu Resmi Gazetesi’nde yayımlanmakta ve Komisyon’un olduğu

⁶⁹ Işığışok, a.g.e.,s.14.

⁷⁰ Metin Kutal, “Türkiye-AB İlişkilerinin Sosyal Boyutu”, Prof. Dr Nusret Ekin’e Armağan, TÜHİŞ, Ankara, 2000, s.59.

kadar Konsey'in kararı üzerinde de etkili olmaktadır. Nitekim Avrupa Topluluğu Temel Sosyal Şart'ının hazırlanmasında bu etki açıkça görülmüştür.⁷¹

2.1.2. Sosyal Diyalogun Amacı

Sosyal Diyalog, ulusal düzeyde işçi-işveren işbirliği, ortak istişare, üçlü işbirliği, sosyal uzlaşma ve ulusal düzeyde işbirliğini oluşturmaktadır. Sosyal diyalogun tarafları da ülkelere göre değişiklik göstermektedir. Kimi ülkelerde sosyal diyalog, yalnızca işçi ve işveren temsilcileri arasında yürütülerek ikili bir yapı sergilerken, bazı ülkelerde işçi-işveren ve hükümet temsilcilerinin katılımı ile üçlü yapıda olabilmekte, diğer taraftan bazı ülkelerde ise, bu üçlü yapıya diğer sivil toplum örgütü temsilcilerinin de katılımı ile çok taraflı bir yapıya dönüşmektedir.

Son yıllarda dünyayı etkileyen en önemli unsurlardan olan küreselleşme ise; ülkeler arasındaki değişik türdeki ilişkilerin yaygınlaşıp gelişmesini, ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesini, farklı toplumsal kültürlerin daha yakından tanınmasını ve değerler ile bunların çevresinde oluşan birikimlerin ulusal sınırları aşip dünya çapında yayılmasını içermektedir.⁷² Daha önce de değinildiği gibi, diyalog iki veya daha fazla kişi arasında karşılıklı görüş alışverişi olarak tanımlanmaktadır. Hangi konuda veya alanda olursa olsun, diyaloga başvurulmasındaki temel amaç; görüş farklılıklarının varlığını yadsımadan, bu farklı görüşler arasında bir uyum veya anlaşma sağlanmasıdır. Bir başka deyişle, farklı görüşler arasında üzerinde anlaşma sağlanabilecek ortak noktaların bulunabilmesidir.⁷³

Buradan hareketle, konu sosyal diyalog açısından ele alındığında da benzer sonuca ulaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, sosyal diyalogun kurulmasında veya mevcut sürece işlerlik kazandırılmasında bu sürece katılan tarafların farklı görüşleri arasında bir uyum ve dengenin sağlanması amaçlanmaktadır. Yani uyum ve denge arayışı diyalogun da temel amacını oluşturmaktadır.

⁷¹ Kutal, a.g.e., s.59.

⁷² Hakan Tartan, **Küreselleşme Süreci İçinde Uluslar arası Sosyal Diyalog Uygulamaları ve Türkiye**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007, s.3

⁷³ Işığışok, a.g.e.,s.14.

Bu nedenle, sosyal diyalogun niteliklerinden ilkinin oluşturan amacının belirgin bir şekilde ortaya konulabilmesi için, öncelikle kavramın özünden kaynaklanan ve bir anlamda görünmeyen bu temel amaç vurgulanmıştır. Bunun yanında;⁷⁴

1. Sosyal tarafların farklı ve uyuşmayan görüş ve davranışları arasında uzlaşma sağlanarak barışçıl bir çalışma yaşamının yaratılması,
2. “Tam istihdam”, “fiyat istikrarı”, “düşük enflasyon”, “adil gelir dağılımı” gibi arzulanan çeşitli hedeflere ulaşılmasına yönelik etkin politikaların belirlenmesi ve uygulanması aşamalarına sosyal tarafların da katılımının sağlanması, sosyal diyalogun en belirgin amaçları arasında yer almaktadır.

2.1.3. Sosyal Diyalogun Koşulları

Hedeflenen her türlü girişimin başarı ile sonuçlandırılması, mutlaka bir takım koşulların yerine getirilmesine bağlıdır. Bu durum sosyal taraflar ya da çeşitli ülke örneklerinde görüldüğü gibi; sosyal taraflara farklı çıkar grubu temsilcilerinin de katılımı ile yürütülen sosyal diyalog süreci için de geçerlidir. Nitekim, sürdürülen sosyal diyalog girişimlerinin de başarıya ulaşılması amacıyla bir takım koşulların varlığı ve etkileşimi gerekli olmaktadır.

Sosyal diyalog girişimlerinin başarıyla sonuçlandırılmasında rol oynayan söz konusu koşulları temel ve destekleyici koşullar olmak üzere iki başlık altında toplamak mümkündür.

2.1.3.1 Temel Koşullar

Etkin ve sağlıklı bir sosyal diyalogun kurulup sürdürülebilmesi amacıyla öncelikle temel koşulların varlığı gerekmektedir. Bu temel koşullar şu şekilde sıralanabilir:

- Tarafların herhangi bir zorlama olmaksızın bir araya gelerek, birbirlerine, sosyal diyalog süreci ve sonuçlarına güven duyarak, gönüllü bir işbirliğine eğilimli olmaları,

⁷⁴ Işığışok, a.g.e.,s.15.

- Sosyal diyalog sürecine başvurulmuş ülkenin kültürel geçmişinin uzlaşma ağırlıklı olması ya da başka deyişle, toplumsal çatışmadan uzak ve işbirliğine eğilimli olması,

- Ülkenin siyasal yapısının demokrasiye dayalı olması, bir başka deyişle, siyasal yapının taraflar arası görüş alışverişi, işbirliği ve katılım faaliyetlerine olanak veren özelliklere sahip olması,

- Tarafların çıkar birliği içinde ortak çalışmalarına olanak veren ve kuruluşu yasal temele dayanan kurumlarda bir araya gelebilmeleri,

- Tarafların arzu etmeleri halinde; uzlaşma sağladıkları konular üzerinde yazılı anlaşma yapmalarına olanak sağlayan yasal mevzuatın varlığı.

Bu temel koşullardan taraflar arası gönüllü işbirliği eğilimi ile toplumsal geçmişin uzlaşmaya yakın olmasını bir başlık altında toplamak mümkündür. Buradan hareketle, sosyal diyalogu başarıya ulaştıran temel koşulları kültürel, siyasal ve yasal koşullar olarak üç başlık altında toplamak yanlış olmayacaktır. Gerçekten, sosyal diyalog sürecinin başarı ile yürütüldüğü çeşitli ülke örnekleri incelendiğinde, öncelikle bu koşulların rolü belirgin bir şekilde ön plana çıkmaktadır.⁷⁵

2.1.3.2 Destekleyici Koşullar

Yukarıda bahsedilen temel koşulların varlığı etkin ve amacına uygun bir sosyal diyalogun sürekliliğinin sağlanmasında, gerekli ancak yeterli olamamaktadır. Bu durumda bu temel koşulları destekleyici koşullar olarak adlandırarak, şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

- Sendikaların örgütlenme modelinin işkolu sendikaları şeklinde ve merkezi bir yapıda olması,

- Sendikal örgütlenme bakımından üst örgüt/örgütlerin üyeleri üzerinde yeterli ve etkin bir kontrole sahip olması,

- Toplu pazarlık mekanizmasının işkolu düzeyinde merkezileşmesi, bununla birlikte yasal mevzuatta ulusal ve konfederasyonlar arası düzeyde toplu pazarlığı engelleyici hükümlerin bulunmaması,

⁷⁵ Işığışık, a.g.e.,s.15.

- İşgücünün büyük bir çoğunluğunun sanayi alanında yoğunlaşması ve sendikalaşma oranının yüksek olması,

- Çeşitli ülke örneklerinde de görülebileceği gibi, bazı siyasal partileri sendikal hareket ile üye tabanlarının iç içe geçmesi veya ideolojik ilişki içinde olmaları gibi ifade edilebilen tipik kurumsal bağlarının olması,

- Ülkede çeşitli düzeylerde yönetime katılmaya olanak sağlayan, yasal ve kurumsal bir geçmişin olması.

İleride ülke örneklerinde de görüleceği gibi, yukarıda sözü edilen temel ve destekleyici koşulların varlığı halinde, sosyal diyalog girişimlerinin de başarı şansının arttığı görülmektedir.

2.2. İşçi Sendikaları

İşçi sendikaları, işçilerin açık veya gizli gereksinimlerine cevap vermek, durum ve ortama göre onların çıkarlarının temsilcisi olmak ve korumak, toplu pazarlık ve toplu sözleşmelerle onların çalışma hayatındaki durumlarını değiştirmek için kurulan örgütlerdir. Bunun yanı sıra, sendika hakkı kavramı, bireysel ve kolektif sendika özgürlüklerini kapsamakta, bu nedenle çift temel hak niteliği taşımaktadır. Bireysel sendika özgürlüğü ile kolektif sendika özgürlüğü ise birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturmaktadır. İlgilendiği sosyal grubun genişliği, bu grubun ekonomik yönden zayıflığı işçi sendikalarını tüm ülkelerde ön plana çıkarmıştır.

Sendikaların kurulabilmesi için bazı koşulların bulunması gereklidir. Bunlar; sanayileşme, işçilerin çıkarlarının diğer grupların çıkarlarından farklı olduğunun bilincine varılması, işçi ve işveren arasındaki çıkar uyumsuzluklarının gerginleşmesi, işçileri yönlendirecek bir lider kadronun bulunması, sendikaların kurulmasını engelleyecek yasal sınırlamaların olmaması ve demokrasinin varlığı şeklinde sıralanabilir. Bu koşulların gerçekleştiği ilk ülke ise İngiltere'dir.⁷⁶

2.5.1. Dünyadaki Gelişimi

Sendikalar üyelerinin hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla kurulan örgütlerdir. Sendika kavramı bazı ülkelerde (İngiltere, A.B.D., Almanya)

⁷⁶ Ayşe Tokol, “Sendikaların Üye Sayısında Azalma Nedenleri Ve Sendikaların İzledikleri Yeni Politikalar”, <http://www.isgucdergi.org/?p=makale&id=282&cilt=4&sayi=1&yil=2002>

işçi örgütlerini bazı ülkelerde (Fransa, Türkiye) hem işçi hem işveren örgütleri anlatmak amacıyla kullanılmaktadır. Ancak, bütün ülkelerde, işçi sendikacılığı işveren sendikalarına göre daha fazla önem taşımakta, sendika denildiği zaman işçi örgütü akla gelmektedir.

Sendika kavramı İngiltere'de ilk defa bir şehir veya bölgede işçilerin genel çıkarlarını korumak için kalfalar arasında kurulup gelişen dostluk örgütlerinin ortak eylemlerini anlatmak için kullanılmıştır.

Sendikacılık, ülkeden ülkeye değişen farklı süreç ve biçimlerde yasallık kazanmıştır. Sendikal hareket, Sanayi Devrimi sonrası Batı ülkelerinde yaşanan "Bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar" mantığının hakim olduğu liberal iktisat döneminde kendini taraf olarak kabul ettirebilmek için uzun yıllar mücadele vermek zorunda kalmıştır. Başka bir ifade ile, bugün sanayileşmelerini tamamlamış Batı ülkelerinin çoğunda, sendikacılığın yasal olarak tanınması, XIX. yüzyılın sonlarına doğru, yaklaşık elli yıllık bir mücadele süreci sonrasında "koalisyon yasakları"nın kalkmasıyla gerçekleşmiştir. XIX. yüzyılın başlarından son çeyreğine kadar süren bu dönem, sendikacılığın "doğuş" ve "tanınma" dönemidir. Sendikacılık, yasal olarak tanınma döneminden sonra, bir süre "geçiş" dönemi yaşamış, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde "kuruluş" dönemini tamamlayabilmiştir.⁷⁷

XX. yüzyılın başlarından itibaren giderek kitle üretimine geçişle birlikte sanayileşmiş Batı ülkelerinde bağımlı çalışanların sayısının artması, çoğulcu ve katılımcı demokrasinin gelişmesi, klasik liberal iktisadî anlayışın yerini Amerika'da 'Kurumsal Ekonomi', Avrupa'da Keynesci Ekonomi anlayışının alması, 1929 ekonomik~krizinin etkisi, işçilerin ve sendikaların sosyo-ekonomik ve siyasal önemlerini artıran faktörler olmuştur.

Bu nedenlerle sendikalar, genel olarak 1930 sonrası dönemde koruyucu yasalar yoluyla işveren ve hükümetler karşısında güdü bir konuma gelmiş, endüstri ilişkiler sisteminin adeta "olmazsa olmaz"ı şeklinde algılanmıştır. Sanayileşmiş ülkelerin çoğunda sendikalar, "toplu pazarlık" ve "grev" hakkına 1930 sonrası dönemde kavuşarak en önemli işlevlerinden biri olan ekonomik işlevini gereği gibi yerine getirebilme imkanına kavuşmuştur. 1930'dan 1950'li yılların başlarına kadar

⁷⁷ Adnan Mahiroğulları, **Türk ve Fransız Sendikacılığı**, Ankara, 2000, s.1.

süren bu dönem, genel olarak sendikaların kurumsal yapılanmalarını tamamladığı dönemdir. Kuşkusuz, gelişen sendikal hareketlerin nitelikleri ülkelerin özelliklerine göre farklı olmuş, ABD'de ekonomik, İngiltere'de reformist, kıta Avrupa'sında sınıfsal ve siyasal sendikacılık gelişmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında başlayarak 1973 petrol krizine kadar devam eden ve sendikalar için "altın çağ" olarak isimlendirilen dönemde ise sendikalar, kamu politikalarının oluşmasında ve işyerlerinde üyeleri adına çalışma koşullarının belirlenmesinde etkin bir rol oynamışlardır. Sanayileşmiş ülkelerde bu dönemde, ekonomik büyüme hız kazanmış, büyük ölçüde tam istihdama ulaşılmış, Keynesyen politikalarla ücret ve gelir dağılımında adalet sağlanmış, sendikaların ekonomik, siyasal ve sosyal etkinlikleri artmış, dolayısıyla çalışanların refah seviyesi yükselmiştir. Aynı süreçte sendikaların, ülkelerin gelişme stratejileriyle uyumlu, "korporatist" yapılara dönüştüğü de gözlenmiştir.⁷⁸

1980 sonrası dönem, sanayileşmesini tamamlamış ülkelerin sendikacılığı için kuşkusuz yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Zira sanayide 1970'lerden itibaren yoğun olarak kullanılmaya başlanan ve adeta devrim niteliğindeki "mikro-elektronik" ya da "bilgi-işlem" teknolojisi, acımasız rekabete dayalı "küreselleşme" süreci, keza ekonomik politikalarda köklü değişikliklere gitme ihtiyacı, özellikle neo-liberal eğilimlerin güçlenmesi, istihdamın sanayiden hizmetler kesimine kayması, emek-sermaye ilişkilerini önemli ölçüde etkilemiştir. Bu bağlamda, klasik iş hukukundaki işçinin, işyerinde bağımlı çalışan bir kişi olarak yapılan tanımı değişmeye başlamış, vasıflı işgücü ön plana geçmiş, fikir işçiliği yaygınlaşmış, yeni çalışma biçimleri ortaya çıkmıştır.

Üretim teknolojisinde ve ekonomik yapılarda ortaya çıkan bu denli köklü değişiklikler, kuşkusuz sendikacılık ve toplu pazarlık alanlarında etkilerini göstermekte gecikmemiştir. Her şeyden önce, üretimde mikro-elektronik teknolojilerin kullanılması, sendikaları yakından ilgilendiren "istihdam" hacmi üzerinde etkili olmuş, yüksek teknoloji kullanılmadan önce ihtiyaç duyulan bir kısım işçiye ihtiyaç bırakmayarak, istihdamda bir daralmaya yol açmış; ayrıca çok yönlü beceriye sahip vasıflı işgücünü ister istemez ön plana çıkarmıştır.

⁷⁸ Mahiroğulları, a.g.e., s.2.

1980'den sonra, giderek tüm ülkeleri yakından ilgilendirmeye başlayan "küreselleşme" olgusu da, gelişmiş ülkelerde etkileri daha fazla görülmek üzere, ekonomilerinin dışa açıklığı ölçüsünde ülkelerin endüstri ilişkileri sistemlerinde değişikliklere yol açmıştır. Küreselleşme süreci, öncelikle üretimde esnekliği sağlamak, emek maliyetini düşürüp rekabet şansını artırabilmek için beraberinde kısmî süreli çalışma, çağrı üzerine çalışma, evde çalışma gibi yeni istihdam türlerini getirerek, toplu pazarlığın düzeyinde ve muhtevasında önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu bağlamda, işletmeler arasında rekabetin giderek keskinleştiği ülkelerde, toplu pazarlık düzeyi "işkolu" düzeyinden, "işletme" düzeyine kaydığı, başka bir ifade ile, adem-i merkezileşme (decentralisation) eğilimine girdiği, geleneksel toplu pazarlığın konuları arasında birinci sırayı alan ücret pazarlığından kısmen uzaklaşıldığı görülmüştür.⁷⁹

Neticede, üretimde yeni teknolojilerin kullanılmaya başlanmasının, keza dünyayı saran küreselleşme sürecinin etkilerinin, 1980'li yıllardan itibaren öncelikle sanayileşmelerini tamamlamış ülkelerin endüstri ilişkileri sisteminde birtakım "değişim" ve "dönüşüm"lere, dolayısıyla bu sistem içinde önemli bir aktör olan sendikaların geleneksel rollerinde değişikliklere ve yeniden yapılanmalarına neden olduğu bariz olarak izlenmektedir. Aynı şekilde, evrensel boyutlu bu gelişmelerin, kısa bir gelecekte, gelişmekte olan ülkelerin endüstri ilişkileri sistemlerini de ister istemez sanayileşme ve dışa açılma düzeyleriyle orantılı olarak etkilenmesi kaçınılmaz görülmektedir. Hatta evrensel boyutlu bu değişimin, bazı gelişmekte olan ülkelerin endüstri ilişkileri sistemlerini daha şimdiden-kısmen de olsa-etkilemeye başladığı gözlemlenmektedir.

Yukarıda arz edilen evrensel boyutlu gelişmelerin bir sonucu olarak, dünyada ekonomik, siyasal ve toplumsal alanda yaşanan köklü yapısal değişiklikler nedeniyle 1980 sonrasını, gerek gelişmiş, gerekse gelişmekte olan ülkelerin sendikacılığı için yeni bir dönemin başlangıcı kabul etmek gerekir. Zira sendikacılığın, temel yapısal değişim faktörleri olan toplumsal, siyasal ve ekonomik yapılarla daima etkileşim içinde bulunduğu bilinen bir gerçektir.

⁷⁹Mahiroğulları, a.g.e., s.3.

2.2.2. Türkiye’deki Gelişimi

Temel haklar açısından, Osmanlı Devleti’de bir gelişme çizgisinin olmadığını söylemek doğru olur. Batı’da bu konuda sürekli halk hareketleri vardır, çünkü devlet, belli bir sınıfın sözcüsüdür. Diğer sınıflar bu nedenle kendi çıkarları için harekete geçer. Osmanlı’da ise, bu anlamda sınıflı bir toplum yoktur. Ayrıca hakların, baştan beri tanınmamış olması, ulemanın bunu tebaaya açıklaması da bir hak direnişini gerekli kılmamıştır. Kaldı ki Osmanlı, siyasi muhalefet oluşmasına izin vermek de istememiştir.

Osmanlı Devleti, Sanayi Devrimi öncesinde, tarım toplumunun söz konusu olduğu bir çağda, “tımar sistemiyle” iyi durumda iken, sanayi toplumuna dönüşen batı karşısında zayıflamış ve rekabet edememiştir. Osmanlı’da, batıdaki gibi değişimi tetikleyecek bir burjuvazi kültürü oluşmamıştır. Bu nedenle, batıda değişimi başlatan “birey”in yerini, Osmanlı’da “devlet” almıştır. İçeride, sosyolojik dönüşümleri sağlayan dinamikler olmayınca, Osmanlı’dan günümüze, devlet değişime öncülük eden tek güç olmuştur. Ancak değişim denen olgu yukardan değil, aşağıdan başlarsa başarılı olabilmektedir. Bu nedenle, devlet eliyle başlatılan tepeden inme değişimlerin varlığını devam ettirmesi güç olmaktadır.⁸⁰

Avrupa’da değişimi tetikleyen dinamikler, üretim ve mülkiyet ilişkilerini değiştiren, teknoloji ve bilimdeki gelişmelerdi. Avrupa’da bu değişimler meydana gelirken Osmanlı İmparatorluğu’ndaki üretim ve mülkiyet ilişkilerinde önemli bir değişim yaşanmamış, devlet – reaya ilişkisi süre gelmiştir. Batı’nın Aydınlanma ve Sanayileşme süreçlerini başlatan büyük ivme, Amerika’nın keşfiyle başlamış, Osmanlı’nın ise, bu sürecin dışında kalması, onun nihai olarak çöküşünü hazırlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu Sanayileşme Devrimi’ni kaçırmış olduğu için, çöktüğü bile söylenebilir. Amerika’nın keşfiyle, Avrupa’da başlayan değişim sürecinin dışında kalarak, Sanayi Devrimini kaçırarak Osmanlı, güçsüzleşmeye başlamış, değişmeye kapalı olan toplumsal, siyasal ve ekonomik yapısıyla bu sürece uyum sağlayamamış, gerilemiş ve çökmüştür.

⁸⁰ Resul Altınışık, **Küreselleşmenin Sendikal Özgürlüklere Türkiye ve Dünya Açısından Yansımaları**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s.101

Türkiye’ de, Batı benzeri bir sanayileşme evrimi yaşanmadığından, ya da bir başka deyişle, sanayileşme de geciktiğinden işçi örgütlenmeleri geç ve güç koşullarda biçimlenmiştir. Osmanlı’dan Cumhuriyete ve de günümüze ulaşan tarihsel, toplumsal seyirde, sendikacılığın doğuşu ve gelişiminde üstyapısal öğeler belirleyici olmuştur.

Bu bağlamda vurgulanması gereken önemli bir nokta ise, üst yapısal öğeleri oluşturan sosyo-politik değerlerin farklı siyasi dönem kompozisyonları ile yeniden biçimlendirilmesidir. Bu durum, Türk işçi hareketinin parçalı ve kopuk bir gelişim seyri izlemesine yol açmıştır. Tarihsel, sosyoekonomik ve siyasal olumsuzlukların bütünlüğü içinde var olma mücadelesi veren ve bunu kısmen de başaran ülkemiz sendikacılığı, neo-liberal politikalardan önemli ölçüde etkilenmektedir.⁸¹

Türkiye’de, 1980’den itibaren yaklaşık üç yıl süren bir askerî idare dönemi sonrasında, endüstri ilişkiler sisteminin omurgasını teşkil eden, yeni sendikalar ve toplu pazarlık yasaları yürürlüğe konulmuştur. Diğer taraftan, 1980 sonrasında ekonomide ithal ikameci politikalar yerine liberal dış ticaret anlayışı benimsenmiş, Gümrük Birliği ve Avrupa Birliği’ne katılma gibi ekonomik entegrasyon çabalarına hız verilmiş, işveren olarak devleti ekonomik sahadan mümkün olduğu ölçüde çekebilmek için hızlı bir özelleştirme faaliyetine başlanmıştır. Dolayısıyla gerek ekonomik politikalarda benimsenen köklü değişiklikler, gerek tüm dünyayı saran küreselleşme süreci, gerekse endüstri ilişkileri sisteminin yasal çerçevesinin 2821 ve 2822 sayılı iki önemli Yasayla büyük ölçüde yeniden çizilmesi 1980 sonrasında Türk sendikacılığının yeni bir döneme girmiş olduğunun önemli göstergeleridir.⁸²

Türkiye, sanayileşme sürecine oldukça geç girmiş bir ülkedir. Sermaye birikiminin yetersizliği, uzun süren savaş dönemi gibi etmenler, yeni devlete sanayi altyapısı olmayan bir tarım toplumu bırakmıştır. Mevcut sanayi ise büyük ölçüde küçük ölçekli iş yerlerinde, yakın pazarlar için tüketim malları üretilmesinden ibarettir. Bu nedenle Avrupa’dakine benzer bir işçi sınıfının ortaya çıkması mümkün olmamış, sanayileşme ve işçi sınıfının ortaya çıkışı, ancak devletin ekonomiye devletçilik politikaları çerçevesinde sistemli müdahalesiyle ve devletin güdümünde gerçekleşebilmiştir.

⁸¹ Altınışık, a.g.e.,s.102

⁸² Mahiroğulları, a.g.e., s.5.

Sanayileşme konusunda yaşanan bu gecikme, işçi sınıfının oluşumunu nicelik bakımından olduğu kadar, niteliksel anlamda da etkilemiştir. Bu anlamda üzerinde durulması gereken nokta, Avrupa'dakine benzer bir sınıf bilincinin yeterince gelişmemesidir. Sınıf bilincinin yeterince gelişmemesinin büyük ölçüde nedeni, yukarıda da bahsedildiği gibi, çok sayıda işçinin bir arada bulunduğu büyük fabrikaların bulunmamasından kaynaklanmaktadır. İşyeri başına çalışan miktarı, uzun yıllar çok düşük düzeylerde kalmış, ancak 1930'larla birlikte devletçi sanayileşme sürecine girildikten sonra yüksek sayılabacak rakamlara ulaşılmıştır.

Sınıf bilincinin oluşmamasının bir diğer nedeni olarak, işçi kesiminin kırsal kökenli olması ve süreklilik taşınamaması gösterilmektedir. Bu bağlamda, Avrupa'da sınıf bilincini besleyen ana kaynağın, işçi çocukları olduğu, kuşaktan kuşağa aktarılan davranış kalıplarının sınıf bilinci oluşumunda etkili olduğu ifade edilmektedir.

Bu anlamda, kırsal kesimden gelen, din ve aile gibi geleneksel kurumların önemli ölçüde etkisi altında bulunan çalışanların sınıf bilincine sahip olmaları için gerekli olan, Avrupa'dakine benzer bir süreklilik, Türkiye'de gözlenmemektedir. Sınıf bilincinin yeteri kadar gelişmemesi, sosyal politikaların gelişimi konusunda tabandan güçlü bir talep oluşmamasına neden olmuştur. Buna karşılık bu durumu sadece sınıf bilincinin gelişmemesi ile açıklamak eksik bir değerlendirme olacaktır. Avrupa'dakinin aksine, siyaset mekanizmasını, sistem içerisinde durumlarını iyileştirmek için kullanabilecekleri bir ortam uzun süre yaratılmamıştır.⁸³

Gerçekten, işçi sınıfı uzun bir dönem yasaklayıcı bir yasal mevzuat ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti zamanında 1908 yılında kabul edilen Tatili Eşgal Kanunu'nda sendikalara karşı olumsuz bir bakış açısı geliştirilmiş ve grev yasağı getirilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra kabul edilen 1924 Anayasası, sosyal haklar konusunda çok geniş düzenlemeler getirmediği gibi, 1937 yılında yapılan değişikliklerle anayasaya eklenen devletin niteliğine ilişkin unsurlar arasında yer alan halkçılık, sınıf çatışması tezini reddetmekte, sınıfsız, kaynaşmış bir toplum kurgusunu içermektedir.

⁸³ Emrah Ergier, **Avrupa Sosyal Modelinin Dönüştürülmesi Çerçevesinde Sosyal Diyalog ve Türkiye'nin Durumu**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007, s.78-79.

Yukarıdaki değerlendirmelerden de anlaşılaçağı üzere Türkiye’de Osmanlıdan gelen siyasal ve ekonomik miras ve kùltùr ile birlikte sınıf bilinci gelişmediği gibi, sanayileşmenin de yoğun olmaması, işçi hakları ya da sendikalaşma süreçlerini yeterince geliştirmemiştir. Bu aşamada, Türkiye’deki yakın geçmişteki, endüstri ilişkileri sistemi, sendikalar ve sosyal diyalog ile ilgili ana dönüm noktalarını incelemekte fayda vardır.⁸⁴

⁸⁴ Ergier, a.g.e., s.79.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE KÜRESEL EKONOMİK VE TOPLUMSAL SİSTEM İÇİNDE SOSYAL DİYALOG

3.1. Türk Siyasal Kültürünün Yapısı ve Çalışma Hayatı İçinde Sendikalar ve Sosyal Diyalog

Önceki bölümlerde hemen her ülkede sendikacılığın farklı sorunlarının olduğu konusuna değinilmiştir. Günümüzde ise, sosyal diyalogun ülkelerde uygulanma, başarı şekli ve koşulu, biraz da, o ülkenin siyasi ve ekonomik yapısına bağlıdır.

Küresel ekonominin, sendikal haklara yönelik kısıtlayıcı etkileri sürecinde, bu sosyal diyalogun ilkelerinin, kendi felsefesine ya da kuruluş amacına göre işlemesi, ülkelerin çalışma hayatının niteliklerine göre şekillenmiştir. Bu nedenle, sosyal diyalog süreçlerinin tarafları arasında işlemesinin en önemli koşullarından biri ülkede uzlaşa ya da diyalog kültürünün gelişmiş olmasıdır. Bunun yanında, sendikal bir geçmiş ve sivil toplumun gelişmiş olması yine sosyal diyalog süreçlerinin etkinliği açısından önemlidir. Bu nedenle öncelikle, Türkiye’deki siyasal kültür ve siyasal kültürümüz içinde sendikacılığın nasıl geliştiğinin incelenmesi önemlidir. Ancak burada amaç, Türkiye’de sendikacılığın gelişimini değerlendirmekten ziyade, siyasal ve ekonomik geçmişimiz içinde nasıl algılandığının değerlendirilmesidir.

Demokrasi kültürü ise, genel çerçevede, dünyada genel kabul gören demokrasi anlayışının bir ülkede hangi ölçüde kabul gördüğüdür. Yani, demokrasiyi demokrasi yapan unsurların, ‘bizde demokrasi hâkim’ diyen ülkelerde toplumsal ve siyasal çevrelerce ne seviyede içselleştirildiğidir. Ancak, demokrasi kültürü sadece şekli bir takım unsurların varlığı ile açıklanacak bir kavramdan daha öte bir anlama sahiptir. Çalışmayla doğrudan ilişkisi yokmuş gibi görünse de, siyasal kültür demokrasinin tabana yayılmasını sağlayacak önemli unsurların başında gelmektedir. Zira, çoğu ülkede demokrasi denilince insanların ilk analize tabi tuttıkları kriter, o ülkenin yönetim tarzının ve yönetimde hangi unsurların egemen olduğudur. Siyasal

unsurlar tek başına demokrasinin varlığına ya da yokluğuna karar verebilecek bir parametre olmasa da, demokrasinin isleyişinin önemli bir belirteci olmaktadır.⁸⁵

Bu bağlamda siyasal kültür kavramını incelemeyi önemli buluyoruz. Siyasal kültür kavramı demokrasi kültürü kavramının kapsamında olup, daha çok siyasal yaşantının ne şekilde tecelli ettiği ile ilgilidir. Siyasal kültür kavramı için farklı adlar altında farklı tanımlar yapılmaktadır. Kavram, bir ulusun siyasal gelenekleri olarak anlaşıldığı gibi, siyasal yasama büyük etkileri olan yazılı kurallar ve toplumda hâkim olan siyasal ideolojik amaçlar da siyasal kültür kavramı içerisinde düşünülmektedir.

“Siyasal kültür” tanımını dünyada ilk kullanan Amerikalı bilim adamı Gabriel A. Almond’ dur. Bu yaklaşım daha sonra Amerikan sosyolojisinde yavaş yavaş kendine bir yer edinmiştir. Siyasal kültür alanında araştırma yapan bilim adamlarının, üzerinde anlaştıkları tek bir tanım yoktur. Ancak birçok bilim adamının çeşitli tanımları bulunmaktadır.

Siyasal kültür yaklaşımının kurucusu Gabriel Almond ve Verba: “Bir toplumun siyasal kültüründen söz ederken, o toplumun tüm nüfusunun duyuş, düşünüş ve değerlendirişlerinde içselleştirilmiş olan siyasal sistemi kast ediyoruz” şeklinde siyasal kültüre bir açıklama getirmişlerdir. Her siyasal sistemde toplum üyelerinin siyasal sisteme ilişkin inançları ve tutumları olduğu gibi siyasete ilişkin davranış kuralları bulunmaktadır. Bunların tümü siyasal kültürü oluştururlar.

Gabriel Almond, siyasal kültürün boyutlarını bilme, algılama, tanıma boyutu, duygusal boyut ve değerlendirme boyutu olmak üzere üçe ayırmıştır.⁸⁶

- Bilme, algılama, tanıma boyutu: Bireyin içerisinde yaşadığı toplumun siyasal sisteminin nasıl işlediğine yani siyasal kurumlarına, siyasal partilerine, siyasal liderlerine dair çok ayrıntılı olmasa da bir bilgisi vardır.

- Duygusal boyut: Birey çevresinde gelişen siyasal olaylara bu olaylarda rol oynayan siyasalere karşı duygusal hislerle yaklaşabilir. Örneğin bir siyasetçiye sempati ve güven duyabileceği gibi antipati ve güvensizlik duyabilir.

- Değerlendirici boyut: Bireyin herhangi bir durum karşısında olabileceği gibi siyasal olaylar ve olgular karşısında da, daha önceden edinilmiş tecrübeler veya

⁸⁵ Ali Yaşar Sarıbay,, **Siyasal Sosyoloji**, Der Yayınları, İstanbul, 1998, s.47.

⁸⁶ Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, Ankara: Der Yayınları, 1995, s.200-201.; Sarıbay, a.g.e., s.47-48, 200-201.

bilgiler sonucu karşısına çıkan yeni bir siyasal olayı değerlendirmesi söz konusu olabilmektedir. Söz konusu bu üç boyut bireyin içinde yaşadığı topluma göre genel nitelikleri az çok değişiklikler gösterebilen siyasal kültürü oluşturmaktadır.

Siyasal kültür, bazı inanç ve davranış kurallarının standartlaşması yoluyla, siyasal sürecin isleyişini kolaylaştırır. Öncelikli olarak, Türk siyasal kültürünün şekillenmesinde Osmanlı imparatorluğunun devlet ve toplum yapısı ve gelenekleri belirleyici olmuştur. Bu bağlamda Türk siyasal kültürünün en önemli özelliği devlet geleneğidir. Bu gelenek ise, devletin kutsallığıdır. Türk siyasal yaşamında devlet her zaman toplumun karşısına sunulmuş bir olgudur. Batı demokrasilerinin tersine Türkiye’de devlet-toplum ilişkileri her zaman bir karşıtlık içinde ele alınmıştır. Bu bağlamda, devlet; hikmetinden sual olunmaz, güçlü, merkeziyetçi ve kutsallık kurgusu içinde yer almıştır. Bu bağlamda devletin her zaman için Türk siyasal kültürünün temel dinamiklerinden birini oluşturduğu söylenebilir.⁸⁷

Devlet ve onun bekasına olan söz konusu vurgu, Osmanlıda olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de toplumun ikinci planda yer almasına neden olmuştur. İlgili durum ise, ülkemizde bireyciliğin gelişimini engellemiştir. Demokrasi kültürünün de, ilgili nedenlerle gelişmemesi kurumsallaşma sürecinin eksik kalmasına, toplumun birey ya da yurttaş yerine cemaatimsi bir nitelik kazanmasına neden olmuştur.⁸⁸

1923 sonrası Cumhuriyet dönemiyle birlikte ise, imparatorluğa son verilmiş ve 1946’dan sonra çok partili siyasal rejim benimsenmiş olsa da yukarıda açıklanan devlet anlayışı varlığını sürdürmüştür. Osmanlı’ya göre, Modern Türkiye’nin devlete atfettiği önem ve değerler farklılaşsa da, devleti koruma zihniyeti ve reaksiyonu varlığını sürdürmüştür. İlgili reaksiyonlardan, Cumhuriyet dönemine özgü en önemli olgulardan biri ise, Laiklik kavramıdır.

Türk politik kültürü, incelendiğinde güçlü devlet ideolojisi, toplum mühendisliği, yöneten ve yönetilen arasındaki kesin ayrım, sivil toplumun gelişmemesi gibi olgular ön plana çıkmaktadır. Bu anlayış Cumhuriyet döneminde de, Batı tipi örgütlenme çabalarına karşın, varlığını bu şekilde sürdürmüştür.

⁸⁷ Tanju Tosun, **Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1999, s.337.

⁸⁸ Etyen Mahçupyan, **Türkiye’de Merkeziyetçi Zihniyet Devlet ve Din**, Patika Yay, İstanbul, 1998, s.173-175.

Örneğin, partiler arasındaki ayrılaşma da, Batıdaki gibi olmamış (toplumsal sınıf, çatışma ve uzlaşma kültürü gibi) bu ayrılaşmalar laiklik, Kemalizm ve milliyetçilik etrafında şekillenmiştir.⁸⁹

Görüldüğü üzere, Türk siyasal kültürünün hem Osmanlı boyutu hem de Cumhuriyet boyutunda devlet ve devlete atfedilen vurgu, merkezidir ve önemlidir. Türk siyasal kültürü içinde, batı tipi bir kapitalistleşme ya da üretim ilişkileri ağı ya da işçi sınıfı, burjuvazi gibi bir sınıf kavramı ve bu sınıfların örgütlenme biçimi tam anlamıyla oluşmamıştır. Sivil toplumu gelişmeyen ülkemizin siyasal kültürü içinde, yöneticilerin topluma ya da sivil topluma da bakış açısı diyalog ya da benimseme olgusundan yoksun olarak gelişmiştir.

3.1.1. 1946-1960 Arası Sendikalar

Türkiye 1946 yılında çok partili sisteme geçmiş, bu durum gelişme halindeki çalışma ilişkilerini ve işçi hareketini etkilemiştir.

1946'da, Türkiye'nin çok partili ve demokratik bir düzene geçişi zorunlu olunca, işçi sendikalarının ve sınıf esasına dayalı partiler kurmanın kanunsal olanakları hazırlanmıştır. Ne var ki, kısa bir süre sonra, iktidar, işçileri giriştikleri parti kurma, sendika kurma yolunda duraklatmış ve cezalandırmıştır. Ancak bir yıl sonra, sendikaların kurulabilmesi için yeni bir kanun çıkarılmıştır.⁹⁰

Türkiye'de sendikacılık, 1938 tarih ve 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu'nda, sınıf temeline dayalı cemiyetlerin kurulmasına olanak vermeyen ifadenin, metinden çıkarıldığı 4919 sayılı 5 Haziran 1946 değişikliği ile yasallık kazanmıştır. Bu değişiklikten sonra, sendikalar kurulmuşsa da, ilk kurulan sendikaların çoğunluğunun, Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi gibi sosyalizmi benimseyen partiler öncülüğünde kurulması, sendikacılığın daha başlangıçta ideolojik boyut kazanacağı endişesini uyandırmıştır. Bu nedenle söz konusu sendikalar, 17 Aralık 1946 tarihli sıkıyönetim kararıyla kapatılmıştır. Bundan sonra sendikaları kuruluş esasları ve faaliyet alanlarını belirleyen 5018 sayılı "İşçi ve

⁸⁹ Etyen Mahçupyan, **Osmanlı'dan Postmoderntiye**, Patika Yayınları, İstanbul, 1995

⁹⁰ Server Tanilli, **Uygarlık Tarihi**, Alkim Yay., İstanbul, 2006, s.373.

İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Kanun” 1947 yılında kabul edilmiştir.⁹¹

Bu yasa, sendikaları hükümetlerin denetimi altında tutmayı amaçlıyordu. Sendikaların siyasal faaliyette bulunmaları tümüyle yasaktı. Ayrıca uluslar arası kuruluşlara üyelikleri, Bakanlar Kurulu’nun iznine bırakılmıştı. Sendika yöneticilerinin yasadışı greve katılması durumunda sendikalar kapatılabiliyordu. Sendikaların üst örgütler kurabilmeleri konusunda da kısıtlamalar söz konusuydu.⁹²

Özgür bir sendikacılık hareketinin oluşumunu değil, emek veren üzerinde sosyal bir kontrolü temel alan yasa; sendikalar üzerinde yargı denetiminin yanında yoğun bir idari denetime de olanak sağlıyordu.

3.1.2. 1960-1980 Arası Sendikalar

Türkiye, 1960’lı yıllarda ithal ikameci sanayileşme stratejilerinin uygulandığı bir döneme girmiştir. Bu dönemin ayırıcı özelliği ekonomi politikalarının planlama tabanına oturtulmasıdır. 1960 sonrasında, Türkiye’de her alanda olduğu gibi sendikacılıkta da oldukça olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Bunun en önemli nedeninin, “sosyal devlet” anlayışının her alanda belirleyici olması olduğu söylenebilir.

27 Mayıs 1960 Askeri Müdahalesi sonrasında sendikacılığın gelişim yollarını tıkayan önemli bazı engeller kaldırılmış, işçi hakları ile ilgili fikirlerin serbestçe savunulduğu ve tartışıldığı bir dönem yaşanmıştır. 1963 yılında yasalaşan iki önemli kanun; 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve Türk işçisine ilk defa grevli toplu pazarlık hakkını veren 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu sendikal harekete yeni bir yön çizmiştir.⁹³

Bu dönemde çalışma yaşamında olumlu adımlar atılmasının bir nedeni de, 1961 Anayasası’dır. Anayasada özellikle çalışma yaşamına ilişkin düzenlemelere, sosyal hukuk devleti anlayışının yansıdığı görülmektedir. 1961-1980 döneminde, sendikalar yeni haklar ve çıkarlar elde etmekte, ağırlıkla toplu iş sözleşmelerini kullanmışlardır. Bu dönemde ayrıca, milli gelir artmış, sendikalaşma açısından

⁹¹ Mahiroğulları, a.g.e., s.162

⁹² Yıldırım Koç, **Sendikacılık Tarihi**, Türk-İş Eğitim, Ankara., 1998, s.19.

⁹³ Mahiroğulları, a.g.e., s.168.

büyük önem taşıyan kamu işletmeleri kurulmuştur. Ayrıca özel sektör hızlı bir sanayileşme sürecine girmiştir. Çok sayıda işçinin bir arada çalıştığı büyük işletmelerin kurulması, işçilik bilincinin ve sendikalarda örgütlenme ihtiyacının hızla gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur.

Bu dönemde, sendikalaşma önündeki engellerin kaldırılması, özellikle grevli toplu pazarlık hakkının işçilere verilmesiyle, sendikalaşmada ciddi artışlar yaşanmıştır. Ancak, özellikle bu dönemdeki sendikalaşma oranları ile ilgili veriler güvenilir olmaktan uzaktır.

Bu durumun nedenleri, Koç'a (1998) göre, 274 sayılı Kanun'un işçilerin aynı anda birden fazla sendikaya üye olma imkânı vermesi, işsizlik durumunda sendika üyeliğinin sürmesi, sendikalara üye oluşt ve ayrılışt noter tasdikine gerek görülmemesi, DİSK, MİSK ve HAK-İş'in kurulmasıyla sendikalar arası rekabetin giderek artmasıyla her sendikanın üye sayılarını yüksek göstermek istemeleridir.⁹⁴

Dönemin önemli gelişmelerinden birisi de, 1961 yılında sendikacıların bir işçi eylemi olarak başlattıkları partileşme hareketi sonucunda, Türkiye İşçi Partisi'(TİP) nin kurulmasıdır. 1960-1980 dönemi, 12 Mart sonrası dönemin ilk yılları ve 1970'lerin son yılları hariç tutulursa, siyasal ve iktisadi açıdan olduğu kadar, çalışma yaşamı açısından da önemli gelişmelerin ve açılımların sağlanmış olduğu ve bunun ücretlilerin çalışma ve yaşama koşullarına olumlu yönde yansıdığı bir dönem olarak tezahür etmektedir.

3.1.3. 1980 Sonrası Dönem ve Türk Çalışma Yaşamı

12 Eylül 1980 yılında ülkedeki yaygın şiddet eylemleri gerekçe gösterilerek yapılan askeri darbe, ekonomik, siyasal ve sosyal yaşamı olumsuz etkilemiştir. 1980 yılı ülkemiz için karanlık bir dönemin başlangıcıdır. İhtilal ile, Türk-İş dışındaki konfederasyonların faaliyetleri durdurulmuş, siyasal partiler kapatılmıştır. Demokrasinin askıya alındığı bu yıllarda, sendikalar onlarca yıl geriye götürülmüştür. İşçi sınıfının tüm hak ve kazanımları ihtilal ile ellerinden alınmıştır.

4 Ocak 1980 tarihinde, işçilerin hak ve çıkarlarına karşı politikaların uygulayıcısı Turgut Özal'ın damgasını vurduğu ekonomik program, yürürlüğe

⁹⁴ Koç, a.g.e., s.33.

konmuştur. 24 Ocak Kararları, 12 Eylül ile ayrı düşünölemeyecek bir ekonomik program niteliği taşımaktadır. İşçi hareketine darbe vuracak gelişmelerin temelini oluşturmaktadır.

Ekonomik programın karşısında duracak dernek, sendika ve siyasi partiler kapatıldığından, liberal ekonomi rahatça yaşama geçirilebilmiştir. 12 Eylül karşısında Türk-İş, 12 Mart muhtırasında olduğu gibi destekleyici tavrını sürdürmüştür. Türk-İş'in kendi politikalarını oluşturup buna göre hareket etmek yerine, iktidarı ve mevcut koşullarda hakim güçleri onaylayıcı tavrı, 12 Eylül ile de kendisini göstermektedir.⁹⁵

Türk-İş dışında, tüm konfederasyonların ve bağlı sendikaların faaliyetleri durdurulmuş ve yöneticileri gözaltına alınmıştır. DİSK'e bağlı 28 sendikanın faaliyetleri durdurulmuş ve yaklaşık 2000 DİSK yönetici ve üyesi gözaltına alınmıştır. Askeri müdahale ile faaliyetleri askıya alınan konfederasyonlar arasında yer alan 22 bin üyeye sahip MİSK'in, 24 Mayıs 1984 yılında yeniden faaliyete geçmesine izin verilmiştir. 12 Eylül döneminde, MİSK hakkında herhangi bir dava açılmadığı bilinmektedir.

12 Eylül ihtilali, 1980 öncesine duyulan tepki sonucu yaşanmış, yeni siyasi, sosyal, ekonomik düzen arayışı gündeme gelmiştir. İhtilal ile siyasi kutuplaşmalar giderilmek istenmiştir. Liberal ekonomik politikalar muhalefete konu olmadan uygulanmak ve bir anlamda toplumsal kargaşaya neden olan özgürlükçü Anayasa ve sendikal yasalar değiştirilmiştir. Kimi ideolojik sendikalar, toplumsal çatışmanın sorumlusu olarak görölmüştür. Bu nedenle, baskı yoluyla her alanda yeniden yapılanma yoluna gidilmiştir.⁹⁶

60 ve 70'li yıllarda sanayileşme hedefine ulaşılammış, bu doğrultuda sanayi istihdamı sınırlı kalmıştır. Tarım sektörü istihdamı kısmen azalsa da Türkiye, bir tarım ülkesi olma özelliğini yitirmemiştir. Bu nedenle, sendikalaşma için gerekli koşullardan biri olan sanayileşme istenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Ayrıca, Türkiye'de imalat sanayinde yer alan işletmelerin büyük bir bölümü, küçük ölçekli (1-9 işçi çalıştıran) olduğundan, bu tür işletmelerde sendikalaşmanın var olması

⁹⁵ Işıklı, "Siyasal Partiler ve İşçi Hareketi",
http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/html/eng/ceko/isikli_politics-unions.htm

⁹⁶ Serkan Odaman, "Türkiye'de çalışma Örgütlerinin Gelişmelerinin Kronolojisi ve Uluslararası İlişkilere Ulaşılması", İş-Güç Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, 2000, s.5-6.

mümkün değildir. 1985 yılında imalat sanayinde, küçük işyerlerinin toplam işyeri içindeki payı %94.5'tir.⁹⁷

1980'de ithal ikameci sanayileşme politikası terk edilmiş, devletin ekonomide sadece düzenleyici rol üstlendiği döneme girilmiştir. Liberal devlet anlayışı, liberal ekonomik politikaların benimsenmesi ile, sendikaların gücü zayıflamıştır. Reel ücretlerde kısıntı ve verimlilik artışı ekonomik politikaların hedefleri arasına girmiştir.

Liberal yaklaşımda, sendikalar ekonomik gelişmenin önünde engel olarak görülmüştür. 1980 İhtilali ile, sendikal faaliyetler yasaklanmış, işçi ücretleri ve memur maaşları sürekli biçimde fiyat artış oranlarından daha düşük oranlarda yükselterek reel olarak düşürülmüş, böylece çalışan kesimin GSMH içindeki nispi payı azaltılmıştır. 1980 sonrası, siyasi partilerin yeniden kurularak yeni düzene geçiş aşaması, işçiler açısından zor bir dönem olarak nitelendirilebilir. Bu süreçte reel ücretlerdeki gerileme %50'lere ulaşmıştır. Daha sonra, bazı sendika ve konfederasyonlar faaliyetlerini sürdürse de, 1982 Anayasası ve 2821 ve 2822 sayılı Yasalar çerçevesinde sendikaların çalışma yaşamında çok etkin olamadığını söylemek yanıltıcı olmayacaktır. 1984 yılından sonra enflasyonun da hız kazanması ile reel ücretlerdeki düşüş, 1988 yılına dek sürmüştür. Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) kaynaklarına dayanarak yapılan hesaplamalar, imalat sanayinde emek üretkenliğinin 1980 yılından 1993'e kadar reel olarak sürekli artış gösterdiğini ve 1997 itibarıyla işçi başına reel katma değer üretiminin, 1980 düzeyinin 2,5 katına ulaştığını belgelemektedir.⁹⁸

Ancak reel ücret gelirleri, 1980-1988 arasında sürekli gerileme göstermiş ve 1989-1991'deki ücret artışlarına karşın, sürekli olarak yarattığı üretkenlik kazanımlarının gerisinde kalmıştır. Liberal ekonomide rekabet avantajı, maliyetlerinin düşürülmesi ile mümkün olduğundan, öncelikli olarak işçi ücretleri düşürülmektedir. 1979-1989 yılları arasında kamu ve özel kesimde ücretler artarken, gerçek ücretler düşme eğilimi göstermektedir. Özellikle, 85-87 yıllarında belirgin bir düşüş gözlemlenmektedir. 1989 Bahar Eylemlerinin etkisiyle gerçek ücretlerde artış

⁹⁷ DİSK, 9. Genel Kurul Çalışma Raporu, İstanbul:1994, s.44.

⁹⁸ Taner Berksoy, "Türkiye Ekonomisinde Değişim ve Kriz 24 Ocak 1980'den 5 Nisan 1994'e", Petrol-İş Yıllığı (1993-1994), Yayın No:36, İstanbul:1995, s.601.

yaşandığı söylenebilir. Ücret gelirlerinin 1997 konumu, 1980 düzeyi ile hemen hemen aynı düzeydedir. Dolayısıyla ücret gelirleri ile emeğin üretkenliği arasındaki ayrımın 1980-1997 arasında % 150'ye ulaştığı hesaplanmaktadır.⁹⁹

Türkiye’de 1980’li yıllar, ekonomik-finansal sistemin liberalizasyonu ile özel sektör öncülüğünde ekonominin küresel sisteme entegrasyonunun sağlanmaya çalışıldığı yıllardır. Bu süreçte özelleştirmelere hız verilmiş, kamu kesimi yatırım alanlarından tedrici olarak çekilmiş, ihracatçı sektörlerle yoğun teşvikler sunulmuştur. Dolayısıyla kamu istihdamı daralırken, kamu sektöründe yoğunlaşmış sendikal hareket üye kaybetmiştir. Dışa açık büyüme modeli ile ilişkili bir diğer gerçeklik ise, etkisini özellikle örgütlü işçi hareketi üzerinde gösteren ekonomik krizler ve istikrarsızlıktır.

Kısaca, Türkiye ekonomisi son 15 yıllık dönemde büyüme-kriz sarmalında sıkışıp kalmış bir görünüm sergilemektedir.¹⁰⁰ Dışa açık bir ekonomi ve kriz koşullarında, yasal ve kurumsal düzenlemelerle sendikal harekete yasaklar getirilmesi ise, işverenlerin artan rekabeti ve kar oranlarını özellikle düşük ücretlere dayanarak dengeleyebilme olanaklarını güçlendirmiştir. Yeni liberal politikalarla işçiler arasındaki kolektif çözülme hızlanırken, güvencesizlik derinleşmekte ve sendikal örgütlenme zorlaşırken dayanışma aşınmaktadır.¹⁰¹

3.2. İşçilerin Sendikal Hakları ve Sosyal Diyalog

İşçilerin sendika kurabileceklerine dair anayasal hüküm 1982 Anayasasının 51. maddesinde yer almıştır). Bu anayasa hükmünden başka işçilerin sendikal haklarıyla ilgili olarak 2821 sayılı Sendikalar Kanunu yürürlükte bulunmaktadır. Bu kanun 68 maddeden ibaret olup, altı kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda “Amaç ve Tanımlar”, ikinci kısımda “Üyelik”, üçüncü kısımda “Faaliyetler”, dördüncü kısımda “Gelir ve Giderler”, beşinci kısımda “Denetim ve Müeyyideler” ve altıncı

⁹⁹ Erinç Yeldan, “Türkiye Ekonomisinde Finansal Serbestleşme ve İktisadi Artığın Dağıtım Süreçlerinde Devletin Rolü, Sosyalist Türkiye Hangi Kaynaklarla Kalkınacak?”, <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=193>, s.33.

¹⁰⁰ Erinç Yeldan, *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*, 2.bs. İstanbul, İletişim, 2001, s. 31-32

¹⁰¹ Betül Urhan ve Ahmet Selamoğlu, *İşçilerin Sendikalara Yönelik Tutum ve Davranışları; Kocaeli Örneği*, <http://www.calismatoplum.org/sayi18/makale18.htm>

kısımda da “Geçici ve Son Hükümler” alt bölümler ve maddeler halinde açıklanmıştır.

Sendikaya üyelik ve sendika kurma ile ilgili yasaklar; meslek ve işyeri esasına göre işçi sendikasının kurulması, Sendikalar Kanunuyla yasaklanmıştır.¹⁰² Yine bu yasaklar arasında yabancıların sendika kurucusu olabilmeleri, kuruluşların genel kurul dışındaki zorunlu organlarına seçilebilmeleri ve işyeri sendika temsilcisi olabilmeleri ve işyeri sendika temsilcisi olabilmeleri de vardır. Türk vatandaşı olmayanlar, bu yerlere seçilemezler, sadece sendika üyesi olabilirler. On altı yaşını doldurmayan işçilerin de sendikaya üye olmaları yasaklanmıştır. Fakat bu yasak mutlak değildir. Böyle bir işçi kanuni temsilcisinin yazılı iznini alırsa, sendika üyesi olabilir.¹⁰³

Sendikalar Kanunuyla getirilen bir diğer yasak da, işçilerin aynı işkolunda birden çok sendikaya üye olma yasağıdır. Böyle bir durum gerçekleştiğinde sonraki üyelik geçersiz sayılacaktır. Askerlerin sendikaya üye olmaları ve sendika kurmaları yasaktır.

3.2.1. Sendikaların Faaliyetleri İle İlgili Yasaklar

Sendikaların 1982 Anayasasının 14. maddesindeki yasaklara aykırı hareket etmeleri yasaktır. İşçilerin işveren sendikasına üye olmaları, işçi sendikasının da işveren konfederasyonuna üye olmaları yasaktır. Bir işçi sendika ve konfederasyonunu bir işveren veya bu kanun veya diğer kanunlar gereğince kurulu bir işveren kuruluşunun kontrolüne tabi tutmak veya bunların nüfuzu altında işçi sendika veya konfederasyonu kurulmasını teşvik etmek yasaktır. Ayrıca sendika ve konfederasyonların ticaretle uğraşmaları, elde ettikleri gelirleri üyeleri ve mensuplarına dağıtmaları da yasaktır.¹⁰⁴

Önceden de belirtildiği üzere, 1980 askeri müdahalesi ardından sendikal haklara önemli kısıtlamalar getirilmiştir. Sonrasında çeşitli hükümetler tarafından bazı demokratikleşme çabaları gösterilse de ciddi bir mesafe kat edilememiştir. Ancak bu süreçte, özellikle 2000’li yıllarda, AB üyelik süreci içinde bazı gelişmeler

¹⁰² 2821 sayılı Sendikalar Kanunu, m.37/f.1.

¹⁰³ 2821 sayılı Sendikalar Kanunu, m.20/f.1.

¹⁰⁴ 2821 sayılı Sendikalar Kanunu, m.39/f.2-3.

yaşanmıştır. 2001 Ulusal Programını izleyen dönemde; 2001 ve 2004 yıllarında iki Anayasa değişikliği yapılmıştır. 2001 yılında yapılan değişiklikle sendikaların toplantı ve gösteri yürüyüşü yapmalarına ilişkin kısıtlamalar kaldırılmıştır. Buna karşılık, 2004 yılında yapılan değişiklikler doğrudan işçi ve sendika haklarıyla ilgili düzenlemelere yer vermemiş, ancak ulusal mevzuatın bütününe ilişkin olarak son derece önemli bir kural getirilmiştir; buna göre, “usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla, kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri” esas alınacaktır.

Bu dönemde İşsizlik Sigortası Kanunu, İş Güvencesi Kanunu, Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun, bireysel iş hukuku alanında yürürlüğe konulan temel kanunlar oldu.

Ancak, kuşku yok ki, bu dönemde en önemli gelişme yeni İş Kanununun yürürlüğe konulmasıydı. ILO normları ve AB Direktifleri çerçevesinde 2002 yılında yürürlüğe konan 4773 sayılı İş Güvencesi Kanunuyla, 1475 sayılı İş Kanununa eklenen hükümler budanarak da olsa, 4857 sayılı yeni İş Kanununa aktarıldı. İşveren sendikalarının baskılarıyla 4857 sayılı İş Kanunu, endüstri ilişkileri alanında köklü bir anlayış farklılığı getirdi; “katı” düzenlemeler yerlerini ayrıntılı olarak düzenlenen “esnek çalışma” hükümlerine bıraktı. Kanunun genel gerekçesinde de açıkça vurgulandığı gibi, 4857 sayılı İş Kanununun hazırlanması sürecinde asıl referans noktalarını AB Direktifleri ve ILO normları oluşturdu. 2002 İlerleme Raporunda, “İş Kanununu revize etmek üzere bilimsel bir komite kurulmuş” olması, uyum sürecinin bir parçası olarak belirtildi. Nihayet, 4857 sayılı İş Kanununun yürürlüğe girmesinin ardından açıklanan 2003 yılı İlerleme Programında çalışma sürelerine, kısmi çalışmalara ve belirli süreli çalışmalara ilişkin olarak 4857 sayılı İş Kanunu ile yapılan düzenlemeler, AB müktesebatının ulusal hukuka aktarılması çerçevesinde ele alındı.

Aslında, AB uyum süreci, AB Direktiflerinde sınırları belirlenen “esnek çalışma” modellerinin ulusal mevzuata aktarılmasını zorunlu kılmıyordu. Bu bütünüyle bir siyasi tercihi yansıtıyordu. Ne var ki, 4857 sayılı İş Kanunu uyum süreci içinde ortaya konuldu, AB Direktiflerine kimi aykırılıklar taşısa da asıl

özellikleriyle –iş güvencesi ve esneklik hükümleriyle- “tipik bir AB belgesi” görünümü kazandırıldı.¹⁰⁵

3.2.2. Sendikal Yasakların Sosyal Diyalog Şartları Açısından Değerlendirmesi

Son 30 yıl içinde neredeyse tüm dünyada uygulanan ve neo-liberal politikalar diye adlandırılan politikalar, sorunlara sermayenin çıkarları açısından yaklaşılar. Emeğin kutsal sayıldığı bir dünyadan, işyeri ve sermayenin kutsal sayıldığı bir dünyaya geçilmiştir. Sendikal hareket sadece sendikal alanda değil, siyasal alanda da var olan etkisini yitirmeye başladı. Sendikaların zayıflatıldığı, işçilerin yoksullaştığı, hak kayıplarının çoğaldığı bu dönem, uluslararası sermaye örgütlerinin temsilcileri tarafından dahi “sürdürülemez” bir dönem olarak adlandırılmaktadır. Dünya Bankası’nın 2002 yılında yayınladığı Dünya Gelişme Raporuna göre, küreselleşme bu şekilde giderse, önümüzdeki 50 yıl içinde nüfus artışı, çevre tahribatı, artan yoksulluk toplumsal yapıların dağılmasına neden olacak, siyasi kargaşalara yol açacaktır. 6 milyarlık dünya nüfusunun 2.8 milyarı (yaklaşık yarısı) günde iki dolardan daha az bir gelirle yaşıyor. 1.2 milyarı ise bir dolardan az bir gelir elde ediyor. 1 milyar insanın içme suyu yok. En zengin 20 ülkenin ortalama geliri, en yoksul 20 ülkenin ortalama gelirinin 37 katına ulaşmış durumdadır.¹⁰⁶ Bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, günümüzde sendikalar ve sendikal hakların gerileme döneminden söz edilebilir.

Üyelik ve sendika kurma yasağı ile ilgili değerlendirmede, sendikaların iş kolu esasına göre kurulabileceği, meslek ve işyeri esasına göre kurulamayacağının belirtilmesi yetersizdir. Örneğin, bir fabrikada çalışan mühendislerin, aralarında mühendisler sendikası kurabilmesi gerekirdi. Çünkü mühendisler bir fakülte bitirmiş, vasıflı elemanlardır. Bu vasıflı elemanları ilköğretim mezunu dahi olmayan diğer vasıfsız işçilerle aynı kategoriye dahil etmek ve aynı sendikaya üye olmaya zorlamak haksızlığa neden olacaktır.

¹⁰⁵ Can Şafak, “AB Süreci ve Sendika Hakları”, <http://www.kuyレル.com/modules/AMS/article.php?storyid=90>

¹⁰⁶ Türk Metal İş Sendikası, a.g.e., s.97.

Böylece, bir makine mühendisinin genel kurulda vasıfsız işçiyle aynı oya sahip olması, diğer işçilerin alacağı kararlara boyun eğmek zorunda kalması kaçınılmaz olacaktır. Bu tür sakıncaların önüne geçebilmek için meslek esasına göre sendika kurulabilmelidir. Türk vatandaşı olmayanların sendikanın genel kurul dışındaki zorunlu organlarına seçilememeleri ve işyeri sendika temsilcisi olamamaları yerinde bir yasaktır. Çünkü sendika ülke ekonomisini yakından ilgilendirir (Toplu iş görüşmelerine katılır, toplu iş uyuşmazlığı çıkarabilir, sendika genel kurulunda grev oylaması kararı alabilir).

On altı yaşını doldurmayan işçilerin ancak kanuni temsilcilerinin yazılı izniyle sendika üyesi olabilmeleri yine yerinde bir yasaktır. Çünkü bu yaştaki bir işçi henüz tam ehliyetle değildir, temyiz kudretini tam anlamıyla haiz değildir.

Ayrıca, işçilerin aynı iş kolunda birden çok sendikaya üye olamamaları da yerinde bir yasaktır. Şöyle ki, sendikaların amacı işçilerin ortak ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmektir. Hal böyle olunca, bir işçi bir sendika vasıtasıyla bu menfaatlerinin korunmasını talep edebilir ve sağlayabilir. Birden fazla aynı işkolundaki sendikaya üye olmak o işçinin bu amacının dışında başka bir takım amaçlar gütmesi ve menfaatlerinin korunmasından ziyade, sendikacılık yapması izlenimini doğurmaktadır.

Sendikaların 1982 Anayasasının 14. maddesindeki yasaklara aykırı hareket edememelerine ilişkin düzenleme yerindedir. Çünkü sendikaların Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerini, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Türk Devletinin ve Cumhuriyetinin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk din ve mezhep ayrımı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram veya görüşlere dayanan bir devlet düzenini kurmak amacıyla kullanabilmelerini düşünmek bile yersizdir. Hiçbir sendika, hatta kişi, kurum ve kuruluş Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerini bu amaçla kullanamaz.

İşçilerin işveren sendikasına, işçi sendikasının da işveren konfederasyonuna üye olmalarına ilişkin yasaklamada da isabet vardır. Bu yasak olmasa idi, bir işçinin işveren sendikasına, bir işçi sendikasının da işveren konfederasyonuna üye

olabilmesi, eşyanın tabiatına aykırı olacak, ortada mantıksız bir durum zuhur etmiş olacaktır.

Kanunun 39. maddesi ile getirilen “Sendika ve konfederasyonlar ticaretle uğraşamazlar” şeklindeki yasak da bizce yerindedir. Şöyle ki, iş bu kurumlar tacir ya da esnaf olmadıklarından ticaretle de uğraşamamaları doğal karşılanmalıdır. Bu kurumların amacı, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmektir. Bu amacı ise, 2821 sayılı Kanunun izin verdiği faaliyetler olan toplu iş sözleşmesi akdetmek, toplu iş uyuşmazlıklarında ilgili makama, arabulucuya, hakem kurullarına, iş mahkemelerine ve diğer yargı organlarına başvurmak, gerektiğinde grev kararı vermek ya da grevi idare etmekle elde edebilirler (2821 sayılı Sendikalar Kanunu, m.32). Yani iş barışının sağlanmasında üyeleri adına işverenle giriştikleri mücadelede üstlendikleri rolü en iyi bir biçimde yerine getirerek kuruluş amaçlarına uygun hareket etmiş olurlar.

Tüm bu gelişmeler yanında özellikle 1990’lı yıllardan itibaren ülkemizde de gelişim göstermeye başlayan sosyal diyalog konusunda da bazı gelişmeler yaşanmıştır. 1 Şubat 2006 tarihinde, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından, aktif sosyal diyalog için gerekli şartları yerine getirmek üzere, 4.250.000 Euro değerinde bir Teknik Destek Projesi başlatılmıştır. Proje, Avrupa Birliği tarafından finanse edilmekte ve Torino merkezli ILO Uluslararası Eğitim Merkezi ile Ankara merkezli DeLeeuw International Danışmanlığı Şirketi’nden oluşan konsorsiyum tarafından, faydalanıcı kurum, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ile işbirliği içerisinde yürütülmektedir.

Sosyal Diyalog Projesinin Ana Hedefleri:¹⁰⁷

1. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve sosyal ortakların, her seviyede sosyal diyaloga katılımı için kurumsal kapasitelerinin güçlendirilmesinde destek olmak,
2. Tarama sürecinin 19.uncu faslı olan ‘ Sosyal Politika ve İstihdam’ konusunda yer alan yasama alanında ki uyumu hızlandırmak,

¹⁰⁷ “Yenileşme ve Değişim İçin Türkiye’de Sosyal Diyalogun Güçlendirilmesi Projesi Hibe Programı Hakkında Genel Bilgi”

3. Tüm sosyal tarafları Avrupa Sosyal Diyalogu ve Avrupa Birliğinin istihdam, cinsiyet eşitliği, sosyal içerme ve sosyal korunma süreçleri çerçevesinde ileride kendilerine düşecek sorumlulukları yerine getirmek için hazırlamaktır.

Hedef Gruplar:

1. ÇSGB'nin üst düzey yöneticileri ve uzmanları, İşçi ve İşveren Sendikaları ve Konfederasyonları,

2. Uzlaştırmacılar, Sosyal Sigorta ve İş Müfettişleri, Sosyal Diyalog, Çalışma İlişkileri ve AB müktesebatı alanlarında çalışan Akademisyen ve Araştırmacılar.

Günümüzün dinamik ve rekabetçi iş piyasası, işletmelerin üretim ve yönetim anlayışlarını önemli ölçüde değiştirmektedir. Eskinin katı, hiyerarşik, otoriter, yoğun iş bölümüne dayalı merkezi örgütleri, yerini bilgiye ve uzmanlığa dayalı, yalın, yatay, değişim kabiliyeti yüksek ve anti-merkeziyetçi örgütler bırakmaktadır. Örgütsel yapıdaki dönüşüm, yönetim anlayışında da değişimlere neden olmaktadır. Artık işletmelerin temel hedefi, çalışanları değişen koşullara uyumlu kılmak ve onların işletmeye katkısını, verimliliğini ve etkinliğini arttırmak olmuştur. Bu hedefe ulaşabilmek için yönetim, çalışanların üretim sürecinin sadece bir parçası olmasını değil, bu sürecin belirlenmesinde ve geliştirilmesinde söz sahibi olmasını öngörmektedir. Avrupa'da yaklaşık 19. yüzyıldan beri tartışılan ve endüstriyel demokrasinin araçlarından biri olarak kabul edilen çalışanların yönetime katılması, Avrupa Birliği açısından ayrı bir önem teşkil etmektedir. Avrupa Birliği'nin sosyal boyutunun en önemli unsurlarından biri olarak yönetime katılma, artık sadece ulusal düzenlemelerle değil, Avrupa Birliği genelinde ortak düzenlemelerle, uluslararası boyutuyla karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁸ Başta işçi, işveren ve sendikalar olmak üzere endüstri ilişkileri sisteminin bütün aktörlerini etkileyen yönetime katılma, Avrupa Birliği'nde gündemdeki yerini ve önemini hiç kaybetmeyecek gibi görünmektedir.

Sosyal Diyalog konusu gerek AB, gerekse Uluslararası Çalışma Teşkilatına (ILO) olan taahhütlerimiz bakımından titizlikle ele alınmaktadır. Konu sadece uyum ve uygulamanın kontrolünden ibaret tutulmayıp bunun yanı sıra özellikle sosyal

¹⁰⁸ Deniz Kağnıcıoğlu, "Avrupa Sosyal Modelini Oluşturma Sürecinde Bir Endüstriyel Demokrasi Aracı Olan Yönetime Katılmanın Rolü", Anadolu Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü.

tarafların kapasitelerinin arttırılması gerekliliğine de önem atfedilmektedir. Esasen, KOB’da “...sosyal diyalog ortamı için gerekli unsurların sağlanması ...” şeklinde genel olarak ve 2002 yılı İlerleme Raporu ve Strateji Belgesinde “sosyal tarafların idari kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar” olarak açık şekilde ifade edilen bu gereksinimi karşılamak üzere, 2002 yılından itibaren Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı AB Koordinasyon Dairesi Başkanlığınca, Haziran-Eylül ayları hariç düzenli bir şekilde işçi ve işveren kesimi temsilcileri ile “sosyal diyalog” toplantıları yapılmaktadır.

3.3. Küreselleşme Sürecinde Kazanan ve Kaybedenler Bağlamında Sosyal Diyalog

20. yüzyılın son çeyreğinde etkisini farklı alanlarda gördüğümüz küreselleşme olgusu, endüstri ilişkileri sisteminde de köklü değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bilgiye dayalı ekonomi içerisinde rekabet, güçlü sosyal koruma, eğitim ve deneyim yatırımları, endüstri ilişkilerinde dönüşüm yaşanan konular arasındadır. Gerçekte, imalat endüstrilerinde yoğunlaşan bir istihdama, istikrarlı ve güvenli bir kamu sektörüne ve güçlü bir sendika hareketine dayanan 20. yüzyılın geleneksel endüstri ilişkileri, 1960'larda ve 70'lerdeki konumunu kaybetmeye başlamıştır. Bu durum, 1980'lerin ortalarında başlayıp, 1990'ların sonunda işsizliğin had safhaya ulaşmasıyla, birçok ülkede sosyal koruma sistemlerinin ve sendikalaşmanın zayıflamasına, sendikal hareketlerle işverenler arasındaki güç dengesinin değişmesine neden olmuştur.¹⁰⁹

Belki bazen biraz abartılmakla birlikte, küreselleşme olgusunun ülkeleri kendi iradeleri dışında hızlı bir benzeşim sürecine soktuğu doğrudur. AB gibi bölgesel entegrasyonlara girme halinde ise ülke kendi iradesi ile ulusal egemenlik güçlerinin bazılarından vazgeçmek durumunda kalmaktadır. Bu ikinci durumda birey, grup ve ulus çıkarları arasında doğacak tezatlar daha da hızlı ve çarpıcı olabilir. AB üyeliği

¹⁰⁹ Harika Şen, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Emek Arz ve Talebindeki Değişimin İşgücü ve İstihdam Üzerindeki Etkisi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.220.

yolundaki Türkiye ise, 21. yüzyılda bu tezatların olumsuz etkilerini hafifletecek denge ve uzlaşmalar için gerekli planlamaları yapmak zorundadır.¹¹⁰

Yeni Dünya Düzeni çerçevesinde değişimin derinden etkilediği alanlardan biri de devletlerin konumuyla ilgilidir. Çok yakın bir döneme kadar çoğu kitabın en iyi yönetim şekli olarak savunduğu “sosyal devlet” anlayışı eleştirilerle yüz yüze kalmıştır. Bu durumun başlıca nedeni, merkez ekonomilerden tüm dünyaya dayatılan küreselleşme politikalarının tek tip, dışa açık serbest piyasa ekonomisi uygulamasını gündeme getirmesidir.

Endüstri ilişkileri sisteminde barış ve istikrarın sürekliliğinin sağlanmasında, bu sistemin aktörleri olan işçi-işveren temsilcileri arasında karşılıklı diyalog ve işbirliğine dayalı uyum büyük bir önem taşımaktadır. Küreselleşme sürecinin her alanda yarattığı köklü değişim ve yoğun uluslararası rekabet koşullarında bu durum giderek çok daha önemli hale gelmiştir. Ekonomik ve siyasal sistemin bir alt sistemi olarak tanımlanan endüstri ilişkileri sistemi de bu değişimden büyük ölçüde etkilenmektedir. Bu nedenle; tüm ülkelerin endüstri ilişkileri sisteminde işçi-işveren temsilcileri arasında karşılıklı diyalog, işbirliği ve uyuma her zamankinden daha fazla gereksinim duyulmaktadır.¹¹¹

Böylelikle gelişmiş ya da gelişmekte olan ekonomilerde devletin konumu ve işlevlerinde farklı görünüm ve sonuçlar ortaya çıkmıştır. Küreselleşme koşullarında finans piyasalarının aşırı düzeyde ilerlemesi, bu ilerlemenin tüm ekonomileri etkisi altına alması, gelişmekte olan ülke ekonomilerini zor durumda bırakmıştır. İş piyasasında meydana gelen bu değişimlerle birlikte, diğer bir değişim de işçiler arasındaki sınıf bilincinin kaybolmaya başlamasıdır. İşçiler bireysel olarak pazarlık eder hale gelmiş, buna paralel olarak sendikalar parçalanmaya başlamış, toplu pazarlık adem-i merkezileşmiştir. Böylesine bir ortamda vasıfsız işçiler toplu pazarlık, dolayısıyla yüksek ücret şansını, hatta istihdam olanaklarını kaybederlerken; vasıflı işçiler, bireysel pazarlık esnekliği sayesinde işgücü piyasalarını esnekletmişlerdir.

¹¹⁰ Toker Dereli, “XXI. Yüzyılda Özgürlükler Üzerine”, Prof. Dr Nusret Ekin’e Armağan, TÜHİŞ, Ankara, 2000, s.48.

¹¹¹ “İşyeri Kurullarının Yetki, Sorumlulukları ve Etkinleştirilmesi”, http://www.yerelsen.org.tr/_resimler_/haberler/MehmetKocak.doc

Dolayısıyla endüstri ilişkileri, makro alandan mikro alana doğru kayma eğilimi göstermiştir. Değişimlerin yarattığı diğer bir sonuç da, iş piyasasındaki sektörel yapının farklılaşmasıdır. Tarım sektörünün önemini yitirdiği sanayi devriminin ardından yaşanan bilgi devrimi, hizmetler sektörünü ön plana çıkarmıştır. Sanayi devrimini tam olarak tamamlayamayan ülkemizde bilgi devrimine geçiş, gerekli alt yapı sağlanamadan gerçekleşmiş, bu durum hizmetler sektörüne direkt geçişleri beraberinde getirmiştir. Yaşanan gelişmeler, tarım sektöründe işgücünün nispeten düşmesine, tarımdan kopan işgücünün köyden kente göç etmesine neden olmuştur. 1980 yılına kadar çok dağınık bir görünüm arzeden sendikacılık hareketinin derlenip toparlanmasını sağlamıştır.¹¹²

Gerçekten, 1980 yılında 14 federasyon, 366 işkolu, 147 bölge, 155 yerel 65 işyeri olmak üzere 743 sendika içinde örgütlenen işçi kesimi, 1984 yılından itibaren yeni yasalar doğrultusundaki örgütlenmesinde, sendika sayısının önce 138'e, sonra da 1990 yılında 81'e düşmesini sebebiyet vermiştir. Özellikle 1987 yılından sonra artış gösteren yeni grevlerle gündeme gelen sosyal diyalog ihtiyacı, işçilerin en büyük temsilcisi TÜRK-İŞ tarafından sık sık dile getirilmiş; ancak, genellikle Anayasa ve çalışma yaşamına ilişkin yasalardan kaynaklanan ve sendikal faaliyete ilişkin kısıtlayıcı hükümlerin değiştirilme talebini içeren bu önerilere hükümetler ilgi göstermemişlerdir.

Bununla birlikte, 1990'lı yılların başlarından itibaren dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın "toplumsal uzlaşma" çağrısı ile sosyal diyalog ihtiyacı tekrar gündeme gelmiştir. Gelişmiş ülkelerde çokça kullanılan ve uygulamada AB ile Gümrük Birliği sürecinin resmen başlaması, sosyal taraflar ile çeşitli toplum kesimleri tarafından zaman zaman dile getirilen sosyal diyalogun kurumsallaştırılması talebinin yürürlüğe konulmasında büyük hız kazandırmıştır. Büyük yararlar sağlayan bir sistem olduğu vurgulanan "toplumsal uzlaşma" ile "ekonomik alanda karşılaşılan sorunların üstesinden gelinmesinin amaçlandığı; hükümetten ve bütçeden talebi bulunan kesimlerin bir bütün olarak sadece işverenler ve işçiler değil, harcamaların dengelenmesi, bütçe ve Merkez Bankası politikalarının birliğiyle herkesin beraber hareket etmesini sağlayacak önlemlerin alınmasının"

¹¹² Şen, a.g.e., s.221.

düşünüldüğü resmi açıklamalarla ifade edilmiştir. Somut olarak herhangi bir adımın atılmadığı 90'lı yılların ilk yarısında hükümetlerin en önemli girişimi, ILO'nun 144 sayılı Uluslararası Çalışma Standartlarının Uygulanmasının Geliştirilmesi Hakkında Üçlü Danışma Sözleşmesini 08.01.1993 tarihinde onaylaması olmuştur.¹¹³

Küreselleşmenin yarattığı ortam, ekonomik olgu ve sorunlar, değişik konumdaki toplumları ve ulusları derinden etkilemektedir.¹¹⁴ Küreselleşmenin, Türkiye ekonomisini 1980 yılından başlayarak etkilediği bilinmektedir. Küreselleşme, ulusal ekonominin dünya piyasalarıyla entegre olması şeklinde tanımlanabilir, beraberinde emek piyasalarının esnekleştirilmesini de getirmektedir. Küreselleşmede, tek başarı unsuru, sermayenin karlılığıdır. 1980- 1990'lı yıllarda, Türkiye ekonomisi dış pazarlara açılmakta, 24 Ocak kararları bu dönüşümün ilk evresi sayılmaktadır.

Küreselleşme ile sermaye egemenliği artmış, sanayi istihdamı, gelişmiş ülkelerde de düşmüştür. Ülkemizde tarımdan hizmetlere doğru bir geçiş söz konusudur. Tarım istihdamı görece azalsa da istihdam içindeki ağırlığı yadsınamaz niteliktedir. Ayrıca son yıllarda ücretlilerin istihdam içindeki payı artmakta, ancak ücretlilerin önemli bölümü küçük ölçekli işyerlerinde istihdam edilmektedir.¹¹⁵

Bu da örgütlenmenin önünde engel oluşturmaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren tüm dünyada sendikal hareket krize girmiştir. Krizin nedenleri arasında, küreselleşmeyle birlikte yaşanan işgücünün sektörel ve nitelik itibarıyla değişimi, teknolojinin gelişme ve yayılma hızının artışı, kayıtdışı istihdam, işsizlik, esnek üretim sistemlerinin uygulanması, part-time, evde çalışma, geçici gibi esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşması yer almaktadır. İstihdamın yapısındaki değişim sendikaları olumsuz etkilemektedir.

İstihdamın sektörel dağılımına bakarsak, 1980 yılından günümüze hizmetler sektörü oranlarının sürekli arttığı görülmektedir. 1980 yılında %32 iken, 2000 yılında %40,1'e yükselmiştir. Tarım istihdamı azalmış, 1980 yılında %55,8, 2000 yılında %36,1'e gerilemiştir. Sanayi sektöründe ise çok yavaş bir artış gözlenmiştir. 1980'de

¹¹³ Hakan Tartan, **Küreselleşme Süreci İçinde Uluslar arası Sosyal Diyalog Uygulamaları ve Türkiye**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006, s.289.

¹¹⁴ Kamil Necdet, **Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Ücretlerin Gelişimi**, Ankara, 2007, s. 1.

¹¹⁵ <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>

%12,2, 2000’de %17,7’dir. 2005 yılında ise istihdamın sektörel dağılımı tarım, sanayi, inşaat, hizmetler için sırasıyla, %29.5, %19.4, %5.3, %45.8’dir. Hizmetler sektörünün istihdamdaki ağırlığı, yeni bir işçi kitlesi yaratmıştır.

2000’li yıllarda grev sayıları belirgin şekilde düşmüştür. DİSK’e bağlı Otel Lokanta ve Eğlence Yerleri İşçileri Sendikası’nın (OLEYIS), 8 Haziran itibariyle Hilton İzmir’de başlattığı grev uygulaması 22 Ağustos 2005 tarihinde sona ermiştir. İşveren, örgütlülüğü bitirme amacına ulaşmak için, kapsam dışı olan yöneticileri, güvenlik görevlilerini, stajyerleri ve greve katılmayan az sayıdaki işçi ile birlikte bunların aile fertlerinin otelde konaklamalarını sağlamış, hizmet üretiminde çalıştırılmaları yoluna gitmiştir.

Son yıllardaki 1 Mayıslar, tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de neo-liberal küreselleşme karşıtı hareketlerle örtüşen bir niteliğe bürünmüş, 2003 yılı 1 Mayıs kutlamalarında, Amerika’nın Irak’a saldırısına karşı uyanan tepkiler önemli bir yer tutmuştur.

DİSK, KESK ve Türk-İş üyesi işçi ve sendikacılar, çeşitli sivil toplum örgütü ve parti temsilcilerinin katılımı ile 1 Mayıs 2006 Kadıköy’de kutlanmıştır. 80 öncesi dönemde 600 bin kişinin kutladığı 1 Mayıs’ı, 2006 yılında 50 bin işçi ve emekçi kutlamıştır.¹¹⁶

Tüm dünyada ve Türkiye’de sendikaların etkinliklerinin azalışına paralel olarak 1990’lı yıllardan günümüze İşçi sendikalarının etkinliği de azalmıştır. İşçi sendikalarının politikaları 1980 öncesi dönemden büyük farklılık göstermemektedir. Ancak toplumsal, ekonomik, siyasi konjonktürün etkisi ile sendikaların politikalarını uygulayamadığını söyleyebiliriz. Değişen işçi profiline sendikaların toplumsal anlamda kabul görmemesinde etkili olduğu söylenebilir.

Bu noktada eleştirilerin bir kısmı çağdaş sendikacılık adı altında, sermayeyle uzlaşan bir sendikacılık yapıldığı yönündedir. Sarı’ya göre, sendikacılık zaten uzlaşmadan bağımsız düşünülemez. Bakıldığı zaman toplu sözleşme süreci de bir uzlaşma sürecidir. Bu noktada ancak sistemin yeniden üretimine katkı yapmak ve sınıfa ihanete varan bir tutum sergilemek eleştirilmelidir.

¹¹⁶ Alpaslan Işıklı, “Dünya’da ve Türkiye’de 1 Mayıslar”,
http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/html/eng/ceko/isikli_MAY.htm

Koç'a göre çağdaş sendikacılık gibi sınıf ve kitle sendikacılığı da gerçekçi kavramlar değildir. Çağdaş sendikacılık kavramı, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra, Avrupa sendikalarının kendi emperyalist burjuvalarıyla yakınlaşmak için geliştirdikleri bir tezdır. Bu kavramların hiçbirisi Koç'a göre Türkiye'de uygulanamaz. Çünkü Türkiye'deki işçi sınıfıyla Batı'daki işçi sınıfı birbirinden farklıdır. Batı'daki işçi sınıfı sömürden pay aldığı için sermayeyle uzlaşabilir. Ama Türkiye'de işçi sınıfıyla uzlaşmak isteyen bir sermayeden söz edilemez. Sonuç olarak her ülkede şartlar farklıdır.

Sendikalar son tahlilde uzlaşabilmek için mücadele etmektedirler. Ancak uzlaşma ile uzlaşmacılık arasında fark vardır. Uzlaşmacılık güdümlü sendikacılığı ifade etmektedir. Sınıf çıkarlarından çok diğer kesimlerin çıkarlarına yönelik hareket etmek anlamına gelmektedir. İşçi Sendikalarının çıktığı böyle bir uzlaşmacılıktır. Çağdaş sendikacılık anlayışını da günün gerçeklerinin bilincinde, zamandan ve mekândan bağımsız olmayan bir sendikacılık anlamında kullanmaktadır.

10.06.2003 tarihinde yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanununun 114. maddesiyle de "Üçlü Danışma Kurulu" ulusal hukukumuzda katılmıştır. Ülkemizde mevcut endüstri ilişkilerinde üçlü diyalog daha da genişletilerek, üniversitelerdeki bilim adamlarının da görüşlerine başvurulmaktadır. Ülkemizdeki kalkınma planlarının ve programlarının hazırlanışı ekonomik ve sosyal politikalarla toplum içindeki gelir dengesinin sağlıklı ekonomik kalkınmayı hızlandıracak ve refahı artırıp yaygınlaştıracak biçimde korunması sürekli olarak bir üçlü uzlaşma ortamında ele alınmaktadır

Çalışma hayatını yakından etkileyen ekonomik, sosyal ve siyasal koşullar, Türkiye Cumhuriyeti'nin iş hukuku alanındaki yetmiş yıla yaklaşan birikimi, uygulamada karşılaşılan sorunlar, esnekleşme gereksinimi, Avrupa Birliği ve Uluslararası Çalışma Örgütü normlarına uyum sağlama zorunluluğu mevcut İş Yasası'nda bazı değişiklikler yapılması yerine yeni İş Yasası'nın hazırlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk anlayışıyla, işçi, işveren ve hükümet temsilcilerinden oluşan Bilim Komisyonu gerekli çalışmaları yapmış ve 4857 sayılı İş Yasası Türk çalışma hayatında yerini almıştır.¹¹⁷

¹¹⁷ Necdet, a.g.e., s.75-77.

Türkiye, en önemlileri 1994 ve 2001 yıllarında olmak üzere, 1980 sonrası dönemde ekonomik krizler yaşamaya devam etmiştir. Krizlerin sonuçları, çoğunlukla çalışanlar aleyhine gelişmiş, yüklerin adil dağılımı yapılmamıştır. Bunda en önemli sebep, her krizden sonra alınan yapısal uyum kararlarının sosyal tarafların onayı olmaksızın alınmış olması, sosyal diyalog mekanizmalarının işletilmemesidir. Bu durum ise, kararların uygulamaya koyulması sürecinde toplumsal destekten yoksun kalmasına neden olmaktadır.

Türkiye’de, 2000’li yılların başına kadar sosyal diyalog açısından uygun bir zemin olduğundan bahsetmek mümkün değildir. Sosyal tarafların güçsüz olması, birbirlerine ve sosyal diyalogun sonuçlarına güvenmemeleri, devletin sosyal taraflardan özerk bir konumda ve buyurgan bir nitelikte bulunması, yasal mevzuatın kısıtlayıcı hükümler içermesi ve en başta sosyal uzlaşma kültürünün gelişmemesi sosyal diyalog mekanizmasına olan güveni sarsmaktadır. Sosyal diyalogun, toplumsal barış açısından önemli bir rol oynayabileceği ancak 1994 krizinin ardından yaşanan yoğun grev dalgaları neticesinde fark edilmiştir. Bu konuda ilk önemli adım Ekonomik ve Sosyal Konsey’in kuruluşu olmuştur.

Konsey’in kuruluşu, iki bakımdan Türkiye’nin sosyal alandaki geleneksel reflekslerini göstermesi açısından ilginçtir. Birincisi dış faktörün rolü, ikincisi ise devletin güçlü konumudur. Konsey’in kuruluşunda Avrupa Birliği ile gümrük birliği kararı alınması ve UÇÖ’nün 144 Sayılı Sözleşmesi’ni onaylamasının da önemli payı bulunmaktadır. İkinci olarak, Konsey’in yapısı incelendiğinde hükümet temsilcilerinin ağır bastığı görülmekte, her hükümet değişikliği neticesinde Konsey’in kuruluşu yeniden düzenlenmektedir.

2001 krizinin ardından Türkiye, sosyal devlette dönüşüm anlamına gelen önemli yasal düzenlemeler yapmıştır. Bunların başında iş kanunun çıkartılması gelmektedir. İş kanunu, esneklik kavramını ilk defa yasal mevzuata sokması bakımından önem taşımaktadır. İş kanununun çıkartılması süreci, başarılı bir sosyal diyaloga örnek gösterilmektedir. Kanun, sosyal taraflarında hazır bulunduğu bir komisyon tarafından hazırlanmıştır.

Önemli bir reform girişimi de sosyal güvenlik sisteminde olmuş, iki farklı yasayla parçalı yapı tek çatı altında birleştirilerek sistemin mali açıdan sürdürülebilirliğinin sağlanması ve adil bir sosyal güvenlik sisteminin oluşturulması

hedeflenmiştir. Yasaların çıkartılması sürecinde hükümet sosyal tarafları da sürece dahil etmek istemiş, buna karşılık sendikaların, özellikle emeklilik yaşının yükseltilmesi ve prim ödeme gün sayıları konusundaki itirazları hükümet tarafından dikkate alınmamış, başarılı bir sosyal diyalog süreci yaşanmamıştır. Bu bağlamda, devlete ilişkin olan paternalizm, bu noktada belirginleşmiş, toplumun büyük bir kesimini ilgilendiren bir konuda devlet tek başına karar alma yoluna gitmiştir.¹¹⁸

İşçiler bu gün sendikaların başarısızlığını, işveren baskısından çok sendikacıların yetersizliğine, yasaların anti-demokratik olmasına ve işçilerin ilgisizliğine bağlamaktadırlar. Bu sonuç, işçiler arasında, sendika-işçi ilişkisindeki sorunların aşılması durumunda, işveren baskısının üstesinden gelinerek başarılı olunabileceğine yönelik bir kanının olduğunu düşündürmektedir. İşverenin sendikaya karşı düşmanca tutumu ve bunun işçiler arasında yarattığı korku önemli olmakla birlikte, sendikaların işveren tehdidini neden göğüsleyemedikleri veya işçilerin korkusunu giderip onları sendikalara çekemedikleri konusunda daha fazla düşünmeleri gerekmektedir. Muhtemelen sendikal hareket konusunda daha fazla deneyim ve bilgiye sahip olan sendikalı işçiler, sendikal faaliyetlerin gelişmesi ve başarılı olabilmesi için sendikaların, üyeler arasındaki birlik ve beraberlik ruhunu geliştirmeleri, örgütlenmeye önem verip örgütlü işçi sayısını artırmaları ve üyelerin sendikal faaliyetlere daha fazla katılmasını sağlamaları gerektiğini düşünmektedirler. İşçilerin önemli bir kısmı da diğer sendikalarla işbirliğinin bu anlamda önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Türkiye’deki sendikaların uzun vadedeki en önemli amacının, sendikal hareketin birliğini kurmak ve güçlenmesini sağlamak olması gerektiğini düşünen işçilerin, dayanışmaya önemli ölçüde önem attıkları görülmektedir.¹¹⁹

¹¹⁸ Ergier, a.g.e., s.109-110.

¹¹⁹ Betül Urhan, “Türkiye’de Sendikal Örgütlenmede Yaşanan Güven ve Dayanışma Sorunları”, <http://www.calismatoplum.org/sayi4/makale2.doc>

SONUÇ

İşgörenlerin ortak çıkarları çerçevesinde sosyo-ekonomik durumlarını iyileştirmeyi hedefleyen, var olanları koruyan ve geliştiren bir kurum olarak, sendikalar, ülkelerin içinde bulunduğu iç ve dış ortamla yakından ilgilidir. Sendikalar toplum yaşamında önemli bir yer edinmiştir. Günümüzde sendikalar çok yönlü bir kıskaç ve gerileme içindedirler. Hızla değişen dünyada sendikalar, iktisadi ve siyasi koşullar altında dahi, toplumda gerekli ve geçerli örgütler olduklarını basta üyelerine anlatmak zorundadırlar. Bunu yapmak güç değildir; çünkü, gerçekten günümüzde sendikalar işyerinde, endüstride, ulusal seviyede hala geçerli ve fonksiyonları olan vazgeçilmez örgütlerdir.

Sendikalar sanayi devrimi ve sonrası, çalışma ilişkilerinde bir ihtiyacı istinaden, bir baskı grubu olarak ortaya çıkmış olduğundan, bir ihtiyaç olarak işlevlerini sürdürmeye devam edeceklerdir. Elbette ki yarının dünyasında çalışma hayatı farklı olacaktır. Ancak yarının dünyasında üretim, işgücü, kalite, verimlilik, rekabet, emek ve farklı toplumsal sınıflar arasındaki çıkar farklılıkları sürekli var olacağı için, sendikalar da var olacaktır. Yoğun dönüşüm ve değişimin yaşandığı dönemlerde sosyo-ekonomik-kültürel yapıda ortaya çıkan gelişmeler toplumun bütününe etkilemektedir. Ülkemizde sendikal hareket, sosyo-ekonomik-kültürel bir olgu olarak kabul edildiğinden, ülkemizdeki dönüşümden de doğrudan etkilenmektedir.

İşçi sendikalarının amacı, felsefi anlayışı, örgütlenme yapısı, üye yoğunluğu, iktidar ve siyasi partilerle olan ilişkileri her ülkenin sosyo-ekonomik siyasi koşullarına ve yasal çerçevesine bağlı olarak değişiklik göstermiş olmasına rağmen, siyasi iktidarı etkileme yöntemleri açısından baskı grupları içerisinde her zaman önemli bir yere sahip olmuşlardır.

Tüm ülkelerde işçi ve işveren kesimlerinin temel ve ortak görevi, çalışma barışının sağlanması ve korunmasıdır. Bu da gerek işçi, gerek işveren kesimlerinin belli davranış kalıplarını benimsemeleriyle yerine getirilebilir. Bir ülkenin ekonomik başarısında çalışma ilişkilerinde istikrar ve uzlaşma ortamının büyük önemi vardır. Bu ilişkilerdeki uyum, kalkınmada diğer unsurlara göre çok daha hızlı itici bir güç

sağlarken, uyuşmazlıkların artması toplumun ekonomik ve sosyal performansını ve ilerleyişini sınırlayan en önemli unsuru oluşturmaktadır.

Bu nedenle, devlet ile sosyal tarafların bir görüşme masası etrafında toplanarak, konulara yapıcı, ulusal çıkarlara uygun düşen, karşılıklı fedakârlık içeren yaklaşımları benimsemeleri gereklidir. Sosyal diyalog süreci olarak adlandırılan bu modelde, sosyal taraflara olduğu kadar devlete de önemli görevler düşmektedir.

Modern demokrasilerin en belirgin özelliği farklı çıkar kesimlerinin, demokratik gönüllü kuruluşlar şeklinde organize olmaları ve görüşlerini bu kanallardan devamlı bir şekilde merkezi otoritelere iletme olanaklarına sahip bulunmalarıdır. Hukuki açıdan, bu kuruluşlar anayasaların sağladığı dernek kurma veya örgütlenme özgürlüğüne istinaden bağımsız bir statü içinde kurulmakta ve daha sonra aynı konuda faaliyet gösteren diğer kuruluşlarla birleşerek konfederasyonlar oluşturmaktadırlar.

Bu kuruluşlar, çalışma hayatıyla devamlı ilişkileri olan üyelerin görüşlerini, dolayısıyla kuruluşların durumlarını yansıtmaları açısından demokratik sürecin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedirler. Ekonomik ve sosyal konularda diyalog, tarafların görüş açılarının dinlenip anlaşılmasını sağladığından, gerginliği ve grupların egoizmini azaltan önemli bir araç olmaktadır. Otoriteler, gelecekle ilgili gelişmeleride, sık sık birbirlerine anlatmak suretiyle kesimlerin gelecek için güvenle çalışmalarını sağlamaktadırlar.

Diyalog sırasında tarafların birbirini dinlemesi, şeffaflık içerisinde görüş alışverişinde bulunması, konuşmalarda birbirlerine, tenkit içersinde değil, anlayış ve hoşgörü içerisinde olmaları zorunludur. Ayrıca, taraflar ortak çıkarlar çerçevesinde buluşabildikleri veya aynı gemide hissedebildikleri ölçüde, sonuca daha kolay varabilecekleri şüphesizdir.

Çalışma kapsamında, küresel ekonomi içinde sıkça tartışılan ancak gücünü kaybettiği bilinen bir konu, yani işçi sendikaları değerlendirilmiştir. İşçi sendikalarının haklarına ilişkin, özellikle 1980 sonrası dönemde neo-liberal politikalara adeta bir çözüm olarak geliştirildiği düşünülen sosyal diyalog kavramı çalışmanın ana eksenidir.

Sosyal diyalog, sendikalar, devlet ve diğer toplumsal tarafların aynı masada buluşarak belli bir uzlaşma arayışı çabasıdır. Özellikle Avrupa Birliği sosyal

politikaları bağlamında gelişen ve uygulanan sosyal diyalog olgusu Türkiye’de de 1980 sonrası dönemde bazı girişimlerle geliştirilmeye çalışılsa da özellikle 2000’li yıllardan itibaren, etkin olmasa da, kendisine uygulama alanı bulabilmiştir.

Sosyal diyalog süreçlerinin, işçi sendikalarının hak arayışları için çözüm olabilir mi şeklindeki bir soruya hemen her ülke için verilecek cevap ayrı olabilir. Ancak küresel ekonomi süreci içinde, işçi, işveren ve devlet kurumlarının aynı masada buluşarak sorunlarını tartışması tarafların birbirini anlaması ya da çözüm yolu konusunda uzlaşmaları önemini korumakla birlikte, sosyal hakların gerilediği, ulus devletlerin görece güç kaybı (özellikle sosyal devlet ilkesinin uygulanması konusunda Çok Uluslu Şirketlerin baskısı) düşünüldüğünde, sosyal diyalog süreçlerinin başarı kazanma en azından isteneni verme olasılığı düşük görünmektedir.

Günümüzde hakim olan küreselleşme, yeni dünya düzeni ve onun ideolojisi olan neo-liberalizm eğilimi, sendikacılık anlayışıyla çelişmekte; sendikalar polisiye tedbirler, yasalar ve en önemlisi işsizlik üreten yeni ekonomik modeller ile baskı altına alınarak yıpratılmaya veya ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

19. yüzyıl kapitalizmi emeği değerli olan işçi sınıfını ortaya çıkarmışken, günümüzde neo-liberalizm işsizliği doğurmaktadır. Bu da sendikacılığın tabanını, yani örgütlü iş gücünü, zayıflatmaktadır. Sadece Türkiye açısından değil dünya çapında, işçiler ya sendikalaşma ya işten atılma ya da sendikalaşmaktan vazgeçerek, düşük ücret ve düşük çalışma koşullarını kabul etme seçenekleri ile yüzyüze gelmekte; iş arayan kitleleri göz önünde tuttuğunda da sendikalaşmamayı tercih etmek zorunda kalmaktadır.

Çalışma ilişkileri, feodal düzenden günümüzde küreselleşmeye kadar yüzyıllardır süre gelen, köle-efendi işçi-patron ilişkileri içinde, birinin diğeri üzerindeki hakimiyeti üzerine kurulmuş, iki taraf arasındaki mücadelelere göre şekillenmiştir. Bu ilişkide, sermayeye sahip olanların üstünlüğü, emekçilerin bir devrimle yönetime hakim olduğu görüldükten sonra değişime uğramak zorunda kalmış ve yeni bir yaklaşım olarak sosyal devlet anlayışı benimsemiştir. İşte bu dönemden sonra yaygınlaşan, sosyal adalet ve barışın temel şartı olarak görülen sendikacılık; özelleştirmeler, esnek iş sözleşmeleri, kolektif çalışmaları azaltan yada sınırlayan birtakım çalışma biçimleri, karı arttırmak için çabalayan sermaye

sahiplerinin çalışanın sosyal haklarını birer maliyet unsuru olarak görmesi, yasal çerçevenin yine sermaye sahipleri tarafından biçimlendirilmesi gibi bir çok neden küresel ölçekte adaletsizlikleri arttırmıştır.

Ülkemizde de, Cumhuriyet Dönemi’nde yasal ve meşru bir işçi sınıfı ve sendikacılıktan bahsedilemeyecek olsa da, 1961 Anayasa’sının zgrlk yaklaşımından sonra, 1982 Anayasa’sındaki yasakçı zihniyet, tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de küreselleşmenin sendikalar üzerine olumsuz etkisi olarak değerlendirilmiştir.

Bu noktada, sosyal diyalog süreci için, uzlaşı kültürünün, sendika ve sivil toplum geleneğinin gelişmiş olması, en azından sürecin etkili sonuçlarla ilerlemesi için önemli olduğu düşünüldüğünde, ülkemizin yeterli bir demokrasi ve uzlaşı kültürüne sahip olmadığı bilinen bir gerçektir. Sosyal diyalog kavramının gelişimi ya da isteneni verebilmesi için ülke içi demokrasi olgusunun da gelişmesi gerekmektedir. Ülkemiz gibi, gelişmekte olan ülkeler için, “sosyal diyalog”, sosyal ve ekonomik açıdan lükse girmekle birlikte, etkin uygulanma alanı bulamamaktadır. Bunun yanı sıra, sendikaların yeniden g kazanması, uluslar bazında değil, küreselleşme çağında, küresel ölçekte aşağıdan yukarıya dinamik ve organize bir yapıyla mücadele verilmesiyle mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

“İşyeri Kurullarının Yetki, Sorumlulukları ve Etkinleştirilmesi”,
http://www.yerelsen.org.tr/_resimler_/haberler/MehmetKocak.doc (erişim tarihi: 10.04.2010)

“Yenileşme ve Değişim İçin Türkiye’de Sosyal Diyalogun Güçlendirilmesi Projesi Hibe Programı Hakkında Genel Bilgi”
<http://ab.calisma.gov.tr/web/Default.aspx?alias=ab.calisma.gov.tr/web/sd> (erişim tarihi: 10.04.2010)

2821 sayılı Sendikalar Kanunu, m.20/f.1.

2821 sayılı Sendikalar Kanunu, m.37/f.1.

2821 sayılı Sendikalar Kanunu, m.39/f.2-3.

Akad, Mehmet: **“Teori ve Uygulamada Sosyal Güvenlik Hakkı”**, İstanbul, 1992

Akkaya, Yüksel: **“Kapitalizmin Hapishanelerinde Ödünç Hayatlar: Sınıf Mücadeleleri, Avrupa Birliği, Küreselleşme”**, Eksen Yayınları, İstanbul, 2008.

Akyıldız, Bircan: **“Küreselleşmenin Olumsuz Etkisi Sendikal Hareketi Krize Sokmuştur”**, **Sendikal Kriz Yaklaşımları**, (der) Fikret Sazak, Epos Yayınları, 2008

Al, Hamza: **“Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı”**, <http://www.liberal-dt.org.tr/index.php?lang=tr&message=article&art=135> (erişim tarihi: 10.04.2010)

Altınışık, Resul: **“Küreselleşmenin Sendikal Özgürlüklere Türkiye ve Dünya Açısından Yansımaları”**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007

Altuntuğ, Gül: **“Avrupa Birliği’nde Sosyal Diyalog ve Türkiye”**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:3,Sayı:1,ss.64–73.

Andersen, Esping: **“Altın Çağ Sonrası? Küresel Bir Ekonomide Refah Devleti İkilemleri”**, Ayşe Buğra-Çağlar Keyder (der), **Sosyal Politika Yazıları** içinde (53–100), İstanbul: İletişim Yayınları, 2006

Ar, Kamil Necdet: **“Küreselleşme Sürecinde Ücretlerin Gelişimi”**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2007.

Arslan, Hakan: **“Küreselleşmenin Emek Üzerindeki İdeolojik Etkileri ve Seçenek Sorunu”**, E.Ahmet Tonak (der), Ankara: İmge Kitabevi, 2000.

Arslan, Hakan: **“Politik Ekonomi Temelli Bir İşçi Hareketine Doğru”**, Toplum ve Bilim, Sayı: 77, Yıl: 1998.

Badie, Bernard: **“Realism under Praise, or a Requiem? The Praradigmatic Debate in International Relations”**, International Political Science Review, Vo:22, No:3, 2001

Bakırtaş, Tahsin: **“Küresel Gelişmenin Emek Kesimine Etkileri ve Türkiye Emek Kesiminin Bu Süreçteki Konumu”**, 1. Ulusal Çalışma İlişkileri Kongresi, Bildiriler Kitabı, Sakarya Yay., Sakarya, 2008.

Barbaros, Funda: **“Küreselleşme Sürecinde Devletin Rolü: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”**, Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Sunuşları, DPT, İzmir, 2004.

Bauman, Zygmunt: **“Küreselleşme”**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1999

Belek, İlker: **“Postkapitalist Paradigmalar”**, Sorun Yayınları, İstanbul, Ocak 1999.

Berksoy, Taner: **“Türkiye Ekonomisinde Değişim ve Kriz 24 Ocak 1980’den 5 Nisan 1994’e”**, Petrol-İş Yıllığı (1993-1994), Yayın No:36, İstanbul:1995

Bilgin, M: Hüseyin: **“Endüstri İlişkilerinde Dönüşüm ve Yeni Eğilimler”**, Kadir Has Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Kamu- İş, Cilt:6, Sayı:2, 2001.

Birleşik Metal İş Sendikası, **“Avrupa-Türkiye Sosyal Diyalog Sendikal Çözümler”**, Birleşik Metal-İş Yay, İstanbul, 2003

Birleşik Metal İş Sendikası, **“Küreselleşme Sürecinde Devletler, Şirketler ve Emekçilerin Konumu”**, DİSK, İstanbul, 2002

Birleşik Metal İş Sendikası, **“Temel Sendikal Dersler”**, Birleşik Metal İş Yay, Ankara, 2002

Boer, Rob de ; Benedictus, Hester; Meer, Marc van der: **“Broadening without Intensification: The Added Value of the European Social and Sectoral Dialogue”**, European Journal of Endustrial Relations, Cilt: 11, Sayı: 1, 2005, ss. 51–70, <http://ejd.sagepub.com/cgi/reprint/11/1/51>, (Erişim Tarihi: 11.12.2009).

Boratav, Korkut: **“Emperyalizm mi? Küreselleşme mi ?”**, E.Ahmet Tonak (der.), Ankara: İmge Kitabevi, 2000

Bozbora, Nuray: **“Çağdaş Korporatist Görüşlerin Türkiye’deki Etkisi ve İlk Korporatist Yönelimler”** Burak Ülman ve İsmet Akça (der) İktisat, Siyaset ve Devlet Üzerine Yazılar, Prof. Dr. Kemali Sabaşılı’ya Armağan. Bağlam Yayınları, İstanbul, Mart 2006.

Bozkurt, Veysel: **“Küreselleşmenin İnsani Yüzü”**, Alfa, 1.Baskı, İstanbul, Ekim 2000.

Bozkurt, Veysel: **AB ve Türkiye**, Vipaş, 1.Baskı, Bursa, 2001.

Buğra, Ayşe: **“Kapitalizm, Yoksulluk Ve Türkiye’de Sosyal Politika”**, İletişim Yayın, İstanbul, 2008.

Buğra, Ayşe; Keyder, Çağlar: **“Sosyal Politika Yazıları”**, İletişim, 2.Baskı, İstanbul, 2006

Buğra, Ayşe; Keyder, Çağlar: **“The Turkish Welfare Regime in Transformation”**, Journal of European Social Policy, Vol: 16, No: 3, 2006.

Bulut, Nihat: **“Küreselleşme: Sosyal Devletin Sonu Mu?”**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl. 2003, Cilt. 52, Sayı. 2

Bülbül, Kudret: **“Küreselleşme Okumaları”**, Kadim, 1.Baskı, Ankara, Haziran 2006.

Caslin, Terry: **“Devlet ve Ekonomi, Liberalizm, Refah Devleti, Eleştiriler”**, Kemali Saybaşı (der.), Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993

Çam, Esat: **“Siyaset Bilimine Giriş”**, Der Yayınları, Ankara, 1995

Çelik, Aziz: **“AB Sosyal Politikası: Uyum Sürecinin Uyumsuz Alanı”**, Kitap Yayın, 1.Baskı, İstanbul, Kasım 2006.

Çelik, Mete; Akkaya, Yüksel: **“Türkiye’de Endüstri İlişkileri”**, Türkiye Ekonomi ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, Haziran 1999.

Çelik, Nuri: **“İş Hukuku Dersleri”**, Beta Yay., İstanbul, 2000.

Çelikel Danışoğlu, Ayşe: **“Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerindeki Etkisi”**, İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, Yıl. 3, Sayı. 5, 2004

Çoban, Aykut: **“Küreselleşmeye Karşı Olmak: Olanaklar ve Sınırlılıklar”**, Praksis, Yaz 2002

Deacon, Bob: **“Küreselleşme ve Sosyal Politika: Hakkaniyetli Refaha Tehdit”**, Sosyal Politika Yazıları, (der) Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, İletişim Yayınları, 2006.

Demircioğlu, Murat: **“Dünya’da İşçi Sendikaları”**, Basisen Eğ.&Kül.Yayın:14, İstanbul Temmuz 1987.

Dereli, Toker: **“XX1. Yüzyılda Özgürlükler Üzerine”**, Prof. Dr Nusret Ekin’e Armağan, TÜHİŞ, Ankara, 2000

Dereli, Toker: **“Yeni Bir Sosyal Diyalog Aracı Olarak Üçlü Danışma Kurulu: Genel Bir Değerlendirme”**, Mercek, Sayı: 34, Yıl: 9, Nisan 2004.

Dikici, Mehmet: ATO(Ankara Ticaret Odası), **“İnsanlığa Dayatılan Küreselleşme”**, Kazan Ofset Matbaacılık., Ankara, 2004.

Disk, **“9. Genel Kurul Çalışma Raporu”**, İstanbul, 1994.

DİSK, KESK, TMMOB, TTB, **“Sosyal Sigortalar Yasası ve Genel Sağlık Sigortası Yasası’na İlişkin Görüşlerimiz”**, DİSK’in Sesi, Mayıs 2006 Özel Eki. Emek Platformu Başkanlar Kurulu 25.01.2006 Tarihli Basın Açıklaması. <http://www.tmmob.org.tr/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=1090&mode=thread&order=0&thold=0>. (Erişim Tarihi: 07.04.2009).

Disk: **“Güneydoğu Avrupa ve Türkiye’de Ekonomik Yapılar ve Endüstri İlişkileri”**, Birleşik Metal İş Yayın Dergisi, 2008.

DPT, **“Küreselleşme Özel İhtisas Komisyon Raporu, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı”**, Yayın No:DPT: 2544-ÖİK: 560, Ankara, 2000.

Düren, A. Zeynep: **“2000’li Yıllarda Yönetim”**, Alfa Basım Yayım, 2. Baskı, İstanbul, Kasım 2002

Ejder, H. Temiz: **“Küreselleşmenin Sosyal Boyutları ve Türkiye Açısından Etkileri”**, Genel- İş Matbaası, İzmir, 2004.

Ekin, Nusret: **“Diyalog Çağı”**, Mercek, Sayı:8, 1997.

Ekşi, Hülya: **“Kamu Yönetiminde Değişim Dinamikleri ve Değişimin Yönü”**, 2004 Türkiye İktisat Kongresi Tebliğ Sunuşları: Kamuda İyi Yönetişim, DPT, İzmir, 2004.

Erdoğan, Mustafa: **“Liberalizm ve Türkiye’deki Serüveni, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm”**, 7.Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Erdoğdu, Seyhan: **Küreselleşme Sürecinde Uluslar Arası Sendikacılık**, İmge, 1.Baskı, İstanbul, 2008.

Erdut, Tijen; **“Çalışma Yaşamında Esneklik ve Kuralsızlaştırma”**, TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 4, Kasım 2003.

Erdut, Zeki: **Küreselleşme Bağlamında Uluslararası Sosyal Politika ve Türkiye**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2002.

Erdut, Zeki; **“Liberal Ekonomi Politikaları ve Sosyal Politika”**, Çalışma ve Toplum, Sayı: 2, Yıl: 2004.

Ergier, Emrah: **“Avrupa Sosyal Modelinin Dönüştürülmesi Çerçevesinde Sosyal Diyalog ve Türkiye’nin Durumu”**, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2007

Esping-Andersen, Gosta: **“Altın Çağ Sonrası? Küresel Bir Ekonomide Refah Devleti İkilemleri”**, Sosyal Politika Yazıları, (Der: Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder), İstanbul: İletişim Yayınları, 2006

Esping-Andersen, Gosta; **“Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri”** Çev: Burcu Yakut Çakar- Utku Barış Balaban, Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder (der) Sosyal Politika Yazıları. İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

EUROPEAN COMİSSİON: **“Bipartite Social Dialogue at European Level”**, http://ec.europa.eu/employment_social/social_dialogue/bipartite_en.htm (Erişim Tarihi: 02.02.2009).

EUROPEAN COMİSSİON: **“Sectoral Social Dialogue”**, http://ec.europa.eu/employment_social/social_dialogue/sectoral_en.htm (Erişim Tarihi: 02.02.2009).

Ferrera, Maurizio; **“Sosyal Avrupa’da ‘Güney Avrupa Refah Modeli’”** Çev: Burcu Yakut Çakar- Utku Barış Balaban, Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder (der) Sosyal Politika Yazıları. İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Friedman, Thomas: **“Küreselleşmenin Geleceğı”**, Boyner Yay., İstanbul, 2000.

Gerşil, S.Gülşen: **“Küreselleşme ve Çokuluslu İşletmelerin Çalışma İlişkilerine Etkileri”**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 6, Sayı: 1, 2004.

Gökbukar, Ramazan; Özdemir, Harun; Uğur, Alparslan: **“Küreselleşme Kıskaçındaki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları”**, Doğu Üniversitesi Dergisi, Cilt. 9, Sayı 2, 2008

Göze, Ayferi: **“Sosyal Devlet Sistemi”**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1976

Güldiken, Nevzat; Aslan, Mehmet: **“Güncel Gelişmeler Işığında Siyasal Katılma”**, İskele Yay., İstanbul, 2006.

Gülmez, Mesut: **“Avrupa Birliği ve Sosyal Politika”**, Hatiboğlu Yay, İstanbul, 2008

Gülmez, Mesut: **“Avrupa Birliğinde Sosyal Politika”**, Türkiye-AB Sendikal Koordinasyon Komisyonu, Ankara 2003.

Gülmez, Mesut: **“Sendikal Haklarda Uluslararası Hukuka ve Avrupa Birliği’ne Uyum Sorunu”**, Belediye-İş Yayınları, AB’ye Sosyal Uyum Dizisi, Ankara, Eylül 2005.

Gülmez, Mesut: **“Uluslar Arası Sosyal Politika”**, Türkiye ve Orta Doğu Amme Enstitüsü, 1.Baskı, Ankara, Nisan 2000.

Gümüş, Ahmet Tahir: **“Türkiye’de Özelleştirme ve Çalışma Hayatı”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

Günsoy, Bülent: **“Küreselleşme Bir Var oluş Çözümlemesi”**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2006.

Gürsan Şenalp, Mehmet; Reyhan, Hakan ; Haşim Köse, Ahmet., **“Küresel Yönetişim ve Sendikalar”**, Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket, 2000–2003 Petrol-İş Yıllığı, Petrol-İş Yayın No: 85, Eylül 2003.

Güven, Sami: **Sosyal Politikanın Temelleri**, Ezgi, 4.baskı, Bursa, Mart 2009.

Güzel, Ali; Okur, Ali Rıza: **“Sosyal Güvenlik Hukuku”**, 4.Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1994

Güzel, Ali: **“Roma ve Maastricht Antlaşmaları Sürecinde Avrupa Sosyal Modeli ve Türkiye”**, Metin Kutal’a Armağan, Tühis Yayınları, Ankara 1998.

Güzel, M. Şehmus; **“Türkiye İşçi Hareketi Tarihine Nasıl Bakılmalı?”** Hamdi Can Tuncer (Yayıma Hazırlayan) Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, No: 57, İstanbul, Ekim 1999.

Hatman, Ülkü; **“2003 Türkiye’inde Esnekliğin İş Yasası ve Sendikal Harekete Etkileri”**, Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket, 2000-2003 Petrol-İş Yıllığı, Petrol-İş Yayın No: 85, Eylül 2003.

Hekimler, Alpay; **“2001 Reformu Işığında Federal Almanya’da İşyeri Seviyesinde Yönetime Katılım Sisteminin Temel Esasları”**, Çalışma ve Toplum, Cilt: 4, Yıl: 2004.

Hirst, Paul; Thompson, Grahame: **“Küreselleşme Sorgulanıyor**, Dost, 3.baskı, Ankara, Temmuz 2003.

<http://ab.calisma.gov.tr/dnn/Docs/tot/tr/SD-TOT2-TR-D-Bertino.pdf> (Erişim Tarihi: 08.02.2009).

<http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/vii/plan7.pdf> (Erişim Tarihi: 13.02.2009)

<http://ekutup.gov.tr/gelirdag/dansuke/yoksulluk.pdf> (Erişim Tarihi: 29.05.2009).

<http://idari.cu.edu.tr/sempozyum/bil44.htm> (Erişim Tarihi: 25.04.2009)

<http://iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/armaganlar/nusrettin/1/15.pdf> (Erişim Tarihi: 05.03.2009).

<http://iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/kisiler/syorgun.asp> (Erişim Tarihi: 08.02.2009).

<http://iticu.edu.tr/yayin/dergi5.html> (Erişim Tarihi: 09.10.2009)

http://kutuphane.fisek.org.tr/kitap.php?book_id=4934 (Erişim Tarihi: 08.02.2009).

<http://makdis.pamukkale.edu.tr/tavas.ppt> (Erişim Tarihi: 25.03.2009)

<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/c6s10/makale.pdf> (Erişim Tarihi: 13.04.2009)

<http://sbe.epu.edu.tr/10/33-53.pdf> (Erişim Tarihi: 14.03.2009)

<http://stratejik.yildiz.edu.tr/makale1.html> (Erişim Tarihi: 10.02.2009)

<http://www.akademikbakis.org/sayi11/makale/bozdaglıoglu.doc> (Erişim Tarihi: 05.03.2009).

<http://www.bilkent.edu.tr/yeldane/praksis-2002.pdf> (Erişim Tarihi: 09.10.2008)

<http://www.calismatoplum.org/sayi2/makale1.pdf> (Erişim Tarihi: 10.03.2009)

<http://www.canaktan.org/ekonomi/cok-uluslu/aktör.html> (Erişim Tarihi: 17.02.2010).

<http://www.canaktan.org/ekonomi/cokuluslu/sorumluluk.html> (Erişim Tarihi: 22.03.2009).

<http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/kitap7.pdf> (Erişim Tarihi: 08.02.2009).

<http://www.dpt.gov.tr/portal.aspx?portalRef=3> (Erişim Tarihi: 11.04.2009).

<http://www.eiro.eurofound.eu.int/2006/01/feature/it0601207f.html> (Erişim Tarihi: 28.01.2009).

<http://www.ekutup.dpt.gov.tr/ticaret/turhana/dto.html> (Erişim Tarihi: 23.01.2009)

<http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2003/03/feature/de0303105f.html> (Erişim Tarihi: 07.06.2009).

<http://www.hakis.org.tr/ilo/hakilkelerbil.html> (Erişim Tarihi: 26.04.2009)

<http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm> (Erişim Tarihi: 08.02.2009).

<http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm> (erişim tarihi: 10.04.2010)

<http://www.iibf.kocaeli.edu.tr/ceko/ssk/kitap50/52.pdf> (Erişim Tarihi: 16.03.2009)

<http://www.ilo.org/puplic/english/employment/multi/download/turkish.pdf> (Erişim Tarihi: 17.05.2009)

<http://www.isgucdergi.org/?p=makale&id=202&cilt=6&sayi=1&yil=2004> (Erişim Tarihi: 26.04.2009)

<http://www.isgucdergi.org/?p=makale&id=282&cilt=4&sayi=1&yil=2002> (Erişim Tarihi: 08.02.2009).

<http://www.isgucdergi.org/?p=makale&id=282&cilt=4&sayi=1&yil=2002> (erişim tarihi: 10.04.2010)

<http://www.kizilbayrak.net/makaleler-yazarlar/haber/arsiv/2007/06/09/artikel/112/sosyal-diyalog.html> (Erişim Tarihi: 08.02.2009).

<http://www.kktcsanayiodasi.org/site/den20.pdf> (Erişim Tarihi: 23.01.2009)

<http://www.mazlumder.org/haberdetay.asp?haberID=214> (Erişim Tarihi: 06.05.2009)

<http://www.musiad.org.tr/img/yayinlarraporlar/cercev-dergisi-49-14.pdf> (Erişim Tarihi: 11.03.2009)

- <http://www.oib.gov.tr/basbakanlik/yasal-cerceve.htm> (Erişim Tarihi: 26.05.2009)
- http://www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/yillara_göre.htm (Erişim Tarihi: 11.05.2009)
- <http://www.ortakbilgi.com/11492/keynesyen-ekonomi.html> (Erişim Tarihi: 11.03. 2009)
- http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/html/eng/ceko/isikli_MAY.htm (Erişim Tarihi: 08.02.2009).
- http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/html/eng/ceko/isikli_politics-unions.htm (Erişim Tarihi: 08.02.2009).
- <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=60728> (Erişim Tarihi: 08.02.2009).
- <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der49m1> (Erişim Tarihi: 10.01.2009)
- <http://www.sayistay.gov.tr/yayin/dergi/icerik/der71m5.pdf> (Erişim Tarihi: 03.01.2009)
- <http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sosmak/articles/2004/aakolas.pdf> (Erişim Tarihi: 02.03.2009)
- <http://www.sosyoekonomi.hacettepe.edu.tr/080105.pdf> (Erişim Tarihi: 08.02.2009).
- http://www.tisk.org.tr/isveren_soyfa.asp?yazi_id (Erişim Tarihi: 25.04.2009)
- <http://www.trakya.edu.tr/Enstituler/SosyalBilimler/Dergi/dergi.c.3.pdf> (Erişim Tarihi: 07/01/2010)
- <http://www.turkegitimsensakarya.org.tr/arge/ADİL%20BİR%20KÜRESELL EŞME.pdf> (Erişim Tarihi: 06.05.2009)
- http://www.turksae.com/sgl_file/1083832294turkiyenindinamikleri.doc (Erişim Tarihi: 04.03.2009)
- <http://www.tusiad.org/yayin/gorus/60/11.pdf> (Erişim Tarihi: 15.05.2009).
- http://www.wifo.ac.at/Karl.Aiginger/publications/2005/euromodellse_fin%21%21%21.pdf (Erişim Tarihi: 25.11.2009)
- <http://www.yenimakale.com/edebiyat/1379-kureselleşme-surecinde-turkiye-ekonomisi-bolusum-birikim-ve-buyume.html> (Erişim Tarihi: 04.03.2009).

Huber, Ernst Rudolf: **“Modern Endüstri Toplumunda Hukuk Devleti ve Sosyal Devlet”**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl. 1970, Cilt. 27, Sayı. 3–4

Işığışık, Özlem: **“Sosyal Diyalog, Temel Nitelikleri Ve Türkiye’de Sosyal Diyaloga İlişkin Genel Bir Değerlendirme”**, İş-Güç Dergisi, Cilt:1, Sayı:1, 2002 <http://www.isguc.org/oisigicok.htm>. (Erişim Tarihi: 15.03.2009).

Işığışık, Özlem: **“Sosyal Diyalog”**, Ezgi, 1.Baskı, Bursa, Haziran 2007.

Işıklı, Alpaslan: **“Dünya’da ve Türkiye’de 1 Mayıslar”**, <http://www.gazeteodtulu.com/index.php?metin=416> (erişim tarihi: 05.05.2009)

Işıklı, Alpaslan: **“Gerçek Örgütlenme Sendikacılık”**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara, Ekim 2003.

Işıklı, Alpaslan: **“Neoliberal Küreselleşme, Sosyal Devlet ve Kemalizm”**, Cahit Talas Anısına, Güncel Sosyal Politika Tartışmaları, Ankara, 2007.

Işıklı, Alpaslan: **“Sendikacılık ve Siyaset”**, İmge Kitabevi, 6.Baskı, Ankara, Mart 2005.

Işıklı, Alpaslan; **“Sendikal Haklar Açısından İki Farklı Dönem, İki Farklı Anayasa: 1961 ve 1982”**, Hamdi Can Tuncer (Yayıma Hazırlayan) Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, No: 57, İstanbul, Ekim 1999.

Jouen, Marjorie ; Palpant, Catherine; **“For A New Social Contract”**, Notre Europe Studies & Research, No: 43. http://www.notreeurope.eu/uploads/tx_publication/Etud43-en.pdf (Erişim Tarihi: 29.11.2009).

Kağnıcıoğlu, Deniz: **“Avrupa Sosyal Modelini Oluşturma Sürecinde Bir Endüstriyel Demokrasi Aracı Olan Yönetime Katılmanın Rolü”**, Anadolu Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

Kara, Uğur: **“Sosyal Devletin Yükselişi ve Düşüşü”**, Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara, 2004

Karakuş, Fatma: **“Küreselleşme Sürecinin Sosyal Politikalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye Örneği”**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Kayhan, Necati: **“AB Sürecinde Türkiye’de Sosyal Diyalog Alanındaki Gelişmeler”**, Türk İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Cilt: 21, Sayı: 1, ss 61–79.

Kazgan, Gülten: **“Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi: 1. Küreselleşmeden 2. Küreselleşmeye”**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1999.

Kazgan, Gülten: **Küreselleşme ve Ulus Devlet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4.baskı, İstanbul, Haziran 2005.

Keller, Berndt ; Sörries, Bernd: **“The New European Social Dialogue: Old Wine In New Bottles?”**, Journal of European Social Policy, Cilt: 9, Sayı: 2, 1999, ss. 111–125, <http://esp.sagepub.com/cgi/reprint/9/2/111> (Erişim Tarihi: 11.12.2009).

Keller, Berndt: **“Social Dialogues—The State of The Art a Decade After Maastricht**, Industrial Relations Journal, Cilt: 34, Sayı: 5, 2003, ss. 411–429, <http://www.blackwell-synergy.com/doi/pdf/10.1111/j.1468-2338.2003.00287.x>, (Erişim Tarihi: 04.02.2008).

Keyman, E. Fuat; Sarıbay, Ali Yaşar: **“Global-Yerel Eksende Türkiye”**, Alfa Basım Yatım Dağıtım, İstanbul, 2000

Kılıç, Cem; Özdemir, Çağlar: **“Avrupa Birliği’nde Sosyal Diyalog”**, AB – Türkiye & Endüstri İlişkileri, Beta Yayınları, İstanbul 2004, ss. 289–306.

Kılıç, Salih; **“Çalışma Hayatı ve Sosyal Diyalog”**, Mercek, Sayı: 39, Yıl: 10, Temmuz 2005.

Klein, Naomi: **“No Logo”**, Bilgi, 3.baskı, İstanbul, Kasım 2002.

Kocacık, Faruk: **“Küreselleşme ve Sosyal Güvenlik”**, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 25, No: 2, 2001.

Kocacık, Faruk: **“Türkiye’de Çalışma Hayatından Kesitler: İşsizlik, Sendikal Örgütlenme, Kadın Emegi, İşportacılık”**, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, No: 94, Sivas, 2004.

Koç, Yıldırım: **“Sendikacılık Tarihi”**, Türk-İş Eğitim, Ankara:, 1998.

Koç, Yıldırım: **“Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi”**, Kaynak Yayınları, İstanbul, Eylül 2003.

Kongar, Emre: **“21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı”**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.

Koray, Meryem: **“Avrupa Toplum Modeli”**, İmge, 2.Baskı, İstanbul, Haziran 2005.

Koray, Meryem: **“Sosyal Politika”**, 2. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2005

Koray, Meryem: **“Sosyal Refah Politikaları ve Demokrasi İlişkisi”**, Çalışma ve Toplum Dergisi/2, 2005.

Koray, Meryem; **“Görölmek İstenmeyen Gerçek: Sosyal Refah Politikaları ve Demokrasi İlişkisi”**, Çalışma ve Toplum, Sayı: 2, Yıl: 2005.

Koray, Meryem; **“Küreselleşmeye Eleştirel Bir Bakış ve Yeni Bir Küresel Anlayışın ve Örgütlenmenin Kaçınılmazlığı”**, Küreselleşme Koşullarında Kapitalizm ve Sendikal Hareket, 2000-2003 Petrol-İş Yıllığı, Petrol-İş Yayın No: 85, Eylül 2003.

Koray, Meryem; Çelik, Aziz: **“AB ve Türkiye’de Sosyal Diyalog”**, Belediye İş Sendikası AB’ye Sosyal Uyum Dizisi, 1.Baskı, Ankara, Mayıs 2007.

Köse, Ömer: **“Küreselleşme Sürecinde Devletin Yapısal ve İşlevsel Dönüşümü”**, Sayıştay Dergisi, Sayı:49, Nisan-Haziran, 2003

Kutal, Gülten: **“Çok Uluslu Şirketlerin Ulusal Devletler ve Uluslar arası Kuruluşlar Tarafından Sosyal Politika Alanında Denetimi Sorunu”**, Prof. Dr Nusret Ekin’e Armağan, TÜHİŞ, Ankara, 2000.

Lordoğlu, Kuvvet: **“Küreselleşme Karşısında Sendikacılık Hareketinin Geleceği, Küreselleşmenin İnsani Yüzü”**, Alfa Yay., İstanbul, 2000.

Mahcupyan, Etyen: **“Osmanlı’dan Postmoderntiye”**, Patika Yayınları, İstanbul, 1995

Mahcupyan, Etyen: **“Türkiye’de Merkezîyetçi Zihniyet Devlet ve Din”**, Patika Yayınları, İstanbul, 1998.

Mahiroğulları, Adnan: **“1980 Sonrası Türk ve Fransız Sendikacılığı”**, Ankara, 2000.

Mahiroğulları, Adnan: **“Türk ve Fransız Sendikacılığı”**, Ankara, 2000

Mahiroğulları, Adnan: **“Türkiye’de İşçi Sendikacılığı”**, Kitabevi, 1.Baskı, İstanbul, Eylül 2005.

Mahiroğulları, Adnan; **“Türkiye’de Sendikalaşma Evreleri ve Sendikalaşmayı Etkileyen Unsurlar”**, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, 2001.

Makal, Ahmet: **“Ameleden İşçiye: Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihi Çalışmaları”**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

Makal, Ahmet: **“Türkiye’de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri(1946-63)”**, İmge, 1.Baskı, Ankara, Ekim 2002.

Makal, Ahmet: **“Türkiye’de Tek Partili Dönemde Çalışma İlişkileri(1920-46)”**, İmge, 1.Baskı, Ankara, Aralık 1999.

Makal, Ahmet; **“Cumhuriyetin 80. Yılında Türkiye’de Çalışma İlişkileri”**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi Tartışma Metinleri, No: 62, Aralık 2003.

Makal, Ahmet; **“Türkiye’de Sanayileşme Sürecinde İşgücü Sorunu, Sosyal Politika ve İktisadi Devlet Teşekkülleri: 1930’lu ve 1940’lı Yıllar”**, Toplum ve Bilim, Sayı: 92, Bahar 2002.

Manisalı, Erol: **“AB Çıkmaz Sokak:6”**, Bilgi, 1.Baskı, İstanbul, Kasım 2005.

Manisalı, Erol: **“Küresel Kıskaç”**, Truva, 2.Baskı, İstanbul, Eylül 2006.

Marshall, T. H; **“Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf”** Çev: Burcu Yakut Çakar- Utku Barış Balaban, Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder (der) Sosyal Politika Yazıları. İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Mikkelsen, Flemming; **“Working-Class Formation in Europe: In Search of a Synthesis”** International Institute of Social History, Amsterdam, 1996. <http://www.iisg.nl/publications/mikkelse.pdf>. (erişim tarihi: 07.12.2009).

Mishra, Ramesh; **“Beyond the Nation State: Social Policy in an Age of Globalization”**, Social Policy & Administration, Vol: 32, No: 5, December 1998.

Molina, Oscar; **“Trade Union Strategies and Change in Neo-Corporatist Concertation: A New Century of Political Exchange?”**, West European Politics, Vol: 29, No: 4, September 2006.

Mosher, James; M. Trubek, David; **“Alternative Approaches to Governance in the EU: EU Social Policy and the European Employment Strategy”**, Journal of Common Market Studies, Vol: 41, No: 1, 2003.

Odaman, Serkan: **”Türkiye’de çalışma Örgütlerinin Gelişmelerinin Kronolojisi ve Uluslararası İlişkilere Ulaşılması” Türkiye’de Çalışma Örgütlerinin Gelişmelerinin Kronolojisi ve Uluslararası İlişkilere Ulaşılması”**, İş-Güç Dergisi, Cilt:2, Sayı:1, 2000,

Özlem, Doğan; **“Hukuk Devletini Sosyal Devlet İçinde Düşünmek”**, Doğu Batı, Sayı: 13, Yıl: 4, Kasım- Aralık- Ocak 2000–2001.

Parlak, Zeki: **“Avrupa Birliği'nde Sosyal Diyalog”**, (der), Mustafa Aykaç ve Zeki Parlak, Bütün Yönleriyle Türkiye-AB İlişkileri, Elif Yayınevi, İstanbul, 2003.

Parlak, Zeki; Aykaç, Mustafa: **“AB Sosyal Politikası: Refah Devletinden Avrupa Sosyal Modeline”**, Avrupa Birliği Üzerine Yazılar, ed. Turgay BERKSOY ve A. Kadir IŞIK, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, No:177, Ekim 2004, ss. 325–352.

Petras, James: **“Küreselleşme ve Direniş”**, Çev.Ali Ekber vd., Cosmopolitik Kitaplığı, İstanbul, 2002.

Rösner, Hans-Jurgen; **“AB Ülkelerinde Sosyal Diyalog ve Ekonomik ve Sosyal Konseylerin Rollerini”**, Çev: Tankut Centel, AB ve Türkiye’de Sosyal Diyalog, Ekonomik ve Sosyal Konseyler. TİSK Yayınları, No: 159, Ankara, 1996.

Sallan Gül, Songül: **“Sosyal Devlet Bitti, Yaşasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakârlık Kısacasında Refah Devleti”**, Etik Yayınları, İstanbul, Şubat 2004.

Sapir, André; **“Globalization and the Reform of European Social Models”**, Journal of Common Market Studies, Vol: 44, No: 2, 2006.

Sarıbay, Ali Yaşar: **“Siyasal Sosyoloji”**, Der Yayınları, İstanbul, 1998

Saybaşı, Kemal: **“Liberalizm, Refah Devleti ve Eleştiriler”**, Ankara, Bağlam Yayıncılık, 1993

Sazak, Fikret: **“Sendikal Kriz Yaklaşımları”**, Epos Yayın, 1.Baskı, Ankara, Ocak 2008.

Scharpf, Fritz W; **“The European Social Model: Coping with the Challenges of Diversity”**, Journal of Common Market Studies, Vol: 40, No: 4, 2002.

Selamoğlu, Ahmet: **“İşçi Sendikacılığının Gücündeki Değişim”**, Ankara, 1995.

Selamoğlu, Ahmet: **“Yoğunlaşan Sosyal Sorunlarıyla Küreselleşme, Küreselleşmenin İnsani Yüzü”**. (Der: Veysel Bozkurt), Alfa Yay., İstanbul, 2000.

Sönmez, Sinan: **“Dünya Ekonomisinde Dönüşüm Sömürgecilikten Küreselleşmeye”**, İmge Kitabevi, Ankara, 1998.

Sözer, Ali Nazım: **“Türkiye’de Sosyal Hukuk”**, Barış Yayınları, 2. Basım, İzmir, 1998

Şafak, Can : **“Türkiye’de Toplu Pazarlığın Değişen Çizgisi (1980–2005)”**, Çalışma ve Toplum, Sayı: 3, 2006.

Şahinkaya, Serdar: **“Sosyal Devletin Çöküşü: İki Parametrenin 1975- 2003 Dönemi Seyri Üzerine Bir Not”**, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilimler Fakültesi, Yayın No: 595, Cahit Talas Anısına, Güncel Sosyal Politika Tartışmaları, Ankara, 2007.

Şen, Harika: **“Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Emek Arz ve Talebindeki Değişimin İşgücü ve İstihdam Üzerindeki Etkisi”**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Şenkal, Abdülkadir: **“Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika”**, Alfa Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, Ağustos 2005.

Şenkal, Abdülkadir: **“Sendikasız Endüstri İlişkileri (Genel Olarak Dünyada ve Türkiye’de)”**, Kamu-İş Yayınları, Ankara, 1999.

Şenkal, Abdülkadir: **“Sosyal Politika ve Uluslararası Sosyal Standartlar (Sosyal Politika Açısından Eleştirel Bir Yaklaşım)”**, Kamu İş Dergisi, Cilt. 7, sayı 2, 2003

Şenses, Fikret: **“Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin bir Fırsat mı, Engel mi?”**, ERC Working Paper in Economic, 2004.

Şenses, Fikret; **“Kriz, Dış Yardım ve Neoliberal Politikalar”**, Toplum ve Bilim, Sayı: 77, 1998.

Şeylan, Gencay: **“Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi”**, İmge, 2.Baskı, Ankara, Şubat 2003.

Tağraf, Hasan: **“Küreselleşme Süreci ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi”**, C.Ü, İktisadi İdari Bilimler Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, 2002.

Talas, Cahit: **“Toplumsal Ekonomi Çalışma Ekonomisi”**, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.

Talas, Cahit: **“Türkiye’nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi”**, Bilgi Yay., Ankara, 1991.

Tanilli, Server: **“Uygarlık Tarihi”**, Alkım Yay., İstanbul, 2006

Tartan, Hakan: **“Küreselleşme Süreci İçinde Uluslar arası Sosyal Diyalog Uygulamaları ve Türkiye”**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007

Tiryaki, Refik: **“Ekonomik Özgürlükler ve Anayasa”**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008

Tokol, Aysen: **“Avrupa Birliğine Üye Ülkelerde Sendikal Hareket”**, Vipaş Yayınları, Bursa, 2000.

Tokol, Aysen: **“Sosyal Politika”**, Vipaş Yayın, 2.Baskı, Bursa, 2000.

Tokol, Aysen: **“Türk Endüstri İlişkileri Sistemi”**, Nobel Yayın, 2. Baskı, Ankara, Şubat 2005.

Tokol, Aysen; **“Çeşitli Boyutları ile Sosyal Diyalog”**, Prof. Dr. Nusret Ekin’e Armağan. TÜHİS Yayınları, No: 38, ss. 525–536, Ankara, 2000.

Tonak, Ahmet: **“Küreselleşme Emperyalizm, Yerelcilik-İşçi Sınıfı”**-İmge, 2.Baskı, Ankara, Ekim 2004.

Toprak, Metin: **“Küreselleşme ve Kriz, Türkiye ve Dünya Deneyimi”**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001.

Tosun, Tanju: **“Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma”**, İstanbul, Boyut Kitapları, 1999

Tutar, Hasan: **“Küreselleşme Sürecinde İşletme Yönetimi”**, Hayat Yayınları, İstanbul, 2000

Türk Ağır Sanayii ve Hizmet Sektörü, Kamu İşverenleri Sendikası, **“Uluslar arası Sözleşmeler (İş ve Sosyal Güvenlik Alanında)”**, Ankara, 2003.

Türk Harp, İş Sendikası, **“İnsan Hakları Ve Çalışma Yaşamının Uluslararası Belgeleri”**, Ankara, 1999.

Uçkan, Banu: **“Avrupa Birliği’nde Sosyal Diyalog: Danışma Komiteleri’nden Çerçeve Anlaşmalara”**, <http://iibf.kou.edu.tr/ceko/armaganlar/tokerdereli/15.pdf>, ss. 250–270 (Erişim tarihi: 15.11.2008).

Ulugay, Osman: **“Küreselleşmenin İki Yüzü”**, Doğan, 1.Baskı, İstanbul, Ekim 1999.

Urhan, Betül: **“Türkiye’de Sendikal Örgütlenmede Yaşanan Güven ve Dayanışma Sorunları”**, <http://www.calismatoplum.org/sayi4/makale2.doc> (erişim tarihi: 05.05.2009)

Urhan, Betül; Selamoğlu, Ahmet: **“İşçilerin Sendikalara Yönelik Tutum ve Davranışları; (Kocaeli Örneği)”**, <http://www.calismatoplum.org/sayi18/makale18.htm> (erişim tarihi: 05.05.2009)

Uygun, Oktay: **“Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi”**, <http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/anyarg20/uygun.pdf> (erişim tarihi: 05.05.2009)

Yayla, Atilla: **“Liberalizm”**, Turhan Kitabevi Yayınları Bilimsel Eserler Dizisi: 20, Ankara, 1992

Yeldan, Erinç: **“Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi”**, 2.baskı İstanbul, İletişim, 2001

Yeldan, Erinç: **“Türkiye Ekonomisinde Finansal Serbestleşme ve İktisadi Artığın Dağıtım Süreçlerinde Devletin Rolü, Sosyalist Türkiye Hangi Kaynaklarla Kalkınacak?”**, <http://www.stradigma.com/index.php?sayfa=makale&no=193> (erişim tarihi: 05.05.2009)

Yıldız, Habib: **“Küreselleşmenin Vergileme Üzerine Etkileri ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme”**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2005.